

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Kristina Suhadolnik

Elementi totalne ustanove v institucionalnem varstvu starejših

Magistrsko delo

Ljubljana, 2014

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Kristina Suhadolnik

Mentorica: red. prof. dr. Tanja Rener

Elementi totalne ustanove v institucionalnem varstvu starejših

Magistrsko delo

Ljubljana, 2014

Hvala.

Moja ljuba oma za vso tvojo ljubezen – spremlja me vsak dan.

Moj ati za čudovit vzor življenja, z vedno pravšnjo mero preudarnosti in humorja.

Moja mamica za potrpežljivost, pridnost in neizmerno podporo, ki nima meja.

Moja ate in mama za vse naučene pesmi in bogate življenjske nauke.

In vsem, ki mi stojite ob strani, hvala.

Ste vse, kar imam – kaj bi sploh še lahko želela?

Elementi totalne ustanove v institucionalnem varstvu starejših

Totalna ustanova je prostor, ločen od zunanjega sveta, ki združuje tujce, ki si delijo čas, prostore, osebe in dejavnosti. Je odlagališče ljudi, ki jih družba ne potrebuje več. Takšen koncept je v sociologijo vpeljal Erving Goffman, v njem pa prepoznamo tudi domove za starejše. Življenje starostnikov v tej ustanovi je natančno določeno z napisanimi pravili, združenimi v hišni red. Z analizo hišnih redov domov za starejše v Sloveniji v magistrskem delu avtorica skuša poiskati elemente totalnih ustanov v institucionalnem varstvu starejših. S predstavitvijo pojmovanja staranja in starosti ter institucije postavi teoretski okvir institucionalnem varstvu starejših. Nadalje prikaže njegov razvoj v Sloveniji skozi zgodovino in s pomočjo statističnih podatkov predstavi trenutno stanje v državi na tem področju. Sledi predstavitev koncepta totalne ustanove ter povezava institucionalnega varstva starejših z navedenim konceptom na osnovi preteklih raziskav. V empiričnem delu je na podlagi analize 60 hišnih redov domov za starejše v Sloveniji podan odgovor, ali je v slovenskih domovih za starejše moč najti elemente totalne institucije ter na kakšen način so slednji implementirani v pravila življenja v domu za starejše.

Ključne besede: starost, institucionalno varstvo starejših, dom za starejše, totalna ustanova, hišni red.

Elements of Total Institution within the Institutional Care for the Elderly

A total institution is a place separated from the rest of the world, where strangers meet and share their time, space, care staff and activities. It is a dumping ground for society's obsolete. A concept introduced to sociology by Erving Goffman, and among the institutions identified with it are also retirement homes. The lives of the elderly living in these institutions are strictly dictated by written rules, collectively termed house rules. By analysing the house rules of retirement homes in Slovenia, the author of this master's thesis strives to find elements of total institutions within the institutional care for the elderly. By presenting the comprehension of aging and old age and institutions, she sets a theoretical framework for the institutional care for the elderly. The author then continues by presenting its progress through history in Slovenia and by means of statistical data presents the field's current situation in this country. This is followed by a presentation of the concept of a total institutions and the connection of an institutional care for the elderly with mentioned concept on the basis of past analyses. The empirical part, based on the analysis of 60 house rules of retirement homes in Slovenia, discloses the answer to whether it is possible to find elements of total institutions in Slovene retirement homes and in what way are the latter implemented in the rules dictating the lives of the elderly in retirement homes.

Key words: age, institutional care for the elderly, retirement home, total institution, house rules.

KAZALO

1	UVOD	8
2	TEORETSKI OKVIR	12
2.1	Pojmovanje staranja in starosti	12
2.2	Institucija kot temelj moderne družbe	13
2.3	Institucionalno varstvo starejših	14
2.3.1	Kaj je institucionalno varstvo starejših?.....	14
2.3.2	Težave starejših pri prihodu v institucijo	15
2.3.3	Kritični pogled na institucionalno varstvo starejših	17
2.3.4	Nematerialne potrebe starejših	21
2.4	Institucionalno varstvo starejših v Sloveniji.....	25
2.4.1	Razvoj institucionalne pomoči v Sloveniji.....	25
2.4.1.1	Čas pred drugo svetovno vojno.....	25
2.4.1.2	Čas po drugi svetovni vojni	27
2.4.1.2.1	Obdobje med letoma 1946–1950	27
2.4.1.2.2	Obdobje med letoma 1951–1965	28
2.4.1.2.3	Obdobje med letoma 1967–1991	30
2.4.1.2.4	Obdobje med letoma 1992–1999	31
2.4.1.2.5	Obdobje po letu 2000.....	31
2.4.2	Domovi za starejše v Sloveniji – statistični pregled	33
2.5	Koncept totalne ustanove.....	41
2.5.1	Zaprtoost.....	44
2.5.2	Racionalizacija	44
2.5.3	Birokratska organizacija.....	45
2.5.4	Mortifikacija.....	46
2.6	Domovi za starejše kot totalne ustanove	50
3	EMPIRIČNI DEL	55
3.1	Metodologija in vzorec	55
3.2	Hišni red v domu za starejše.....	61
3.3	Analiza hišnih redov v slovenskih domovih za starejše	63
3.3.1	Pravila sprejema v institucijo	64
3.3.2	Pravila komunikacije med osebjem in stanovalci	66
3.3.3	Pravila življenja v bivalnih prostorih	67

3.3.4	Pravila čiščenja bivalnih prostorov	71
3.3.5	Prostori v domovih za starejše in pravila, povezana z njimi	73
3.3.5.1	Kuhinja.....	73
3.3.5.2	Jedilnica	73
3.3.5.3	Kopalnica	74
3.3.5.4	Pralnica	75
3.3.5.5	Recepcija.....	76
3.3.5.6	Blagajna	77
3.3.5.7	Hodniki	78
3.3.5.8	Prostor za druženje.....	78
3.3.5.9	Ambulanta.....	78
3.3.6	Pravila, povezana s prihodi in odhodi iz doma za starejše.....	79
3.3.7	Pravila obiskovanja	81
3.3.8	Vera in druge opredelitve	83
3.3.9	Pravila, povezana s kajenjem in uživanjem alkohola.....	84
3.3.10	Domske dejavnosti	85
3.3.11	Okvirni potek stanovalčevega dne	86
3.3.12	Pravice in obveznosti, ki so posebej opredeljene v hišnih redih	88
3.3.12.1	Prepovedi v instituciji	92
4	SKLEP	93
5	LITERATURA	100
	PRILOGE	108
	PRILOGA A: HIŠNI RED PEGAZOVEGA DOMA ROGAŠKA SLATINA.....	108

Kazalo slik

Slika 2.1: Domovi za ostarele v Sloveniji, 31. 12. 2011	35
Slika 2.2: Oskrbovanci in oskrbovanke v domovih za ostarele po občini prebivališča, Slovenija, 31. 12. 2011	36

Kazalo tabel

Tabela 2.1: Oskrbovanci v slovenskih domovih za starejše po spolu	37
Tabela 2.2: Oskrbovanci v slovenskih domovih za starejše po razlogih, zaradi katerih so bili sprejeti	37
Tabela 2.3: Število zaposlenega osebja, ki v domovih za starejše opravlja storitve zdravstvenega varstva	38
Tabela 2.4: Število zaposlenega osebja, ki v domovih za starejše opravlja storitve socialnega varstva	39
Tabela 2.5: Prebivalstvo Slovenije po projekcijah prebivalstva 2010–2060	41
Tabela 3.1: Seznam domov za starejše v Sloveniji, ki so vključeni v raziskavo	57

1 UVOD

»Radi imamo stare katedrale, staro pohištvo, staro zlatnino, stare knjige in stare hiše, toda popolnoma smo pozabili, da so tudi stari ljudje lepi.« (Lin Jutang)

V sodobni družbi, kjer so med najvišje cenjenimi vrednotami mladost, vitalnost in fizična privlačnost, so starejši ljudje potisnjeni na rob – postajajo nevidni in marginalizirani. Vzrok je napačno dojemanje starosti v današnji družbi, v okviru tegob, ki jih prinaša pešanje človekovih moči z leti. Staranje namreč slej ko prej prinese določene izgube na življenjskih področjih. »Kvaliteta življenja posameznika v starosti pa je odvisna od sposobnosti posameznika, da se prilagodi tem izgubam.« (Milošević Arnold 2003, 4)

Treba se je zavedati, da starost doleti vsakogar, ki jo seveda dočaka. A slednje še ne pomeni, da je starost kronično stanje, ki se zaključi s smrtjo. Je čas osebnih možnosti, ki jih je mogoče udejanjiti zgolj v tem življenjskem obdobju. Zato starosti nikakor ne pritičejo pasivnost, umik iz družbenega življenja ter, kar je najhuje, vdanost v usodo in osamljenost. Tega se morajo zavedati tako starejše kot tudi mlajše generacije. »Stari ljudje so lepi, so kakor mogočne katedrale, delane iz različnih materialov. Te katedrale s svojo lepoto in veličino niso namenjene same sebi, ampak kličejo, prosijo, da bi mogel kdo vanje vstopiti. Njihovo notranje prostorje je silno in prostrano. Zanje si je potrebno vzeti čas.« (Albreht 1999, 14)

Eden od načinov življenja v starosti je življenje v instituciji za varstvo starejših, česar se poslužuje nekaj manj kot 5 % starejših od 65 let. Nekateri posamezniki se zanj odločijo prostovoljno, drugi so v to primorani. Vsem je skupno dejstvo, da gre za korenito spremembo v človekovem življenju, saj institucionalno življenje ne more nadomestiti domačega okolja. Strah pred institucionalnim življenjem je zato upravičen. Mnogi so o odhodu v dom za starejše v aktivnem obdobju življenja trdno prepričani, a bolj, kot se bliža trenutek odločitve, težja postaja: »Ko bom nekoč ostala sama, bom šla v dom. Takole sem si to predstavljala in si prostor v njem pravočasno rezervirala. Potem pa se je seveda vse obrnilo drugače.« (Berlé 2000, 8)

Od institucije, ki jo poimenujemo dom za starejše, pričakujemo, da bo tistim, ki v njej živijo, nadomeščala lastni dom. Slednje bi bilo mogoče, če bi ta institucija svojim uporabnikom

pomenila zatočišče. Prostor, v katerem se dobro počutijo, ki mu pripadajo, kjer uživajo v zasebnosti. Poleg tega bi domačnost institucija zagotovila tudi z zadovoljitvijo potrebe uporabnika po neodvisnosti in individualnosti. Takšen je ideal, realnost pa daleč stran. »Dejstvo je, da imajo uporabniki v večini sodobnih institucij omejene možnosti, najprej glede namestitve, potem pa tudi glede oskrbe same. Življenje v domu postane institucionalizirano¹, zajetje človekovih potreb pa totalno, kar ne dopušča storitev po izbiri stanovalca. Značilna sta zaprtost in pomanjkanje stikov z zunanjim svetom.« (Milošević Arnold 2003, 30)

Totalno zajetje časa in dejavnosti članov institucij je v sociologijo vpeljal Erving Goffman s konceptom totalne ustanove, ki ga je predstavil z delom *Azili* (1961). Totalna ustanova je prostor, ki združuje tujce, ki si delijo čas, prostore, osebje in dejavnosti. Ta prostor je ločen od zunanjega sveta in je, strogo gledano, odlagališče za ljudi, ki so v družbi nezaželeni ali pa jih ta sploh ne potrebuje več. Varovanci, ki bivajo v totalnih ustanovah, so nenehno podvrženi nadzoru, njihova stopnja zasebnosti in samostojnosti pa je minimalna. Koncept totalne ustanove je idealnotipski, kar pomeni, da nobene od lastnosti ne bomo našli v vseh totalnih ustanovah niti nobena od lastnosti ni značilna samo za totalne ustanove. Med totalne ustanove Goffman uvršča tudi ustanove za posameznike, ki ne morejo skrbeti sami zase, so pa nenevarni za skupnost, v čemer prepoznamo domove za ostarele.

Z vstopom v institucijo se začne proces mortifikacije² jaza, ki vodi v socialno omrtvičenje identitete, ki jo nadomesti identiteta varovanca. Slednje je skrbno preiščen recept institucije, ki lahko le z racionalizacijo upravlja s tako velikim številom ljudi v tako majhnem prostoru, s sorazmerno malo sredstvi. Mortifikaciji starejši ljudje ne uidejo, spoznajo jo že, ko so prvič soočeni z domskim bivanjem. Prilagajanje novemu življenju je še toliko težje za starejše osebe, sploh če so se same instituciji primorane prilagoditi bolj, kot se institucija želi prilagoditi njim.

Ustanova ima jasno določena pravila, ki so zapisana. Gre za tako imenovani hišni red, ki varovancem v ustanovi, v našem primeru stanovalcem doma za starejše, jasno sporoča, da so sedaj del ustanove in da se morajo držati pravil, ki v njej veljajo. Pravila torej determinirajo

¹ Institucionalno življenje stanovalce pasivizira in jih odvrča od vsakodnevnih aktivnosti in skrbi zase.

² Izraz mortifikacija jaza označuje ponižanje jaza, ki nenamena sledi nizu poniževanj in degradacij. Podrobna opredelitev mortifikacije je predstavljena v nadaljevanju.

njihovo življenje. Povedano drugače, o sebi ne morejo več avtonomno odločati. Slednje pa je slabo, kajti če človek nima več pravice, da bi avtonomno odločal o svoji usodi, lahko to bistveno zmanjša kvaliteto njegovega življenja: »Po svoje je nasprotovanje številnih stanovalcev zoper hišni red razumljivo, saj mnogi ravno ob tej zahtevi občutijo, da so še korak bližje nesamostojnosti. Nekateri ljudi odvrta od misli na dom prepričanje, da tam nisi več sam svoj gospod niti sama svoja gospa.« (Berlé 2000, 19)

Goffmanovo delo je kmalu sprožilo gibanje strokovne javnosti za odpiranje ustanov navzven ter za zagotavljanje možnosti zadovoljevanja vsestranskih potreb človeka. Zahteva, da se institucije izboljšajo in postanejo bolj prijazne svojim uporabnikom, predvsem pa, da na uporabnike ne gledajo več kot na predmete, ki jih administrativni stroj rutinsko obdeluje, je počasi, a vztrajno dosegala svoj namen. Danes tako za zaprte totalne ustanove v družbi ni več prostora. Pa je temu res tako?

V magistrskem delu z naslovom *Elementi totalne ustanove v institucionalnem varstvu starejših* predpostavljam, da je tudi v sodobnih različicah institucionalnega varstva starejših mogoče najti očitne prvine totalnih ustanov. Z analizo pravil, ki veljajo v domovih za starejše v Sloveniji, skušam odgovoriti na raziskovalno vprašanje, kateri so elementi totalne ustanove v slovenskih domovih za starejše, pri čemer me bo zanimalo, kaj pravila, ki so zapisana v hišnih redih, stanovalcem domov za starejše omogočajo in kaj jim prepovedujejo. Na podlagi pridobljenih ugotovitev bom lahko strnila, ali je v sodobnih oblikah institucionalnega varstva starejših mogoče prepoznati totalne ustanove.

Analiziram tako primarne kot tudi sekundarne vire. Najprej predstavim teoretske konceptualizacije o izbrani temi. Definiram pojme staranje, starost, institucija in institucionalno varstvo starejših. Slednjemu namenim več prostora, saj me zanima, kaj so najpogostejše dileme pri prehodu starejših v institucijo ter kakšne bi bile možnosti za njihovo izboljšanje. Nadalje me zanimajo statistični podatki o institucionalnem varstvu starejših v Sloveniji, poseben poudarek pa namenjam tudi zgodovinskemu razvoju institucionalnega varstva starejših pri nas, saj skušam pokazati, kako elementi totalnih ustanov v teh institucijah skozi leta resda pojenjajo, a vendarle nikoli popolnoma ne izginejo. Končno teoretski del zaokrožim z interakcionističnim pogledom na organizacijsko družbo, s predstavitvijo Goffmanovega koncepta totalne ustanove, s poudarkom na nekaterih značilnostih, ki jih bom

nadalje skušala prepoznati v hišnih redih v domovih za starejše. S predstavitvijo že obstoječih raziskav na tem področju želim povezati teoretski del z empiričnim. V empiričnem delu analiziram hišne rede šestdesetih domov za starejše v Sloveniji, tako da preučujem, ali so v njih prisotni elementi totalne ustanove, ki jih definira Goffman. Izsledki raziskave so povzeti v sklepnem delu, kjer želim zaključiti, ali so se obravnavane institucije pri nas že otesle stereotipa, ki v ljudeh, ki bodo nekoč svobodno ali pa pod prisilo vstopili vanje, vzbuja strah. Zanima me, ali je takšen sloves odlagališča nezaželenih še vedno upravičen.

Namen magistrskega dela je raziskati fenomen staranja, ki je eden največjih izzivov, pred katerim se je znašlo človeštvo (Vertot 2008). Pred nami je namreč čas priprav na postarani svet, kajti svetovna populacija se pospešeno stara. Raziskave kažejo, da bo do leta 2050 število ljudi, starejših od 65, iz sedanjih 7,8 % globalne populacije, kar predstavlja 500 milijonov ljudi, zraslo na 16 odstotkov (Bugliarello 2009).

Problematika staranja s sabo nosi vprašanje oskrbe ostarelih, zato želim z magistrskim delom osvetliti problematiko institucionalnega varstva starejših v Sloveniji, s poudarkom na primerjavi domov za starejše s totalnimi ustanovami. Predstaviti želim omejeno odločanje o lastni usodi, ki jo starejšim povzroča institucionalni sistem s svojimi pravili delovanja stanovalcem, ter uvideti, kje je še moč najti manevrski prostor za spremembe na bolje.

2 TEORETSKI OKVIR

2.1 Poimovanje staranja in starosti

Starost in staranje sta dva pojma, ki imata različen pomen. Starost je stanje posameznika ali naroda, staranje pa je proces, trajajoč od rojstva do smrti (Ramovš 1992, 26).

Razlikujemo biološke, socialne in psihološke teorije staranja.

Biološke teorije povezujejo proces staranja s pešanjem življenjskih funkcij organizma, proces se zaključi s smrtjo. Pri tem raziskovalci ločijo primarno staranje, ki ima vzroke v dednosti in sekundarno staranje, ki je posledica travm in kroničnih obolenj (Prav tam, 26).

Po socialni teorijah je človekovo počutje v starosti odvisno predvsem od pričakovanj okolja. Če družba misli, da kdo po 65. letu ni več pridobitno sposoben in da se za ljudi po tem letu spodobi, da so umirjeni, bodo ljudje pri tej starosti pač taki (Požarnik 1981, 12).

Med najbolj odmevne socialne teorije sodi teorija zmanjšane aktivnosti, po kateri naj bi staranje spremljal proces zmanjšane aktivnosti, pri čemer med starimi ljudmi in družbo nujno prihaja do zavračanja, ki je vzajemno in tipično za večino starejših. Nasprotno so pripadniki teorije aktivnosti mnenja, da je večina starih ljudi dejavnih tudi v starosti, da je aktivnost starih oseb odvisna predvsem od življenjskega sloga v aktivnem obdobju ter od socialnih in ekonomskih okoliščin ter da je vzdrževanje in razvijanje telesne, mentalne in socialne aktivnosti nujno za uspešno staranje (Ramovš 1992, 26).

Psihološke teorije staranja zavračajo misel, da se po določenem letu starosti človek postara. Zagovorniki te teorije radi trdijo, da je človek star toliko, kolikor starega se počuti (Požarnik 1981, 12).

Starost ni le stvar narave, ampak je tudi družbeno določena. Od ljudi se pričakuje neko vrsto vedenja, ki velja za primerno njihovi starosti. Večina pričakovanega vedenja sploh ni v zvezi z biološkimi procesi starosti (Moore 1997, 98).

Razlikujemo med kronološko, funkcionalno in doživljajsko starostjo.

Ko govorimo o starosti posameznika, mislimo na njegovo kronološko starost, pri čemer pa se ljudje pogosto ne počutijo tako stari, kot štejejo njihova leta. Ko rečemo, da smo stari toliko, kolikor se počutimo, imamo v mislih funkcionalno starost. Doživljajska starost je posameznikovo osebno doživljanje svoje starosti. Medtem ko je kronološka starost največkrat koristna zgolj za družbo, sta za posameznika funkcionalna in doživljajska starost zelo pomembni. Namreč, kaj pomaga, če je človek kronološko šele v poznih srednjih letih, funkcionalno v dobrem stanju, počuti pa se na koncu svojih poti.

Pri doživljanju starosti je ključnega pomena pojmovanje časa. Pojmovanje časa je lahko kronološko³, torej precej neosebno, doživljanje časa pa je lahko tudi osebno, ko postanejo določeni trenutki za človeka pomembni, nepozabni, srečni, tragični, kratka njegovi. Človek jih zavestno oblikuje in zanje tudi odgovarja. Takšen čut za osebno doživljanje časa človek oblikuje v skupinah, zlasti v zakonu, družini in družbi prijateljev (Ramovš 1992, 26–27).

2.2 Institucija kot temelj moderne družbe

Družbo, ki jo poznamo danes, imenujemo organizacijska družba. Rodimo se v bolnišnicah, zaposlimo se v podjetjih in v državnih službah, včlanjeni smo v združenja, k zadnjemu počitku pa nas pospremijo v cerkvah. Življenje v moderni industrijski družbi se odvija v organizacijskih okvirih.

Organizacije⁴ so družbene enote, ki so usmerjene v doseganje določenih ciljev. Ravno doseganje jasno opredeljenih ciljev je tisto, kar organizacije razlikuje od ostalih družbenih enot, kot so družina, prijateljske skupine ali skupnost (Haralambos 1999, 278).

Za razumevanje institucionalnega varstva starejših, ki je predstavljeno v nadaljevanju, si oglejmo deterministični in interakcionistični pristop k preučevanju institucij.

Deterministi predpostavljajo, da zunanji dražljaji določajo človeško vedenje. To vedenje oblikujejo omejitve, ki jih vsiljujejo potrebe sistema. Tako se zdi, da je vedenje v organizaciji

³ Kronološki čas je točen in velja za vse ljudi enako.

⁴ Pogosto se pojavlja dvoumnost pri izrazih organizacija in institucija. Striktno gledano, organizacije niso institucije. Institucije so ustaljene prakse, ki uravnavajo različne aktivnosti, ki tvorijo družbeno življenje. Tako sta denimo poroka in pogreb institucija, ne pa organizacija. Izraz institucija se pogosto zmotno uporablja za organizacije, ki izvajajo te prakse. Denimo cerkve, zapori, šole in bolnišnice so pogosto opisani kot institucije, čeprav gre v resnici za organizacije. Goffmanov izraz »totalne institucije« se tako nanaša na psihiatrične bolnišnice in ostale podobne organizacije te vrste (Fulcher 2011, 518).

bolj pod nadzorom organizacije kakor njenih članov. Člani organizacije so prisiljeni delovati na posebne načine, hkrati pa imajo malo besede pri tem, kako delujejo (Prav tam, 312).

Interakcionisti menijo da, delovanja v celoti ne določajo zunanje sile. V veliki meri ga določajo pomeni, ki jih akterji pripisujejo predmetom, dogodkom in delovanjem, sebi in drugim. Organizacijo z interakcionističnega vidika je preučeval tudi Erving Goffman, ki je poznan predvsem po pojmovanju totalne ustanove. Njegova analiza se razlikuje od prejšnjih pristopov k organizacijam, saj poudarja razumevanje delovanja v odnosu do pomenov. Z interakcionističnega vidika pomeni odgovor na vprašanje, kaj se dogaja v organizacijah, raziskovanje in interpretacijo pomenov, ki jih akterji dajejo predmetom, dogodkom in delovanjem (Prav tam, 314).

2.3 Institucionalno varstvo starejših

2.3.1 *Kaj je institucionalno varstvo starejših?*

Socialna institucija je oblika kolektivnega bivanja, ki ga določajo predpisane norme in pravila. Institucije za varstvo starejših so namenjene zelo majhnemu deležu te populacije⁵.

Institucionalno oziroma domsko bivanje⁶ je ena od oblik varstva starejših ljudi. Institucionalno varstvo je lahko začasna oblika, če gre na primer za proces rehabilitacije ali za sezonsko bivanje, za večino, ki se odloči za ta način bivanja, pa je ta oblika doživljenjska.

Institucionalno varstvo ljudem, ki so kronično funkcionalno ovirani zaradi bolezni ali fizične oslabelosti, maksimalno zagotavlja osnovne življenjske potrebe in osnovno zdravstveno oskrbo. Povedano krajše, namen takšne institucije je v največji možni meri zadovoljiti osnovne življenjske potrebe⁷, ki si jih posameznik ne more več zagotoviti individualno (Hojnik-Zupanc 1994, 2).

Domsko varstvo najpogosteje pride v poštev takrat, ko star človek postane popolnoma odvisen od okolja. Največkrat je odločujoč dejavnik za prihod v dom slabo zdravstveno

⁵ V institucijah prebiva okoli 5 odstotkov prebivalcev, starejših od 65 let (Hojnik-Zupanc 1999).

⁶ Dom za starejše lahko opredelimo kot družbeno institucijo, ki vključuje veliko ljudi, katerih vedenje uravnava norme in vloge, ki jih določajo administrativne strukture (Hojnik-Zupanc 1999, 94).

⁷ Kot so denimo prehrana, pranje, likanje, ogrevanje, nega, zdravstveno varstvo ipd.

stanje, ugotavlja Ida Hojnik-Zupanc (1994), zato je strokovno delo v domovih kar najbolj racionalizirano v rutinsko zadovoljevanje fizioloških potreb.

Domovi za starejše⁸, kot poimenujemo institucije za varstvo starejših, lahko zagotovijo:

- stalno ali začasno celotno oskrbo osebam, ki zaradi starosti, telesne prizadetosti ali drugih okoliščin ne morejo ali ne želijo živeti v naravnem okolju,
- nastanitev, prehrano in zdravstveno nego,
- aktivnosti in rekreacijo,
- fizioterapijo in delovno terapijo,
- prehrano, zdravstveno nego in druge storitve za stare, ki živijo v domačem okolju,
- organizirano dnevno varstvo za stare (Ramovš 1992, 73).

2.3.2 Težave starejših pri prihodu v institucijo

Odločitev za odhod iz domačega okolja v dom za starejše je vedno težka⁹ in polna stisk. Večina starejših se upira odločitvi za institucionalno bivanje, medtem ko se manjši del sprijazni bodisi zaradi svoje invalidnosti ali bolezni.

Raziskave kažejo, da imajo starejši ljudje še vedno negativen odnos do domov za starejše. Negativen odnos starejših do takšne oskrbe predvidoma narašča zato, ker se s starostjo poveča tudi emocionalna občutljivost. Tako naj bi bil pozitiven odnos do domske oskrbe bistveno večji pri starejših, ki so predhodno že obiskali domove in spoznali življenje v njih (Hojnik-Zupanc 1994, 12).

⁸ V Sloveniji imamo domove za stare, domove upokojencev, domove starejših občanov, celo domove oskrbovancev ali domove počitka. Različna pojmovanja nam kažejo različen odnos do starejših ljudi v njih. V magistrskem delu uporabljam izraz domovi za starejše.

⁹ Nekateri starostniki so se sami odločili za bivanje v domovih, druge pa so življenjske situacije pripeljale v veliko hišo, kjer so obrazi zgubani, kjer ima vsaka poteza na licu svojo zgodbo. Mnogi si niso nikoli predstavljali, da bodo jesen življenja preživeli iztrgani iz svojega okolja, proč od svojih dragih (Albreht 1999, 13).

Vzroki za slabo mnenje starejše populacije o domovih za starejše so različni:

- starejši ljudje se bojijo, da bodo drugi mislili, da njihovi otroci ne naredijo vsega za njih, jih zanemarjajo in ne marajo,
- mnogi vidijo v domovih ubožnice in hiralnice,
- dom zavračajo ljudje, ki imajo lasten dom, so sposobni plačevati udobne stroške, stanujejo srečno z otroki in so polni življenjskih načrtov, imajo razvejan krog znancev in prijateljev,
- starejše odvrča misel, da je dom za starejše končna postaja, kjer bodo životarili in čakali na smrt (Požarnik 1981, 142–143).

Najpogostejše težave, s katerimi se soočajo starejši ob prihodu v institucijo:

- Stari ljudje v domovih za starejše živijo v sorazmerno dobrih materialnih razmerah, a to zanje ne pomeni nujno ugodja – novo sprejeti stanovalci so izgubljeni v prostoru, saj gre za veliko ustanovo¹⁰, v kateri živi sto in več ljudi, doma pa so živeli sami ali s svojo družino.
- Za starega človeka je temeljni problem odhod iz domačega okolja, saj je v starosti človek manj pripravljen na spremembe, doma se dobro znajde, stvari povezuje z življenjskimi spomini. Odhod iz domačega življenja je za starega človeka bivanjska zagata, ki ga ubija.¹¹
- Četudi je življenje doma težko, daje starostniku nujno potreben občutek moči in samostojnosti. Odhod v dom ni navadna selitev, pač pa dokončni odhod iz aktivnega življenja, človek je z odhodom v dom izkoreninjen iz svojega življenja.
- Ob prihodu v dom mora stanovalec v celoti sprejeti domski način življenja, sicer ima težave s seboj in z drugimi. Njegove življenjske navade so drugačne, takšnih, ki bi ustrezale domskemu redu, pa nima. Ustanova se ne prilagodi posamezniku in to stanovalca bega in utesnjuje, jemlje mu osebnost ter notranji mir in samozaupanje.
- S prihodom v ustanovo izgubi star človek dotodanje socialne stike. Če ima svojce, z njimi ni več v stalnem odnosu, temveč se z njimi srečuje zgolj ob formalnih obiskih. V sobi

¹⁰ Nemogoče je organizirati življenje za tako veliko število ljudi z različnimi življenjskimi navadami, da bi bilo vsem enako dobro.

¹¹ Požarnik (1981) navaja, da kar 44% oseb, ki umrejo v domu upokojencev, umre v prvih tridesetih dneh po namestitvi.

starostnik največkrat ni sam, pač pa dobi sostanovalca, ki je najverjetneje tujec. Izgubi tudi vso povezavo z okolico¹², v kateri je živel in mu je pri srcu.

- Samostojna skrb za obstoj, higieno in vsakdanja opravila človeka osrečujejo. V domu večina teh opravil odpade in nenadoma se človek znajde pred obilico prostega časa. Vse to brezdelje mu nenehno dokazuje, da je odslužil¹³. Pešanje duševnih in telesnih zmožnosti je premo sorazmerno z upadanjem spodbud za aktivnost. Pasivnost posamezniku namreč zmanjšuje lastno vrednost. Še posebej težko je stanovalcem, ki so popolnoma odvisni od tuje pomoči na negovalnih oddelkih¹⁴.
- Najtežje starostnik v domu prenaša službeni odnos delavcev do ustanove. Takšni odnosi bodo obveljali, dokler bodo domovi tako veliki¹⁵.
- Starostniki so v odnosu do zaposlenih v podrejenem položaju. Starostnik je na vsakem koraku v vlogi odvisnega, kar je za nekoga, ki je celo življenje ponosen in samostojen, ponižujoče (Ramovš 1992, 50–54).

2.3.3 Kritični pogled na institucionalno varstvo starejših

Dom za starejše sicer predstavlja popolno institucijo, saj deluje kot nadomestilo človekovih potreb, je pa posamezniku v instituciji odvzeta prav vsaka skrb za samega sebe, kar vodi v razkroj lastne identitete. Posameznik se v tem skupinskem bivanju enolično in formalno utaplja v zakonitosti domskega reda, prostora za širino zasebnosti v tej instituciji ni (Hojnik-Zupanc 1994, 3).

Tako domovi za starejše sicer omogočajo maksimalno prostorsko povezanost¹⁶, a omogočajo zgolj minimalno stopnjo zasebnosti. Lahko bi rekli, da te institucije funkcionirajo po logiki industrijske proizvodnje, vendar z razliko, da so predmet dela ljudje (Prav tam, 2).

¹² Gre za izgubo stikov z domačim in širšim okoljem.

¹³ Gledano s tega vidika sta socialna pomoč in nega starega človeka na domu bolj človeški kot namestitev v dom.

¹⁴ Avtor navaja, da je za starostnike na negovalnih oddelkih razkošje že, če lahko hranjenje ali odvajanje opravijo sami ali pa jim stoji ob strani nekdo s človeškim posluhom.

¹⁵ In dokler ne bo začelo veljati načelo, dobro poznano v gostinstvu, da ima gost (v našem primeru stanovalec) vedno prav.

¹⁶ Maksimalna prostorska povezanost se izraža v skupni jedilnici, skupnih prostorih za popoldanski počitek ali denimo v skupni rekreaciji.

Četudi se v domovih za starejše skušajo kar najbolj približati potrebam starih ljudi, je slednje nemogoče, saj je življenje v starosti v zavodu v nasprotju s človekovo naravo, prav tako so velike ustanove po svoji naravi toge (Ramovš 1992, 52).

Organizacija življenja znotraj institucije se razlikuje od doma do doma, odvisno od naslednjih dejavnikov:

- stanovalcev, z individualnimi izkušnjami, potrebami, osebnostjo in željami,
- osebja z izkušnjami in pričakovanji,
- pravil, rutine in navad dnevnega ritma, ki oblikujejo medosebne interakcije,
- fizičnega okolja: stavbe, opreme, dekoracije, ki omejuje ali pa spodbuja oblike interakcije in vsakodnevno vedenje,
- odnosov med stanovalci in osebjem,
- odnosa stanovalcev in osebja do zunanjega sveta.

Nobeden od omenjenih dejavnikov ne more pričarati domačega okolja, vendar njihovo medsebojno delovanje oblikuje ozračje v posameznem domu za starejše (Hojnik-Zupanc 1999, 98).

Institucija, ki jo obravnavamo, seveda že po sami definiciji ne more zagotoviti domačega okolja, pač pa gre za prostor, kjer se srečujejo različni ljudje, ki so si tuji, a so primorani deliti skupne prostore, dejavnosti, osebje in čas.

Poglejmo si značilnosti institucionalnega življenja, ki jih navaja Hojnik-Zupančeva (Prav tam, 96–98), pri čemer ugotavlja, da sta prva in zadnja postavka v Sloveniji že preteklosti v večini domov za starejše:

- izguba svobode,
- družbena stigma,
- izguba avtonomije,
- razosebljenost,
- nizek materialni standard.

S starostjo rastejo številne tegobe, ki jih poraja pešanje človekovih moči, pa tudi napačno gledanje na starost v današnji družbi in s tem povezana marginalizacija¹⁷ starih ljudi. Izguba vloge izključuje stare ljudi iz aktivnega sodelovanja v družbi in jih tako na nek način razvrednoti. Ko preneha njihova ekonomska koristnost, družba starejše sicer še tolerira, vendar jih porine na rob in posebej označi, postanejo etiketirani, češ, da so mlajšim generacijam v breme. Slednje vodi do socialne izključenosti¹⁸ starejših (Milošević Arnold 2003, 5).

Jože Ramovš (1992, 50) ugotavlja, da je precejšnja razlika med starejšimi, ki lahko ostanejo v svojem domačem okolju in imajo svojce, ki zanje ljubeče skrbijo, ter tistimi, ki jih je treba namestiti v dom za starejše. Starejši v domačem okolju imajo manj medčloveško odnosnih težav in lažje rešujejo bivanjsko duhovno problematiko kot tisti, ki na stara leta izgubijo svoj dom, ki bi ga potrebovali skoraj tako, kakor so ga v otroštvu.

Ravno zaradi nezmožnosti zagotavljanja domačnosti okolja predstavljajo pomemben dejavnik pri oblikovanju institucionalnega življenja družinski člani s težnjo po čim večji samostojnosti in večji kvaliteti življenja njihovih svojcev. Integracija družinskih članov v dom za starejše, pa tudi spodbujanje, da prevzamejo določene oblike pomoči za svoje sorodnike, je eden od načinov odpiranja te institucije (Hojnik-Zupanc 1994, 7).

V domu za starejše prihaja do interakcije med tremi skupinami: stanovalci, svojci in osebjem. Svojci od institucije pričakujejo kompenzациjo družinskega okolja, zato sta jim nega in individualistični pristop do svojca precej bolj pomembna kot odnos z osebjem. Namreč, svojci kritično ne ocenjujejo institucije kot celote, pač pa razmere, v katerih se nahaja njihov družinski član. Osebje je najbolj izpostavljeno, tako v odnosu do stanovalcev kot v odnosu do svojcev. V instituciji mora osebje zaradi delovne obremenjenosti čim bolj racionalizirati svoje delo. Pri odnosu med osebjem in stanovalci sta pomembna profesionalnost opravljenega dela in medčloveški odnosi, predvsem ustrezno razmerje med njima. Samo profesionalnost brez

¹⁷ Diskriminacija starejših ljudi (angl. ageism) je prav tako vrsta diskriminacije, kot sta denimo seksizem in rasizem. Še vedno obstaja veliko neresničnih stereotipov o starejših ljudeh, kot na primer, da je večina ljudi nad 65. letom starosti v bolnišnicah ali domovih za starejše, da so v večini primerov senilni in da so starejši delavci manj kompetentni kot mlajši (Giddens 1997, 134).

¹⁸ Starega človeka ne smemo ločiti od drugih ljudi zgolj zato, ker je star (Accetto 1968).

človeške topline vodi v hladen odnos; človeku, ki živi kot podrejeno in odvisno bitje pa je človeška toplina enako pomembna kot profesionalnost opravljene storitve. Seveda je počutje stanovalcev povezano tudi z interakcijo med svojci in osebjem. Osebje dojema stanovalce s strokovnega vidika, svojci pa čustveno in osebno. Osebje je namreč odgovorno za kvaliteto bivanja vseh stanovalcev, svojci pa se medtem odzivajo le na potrebe svojega družinskega člana (Hojnik-Zupanc 1999, 100–101).

Čeprav lahko dom za starejše izraža nekatere vidike dejanskega doma, ne more biti pravi dom, ki bi posamezniku ponujal zatočišče, prostor, zaposlitev in identiteto. Življenje v instituciji namreč zahteva kompromise, pri tem pa prevladujejo potrebe skupine in interesi organizacije. Ravno zaradi slednjega je občutek prvotnega doma nedosegljiv, kajti nemogoče ga je doseči z enopostelnimi sobami ter z upoštevanjem zasebnosti in mnenj uporabnikov. Dejansko se poraja vprašanje, če je smiselno v institucijo vključevati koncept prvotnega doma, saj si ta pojem v osnovi nasprotuje s pojmom institucije (Mali 2006, 19).

Bivanje v instituciji je nadalje pogojeno z institucionalnim redom, ki zmanjšuje svobodo in kontrolo posameznikov nad njihovim življenjem, s tem pa povečuje stopnjo odvisnosti. Pri tem se pojavlja vprašanje kvalitete življenja starih ljudi v instituciji. Kvaliteto življenja opredelimo kot stopnjo, do katere se spodbujajo:

- osebna identiteta,
- samostojnost,
- svobodna izbira in
- interakcija z drugimi (Hojnik-Zupanc 1994, 3).

Ključnega pomena za dobro počutje in zdravstveno stanje starejših je zaznavanje osebne kontrole. Izguba izbire je namreč značilna sprememba v starostnem obdobju, ki še poveča nebogljenost. Povečana kontrola nad svojim življenjem in okoljem v starosti pozitivno vpliva tako na psihično kot tudi na fizično počutje. Tako so nekatere raziskave pokazale, da sta zdravstveno počutje in dolžina bivanja v domu odvisna od tega, v kakšni meri je mogoča kontrola okolja in življenja skozi izbiro različnih možnosti. Več pozitivnega odzivanja na okolje so imeli tisti posamezniki, ki so imeli več možnosti kontrole in izbire v svojem okolju. Večja samostojnost spodbuja telesno in duševno vitalnost, saj skrb zase staremu človeku zagotavlja samopotrditev (Prav tam, 2–3).

Če smo se do sedaj osredotočali zgolj na pomanjkljivosti institucionalnega varstva starejših in pomisleke, kaj slednje pomenijo za starejše, velja omeniti še »škodo« za srednjo in mlado generacijo, ki jo v domovih za starejše vidi Ramovš (1992, 51–55). Po njegovem mnenju je namreč zbiranje velikega števila starih ljudi v domu nenaravna segregacija določenega dela populacije. Srednja generacija je s starejšimi v domu povezana službeno, otrok pa tam ni. In kjer ni otrok, ni življenja. Generacija starih in otrok sta namreč po naravi tesno povezani, zato je segregacija starejših v domovih toliko bolj nečloveška.

2.3.4 Nematerialne potrebe starejših

Osnovne biološke potrebe so bistveno močnejše kot vse druge. Človek je najbolj motiviran, da vложи največ svoje energije v zadovoljitev slednjih. Tako denimo lačnega zanima predvsem hrana. A ko je lahkota potešena, se pojavijo potrebe višje vrste, denimo potreba po varnosti, spoštovanju, samouresničevanju in samoizpopolnjevanju (Kladnik 2010, 68).

Med splošne potrebe, ki so prisotne v človekovem življenju ne glede na starost, sodijo naslednje:

- biti ljubljen, opažen, prepoznan in spoštovan,
- nekaj pomeniti in imeti namen,
- vzpodbuda in želja po učenju,
- zadovoljujoči intimni odnosi z drugimi ljudmi,
- zabava in zdrav humor,
- ekonomska varnost,
- duševno in telesno zdravje,
- nekemu pripadati,
- biti del skupine prijatelje ali kolegov,
- biti v stiku s svojo življenjsko silo, vero in božanskim izvorom v sebi (Satir 1995, 278).

V prevelikih domovih za starejše je seveda težko zadovoljevati temeljne nematerialne potrebe. Tri temeljne nematerialne potrebe, ki so izredno pomembne, predvsem za starejše, so:

- Potreba po pristnem medčloveškem odnosu: vsako človeško bitje potrebuje pogovor, objem, stisk roke in prijateljstvo. Te potrebe s starostjo ne minejo.

- Potreba po sprejemanju starosti in sprejemanju tega obdobja kot smiselnega: dejavnost je bistvenega pomena pri doživljanju smisla v trenutnem obdobju, prepuščanje skrbi za vsakdanjo preskrbo srednji generaciji in predajanje življenjskih izkušenj mladi generaciji.
- Potreba po povezanosti vseh treh generacij: razsodnost, izkušnje in modrost starih ljudi koristijo mladim, ki so pogosto vzgajani enostransko, brez upoštevanja razsodnosti človekovega življenja (Kladnik 2010, 69–74).

K izboljšanju razmer v institucionalnem bivanju starejših za čim večje število ljudi, bi največ pripomogli večja individualizacija, večja zasebnost stanovalcev, še bolj strokovno usposobljeno osebje, ki se nenehno izobražuje, ter odpiranje ustanove mlajšim. Tako bi se ozračje v domovih za starejše približalo družinskemu, okrepila pa bi se tudi moč stanovalcev v instituciji.

Pogoj za sožitje v ustanovah je, da ima osebje zadostno razvite socialne zmožnosti za delo z ljudmi in za ljudi, pri čemer mislimo na čut, srce za sočloveka, vživljanje vanj ter razumno in socialno organizirano samokontrolo lastnega vedenja in ravnanja. Drugi pogoj je zadostna usposobljenost in stalno strokovno izpopolnjevanje (Ramovš 1992, 54).

Tudi Ida Hojnik-Zupanc ugotavlja (1994, 12–13), da je prihodnost izboljšanja domskega bivanja v čim večji individualizaciji in zasebnosti stanovalcev. Za doseg tega cilja, s katerim naj bi domovi presegli svojo enoličnost in povprečnost, izpostavi naslednje kriterije:

- strokovna usposobljenost kadra s širšim znanjem o psihologiji vedenja v starosti,
- diferenciacija stanovalcev glede na stopnjo potrebne pomoči in nege (individualistični pristop do stanovalca),
- sodelovanje s svojci, saj so slednji pomembni integracijski člen v domskem bivanju,
- fizična struktura doma, ki mora temeljiti tudi na zasebnih prostorih, ne zgolj na številnih prostorih za druženje.

Izkušnje vsakega posameznika v domu so odvisne od številnih osebnih dejavnikov, pa tudi od koncepta dela institucije. Bolj kot je slednja usmerjena v individualnost, bolj se približa konceptu institucije kot družine. Življenje v instituciji, ki daje toplino, je idealno. Je pa ključnega pomena, kako na to gledajo uporabniki. Vsekakor ne govorimo o družinski atmosferi, če uporabniki navajajo, da so omejeni v izražanju mnenja. Prevelika kontrola in

zaščitniška ideologija v instituciji povzročata strah, nemoč in neodločnost pri uporabnikih, medtem ko poudarjanje individualnosti krepí samostojnost in prevzemanje odgovornosti. Uporabniki krepíjo svojo moč pri odločanju o svojem življenju, nekaj moči pa je odvzete tudi instituciji (Mali 2006, 20).

Dom za starejše mora postati žarišče socialne in medicinske skrbi za starejše. V njem morajo zdravi in bolni starejši dobiti prehrano, razvedrilo in zdravniško pomoč. Tako se ljudem kljub staranju podaljšuje polno življenje. Zato naj, priporoča Bojan Accetto (1987, 33), domovi postanejo hiše odprtih vrat, kar pa naj izkoristijo tudi mladi, saj je druženje starejših in mlajših koristno za oboje.

Najvišji cilj institucije je kakovostno življenje stanovalcev. Pomembne značilnosti kakovosti življenja starostnika, ki jih navaja Franc Imperl (2012) so:

- Samostojnost

Okolje brez ovir kompenzira pomoč pri telesni oviranosti in pomaga ohranjati samostojnost. Pomembna je tudi prostorska bližina prejšnjega bivalnega okolja. Če starostnika premestimo, ga iztrgamo iz njegovega bivalnega okolja in mu odvzamemo orientacijske točke, ki jih je ustvaril v življenju, kar lahko vodi do resnih problemov pri orientaciji v novem okolju.

- Zasebnost

Osebni življenjski prostor je zelo pomemben, saj nudi individualnost, intimnost in zaščito. Vsakdo namreč potrebuje lasten teritorij, do katerega razvije odnos in ga sam oblikuje s svojimi osebnimi predmeti, pohištvo. Če ni individualnosti v opremljanju, se stanovalec ne znajde v svoji sobi.

- Domačnost

Domačnost ima v stanovanjski skupnosti osrednjo vlogo. V nepreglednih neosebnihi ustanovah doživljajo starejši večje psihične in fizične probleme kot v manjših ustanovah.

- Varnost in odgovornost zase

Občutek varnosti je odvisen od domačnosti in zasebnosti. Starejši ljudje pogosto izgubijo občutek varnosti, saj jim zaradi zdravstvenega stanja nadzor nad lastnim življenjem vedno bolj polzi iz rok. Izguba nadzora je lahko še hujša, če prostorsko okolje in vzdušje v ustanovi zaradi velikih organizacijskih enot povečujeta nepreglednost.

Družini podobna oblika bivanja, za katero so značilni samostojnost (odločanje o vsakodnevnem življenju), zasebnost, domačnost in občutek varnosti, ohranja in spodbuja odgovornost zase, s tem pa tudi nadzor stanovalcev nad lastnim življenjem. Pri tem je ključen dejavnik odločanje o osebnem oblikovanju dneva. Stanovalec se sam odloči, kdaj bo spal, jedel, kaj bo počel, pri katerih dejavnostih bo sodeloval ali se bo raje umaknil (Imperl 2012, 82–87).

Kakovost življenja posameznika v instituciji je v veliki meri odvisna od kakovosti delovanja institucije. Pomembni so naslednji kriteriji¹⁹:

- odprtost institucije – institucija mora biti odprta za stanovalce (izhodi brez posebnih dovoljenj in časovnih omejitev), kakor tudi za različne obiskovalce,
- javnost življenja v institucionalni oskrbi – dom mora omogočati pretok informacij, ljudi in dogodkov,
- možnost izbire različnih aktivnosti – vključevanje v različne dejavnosti,
- narava odnosov med uporabniki in zaposlenimi – odprti in topli odnosi med uporabniki in zaposlenimi,
- ohranjanje avtonomije posameznika – spoštuje se zasebnost posameznika in upošteva njegova pravica do izbire²⁰,
- dobro počutje uporabnikov v skupnosti z drugimi – krepi se moč stanovalcev ter spodbuja njihovo socialno funkcioniranje,
- dom kot celota deluje tako, da stanovalcem daje občutek varnosti (Milošević Arnold 2003, 30–31).

¹⁹ Doseganje navedenih kriterijev za kakovostno življenje uporabnikov v instituciji je sinonim za model socialne institucije – institucije, ki jo usmerjajo socialna načela (Milošević Arnold 2005, 61).

²⁰ Kdaj bo uporabnik vstal, kdaj in kaj jedel, kaj oblekel, s kom se bo družil.

2.4 Institucionalno varstvo starejših v Sloveniji

2.4.1 Razvoj institucionalne pomoči v Sloveniji

Za Slovenijo je značilna izrazito institucionalno usmerjena skrb za stare ljudi. Razlog za to je v tradiciji institucionaliziranega varstva, saj so pred drugo svetovno vojno, med vojno in po njej stari ljudje pri nas živeli v ustanovah, ki so podobne domovom za ostarele, v hiralnicah, zavetiščih za onemogle, ubožnicah ali domovih za onemogle (Mali 2009, 95).

Razvoj domov za starejše v Sloveniji lahko razdelimo na:

- obdobje špitalov, sirotišnic in ubožnic (do razpada stare Avstrije leta 1918),
- obdobje ubožnic in hiralnic (od začetka stare Jugoslavije do konca druge svetovne vojne, 1918–1945),
- obdobje hiralnic in zavetišč (1946–1950),
- obdobje diferenciacije opraviil v domovih za stare in onemogle (1951–1965),
- obdobje postopne profesionalizacije domov upokojencev ali starejših občanov (1966–1991),
- obdobje standardizacije nalog v domovih starejših občanov ali upokojencev (1992–1999),
- obdobje opuščanja značilnosti totalne institucije in prehajanja domov za stare ljudi v socialne institucije (po letu 2000) (Milošević Arnold 2006, 264).

2.4.1.1 Čas pred drugo svetovno vojno

Začetki institucionalne pomoči segajo v tretje in četrto stoletje v vzhodno Evropo, kjer so se pojavile zgodnjekrščanske institucije, v zahodni Evropi pa so se te pojavile dve stoletji kasneje. V srednjem veku so obstajali azili za bolne in stare osebe, brezdomce, invalide in socialne reveže (Hojnik-Zupanc 1999, 92).

Skrb za starejše ljudi v Sloveniji je bila že od 14. stoletja naprej vezana na institucije. Predhodniki današnjih domov za starejše so bili špitali, ubožnice in hiralnice. Skrb za starejše v preteklosti je bila vpeta v tradicijo, v tem duhu je potekala tudi vzgoja. Na prehodu iz poljedelsko obrtniške in stanovske družbe v industrijsko in poindustrijsko družbo pa je ta tradicija odpovedala, zato je postala ogrožena tudi kakovostna skrb za starejše kot vrednota.

Skrb za starejše je postala omejena predvsem na materialno oskrbo. Pri tem naj izpostavimo bistveno pomanjkljivost, da se je oskrba iz osebne skrbi svojcev prenesla na javno področje, kljub temu, da star človek potrebuje temeljni odnos z bližnjimi ravno tako, kot potrebuje hrano, čistočo in toplo vodo (Ramovš 1992, 70–71).

Poglejmo si značilnosti predhodnikov domov za starejše.

Špitali so bili najstarejše dobrodelne ustanove. V 14. in 15. stoletju so pomenili streho nad glavo za reveže in romarje, v 19. stoletju pa so bili špitali medicinske ustanove, ki so imele zlasti socialno funkcijo pri oskrbi revnih in nemočnih.

Ubožnice so bile zavodi, v katerih so dobili oskrbo ljudje, ki si z delom niso mogli priskrbeti osnovnih življenjskih potrebščin.

Hiralnice so bile institucije, v katerih so dobili oskrbo onemogli in neozdravljivo bolni ljudje. Slednji so pred nastankom hiralnic zatočišče našli v špitalih ali ubožnih hišah. Predvsem v špitalih niso bili zaželeni, saj so zasedali mesta tistih bolnikov, katerih bolezni so bile ozdravljive (Mali 2008a, 10–15).

Institucije, v katerih so pred in med drugo svetovno vojno bivali stari ljudje, so ljudem zagotavljale le zatočišče. Življenjski pogoji v teh institucijah so bili slabi, občine pa niso imele dovolj sredstev za vzdrževanje stavb. Poleg tega ni bilo dovolj usposobljenega osebja za pomoč nepokretnim in bolnim, pa tudi razmeroma zdravim stanovalcem. Razmere so bile za starostnike težke tudi s finančnega vidika, saj pokojnin ni bilo, pač pa so imeli ljudje v starosti samo osebno premoženje. Starejšim, ki so bili brez premoženja, so bivanje v institucijah plačevale občine, toda finančne zmogljivosti občin so bile razmeroma majhne. Tako so bili starejši v zadnjem obdobju življenja izpostavljeni težkim pogojem, ne glede na to, ali so živeli v institucijah ali ne. Če so se odločili za življenje izven institucije, so bili deležni skromne pomoči za zadostitev minimalnih življenjskih potreb (Prav tam 20–21).

Moderna družba je spremenila družbeni položaj starih ljudi. Uvedeno je bilo zavarovanje za čas upokojitve in tako je postala starost institucionalizirana. Hkrati se je prvič začela specifična obravnava starih ljudi kot pripadnikov določene družbene skupine. A ta nova vloga – vloga starih ljudi (upokojencev) – starejšim ni prinesla pozitivnih posledic, pač pa izgubo do takrat veljavnega in uglednega družbenega položaja. Modernizacija je namreč postopno

zniževala status starim ljudem v družbi, institucionalizacija pa je pomenila postopno izgubo spoštovanja do starih ljudi v družbi.

Vendar stari ljudje niso izgubili mesta le v delovnem okolju, pač pa tudi v družini, saj je urbanizacija²¹ onemogočala ohranitev tradicionalne družine. Modrost in izkušnje starih ljudi je nadomestil razvoj znanosti in izobraževanja. Stari ljudje so tako bili čedalje bolj odrinjeni iz sodobnega načina življenja (Prav tam 22–23).

Pred drugo svetovno vojno je bilo v Sloveniji 63 domov za starejše, s kapaciteto 3.249 postelj (Hojnik-Zupanc 1999, 92).

2.4.1.2 Čas po drugi svetovni vojni

2.4.1.2.1 Obdobje med letoma 1946–1950

Socialno delo je bilo skoraj do konca petdesetih let 20. stoletja še neprofesionalno in je reševalo zlasti gmotne²² težave ljudi, saj za reševanje drugih še ni bilo strokovnjakov. Prva leta po vojni je šlo na področju zavodskega varstva zgolj za nadaljevanje prejšnjega obdobja, številne ustanove so namreč delovale naprej, druge pa so odpravili ali preselili na nove lokacije. Nego in oskrbo stanovalcev so povečini opravljale redovnice, saj usposobljenih bolničark še ni bilo. V tedanjih zavodih so vladale slabe razmere²³, saj so stanovalci v domovih uporabljali svoje postelje, posodo, jedilni pribor in posteljnino. Prednost pri sprejemu so imeli tako tisti, ki so pripeljali lastno posteljo (Milošević Arnold 2006, 264–265).

V prvem obdobju v razvoju domov po vojni je to področje stagniralo. V Sloveniji je bilo leta 1964 le še 31 domov za starejše²⁴, vendar so ti zagotavljali 3.100 ležišč, torej se število posteljnih kapacitet v primerjavi s kapacitetami pred drugo svetovano vojno ni bistveno

²¹ Z urbanizacijo so ohranitev tradicionalne družine onemogočali sodobni delovni pogoji.

²² Dediščina predvojnih družbenih odnosov je bila tudi veliko nepreskrbljenih starejših ljudi, ki niso imeli pravice do starostne pokojnine. Denarne pomoči starim, pa tudi drugim socialno ogroženim skupinam prebivalstva, so v obdobju po vojni zagotavljali tudi ljudski odbori, ki so plačevali oskrbnine odraslih brez lastnih dohodkov v socialnih institucijah.

²³ Nekateri domovi so za hrano prosili sosednje kmete, najbolje pa se je godilo domovom, ki so hrano pridelali sami.

²⁴ Pred vojno je bilo v Sloveniji 63 domov s 3.249 mesti.

zmanjšalo (Accetto 1968, 19). Število domov po vojni se je tako zmanjšalo, značilne so bile velike²⁵ kapacitete in pa kolektivističen duh, ki je usmerjal nameščanje velikega števila ljudi pod eno streho, kar je za domove za starejše značilno tudi danes (Prav tam, 266).

Za socialno stanje in javno skrb za stare v Sloveniji je bilo v povojnem obdobju značilno naslednje:

- dvig materialne blaginje v zadnjih dveh desetletjih,
- prevlada storilnostne in modernistične miselnosti zahodne civilizacije, ki tabuizira starost in marginalizira stare,
- monopolno realsocialistično državno obvladovanje socialnega področja in s tem povezano uničevanje civilne socialne mreže, ki se kaže tudi na področju skrbi za starejše (Ramovš 1992, 71).

Delo zaposlenih v domu še ni bilo diferencirano. Vsi delavci so opravljali vse potrebno za oskrbo in nego stanovalcev, pri tem pa so sodelovali tudi stanovalci, ki so bili sposobni za delo.

2.4.1.2.2 Obdobje med letoma 1951–1965

Domovi so prešli na samostojno financiranje, ukinjene so bile dotacije občin. Življenjski pogoji stanovalcev so bili slabi²⁶. Pokazala se je potreba po zagotovitvi večjega števila postelj. Strokovno raven zaposlenih so želeli dvigniti z organizacijo seminarjev. Za to obdobje je značilen skromen premik v delovanju domov. Ustanavljali so se novi domovi, umeščeni v ustrežnejše zgradbe, oskrbo in nego stanovalcev pa so postopoma začeli prevzemati zdravstveni delavci. Uslužbencem je bila dana možnost za postopno diferenciacijo dela, stanovalci pa so vse manj sodelovali pri opravilih, namenjenih vzdrževanju doma (Milošević Arnold 2006, 268–271).

²⁵ Za tedanje oblast je bila najprimernejša rešitev nameščanje v nekdanje graščine, ki so bile po nacionalizaciji na voljo. Materialne razmere niso omogočale adaptacije teh stavb in preureditve v skladu s potrebami starih in bolnih ljudi (Milošević Arnold 2006, 266).

²⁶ Nepomičnih in polpomičnih je bilo 70 % stanovalcev, le v treh od 31 domov pa so delale medicinske sestre, v večini ni bilo niti bolničark. Razmerje med oskrbovanci in negovalkami se je takrat gibalo med 9,66 pa vse do 63 oskrbovancev na negovalko (Milošević Arnold 2006, 269).

Po drugi svetovni vojni so začeli nastajati namenski domovi za starejše. Takrat je Slovenija mrežo institucionalne pomoči gradila kot državni program po enotnih standardih kombiniranega tipa doma, medtem pa je zahodnoevropski sistem spodbujal diferenciacijo institucionalne pomoči, tako po namenu (negovalni in stanovanjski domovi) kot po lastništvu institucije (zasebna in državna lastnina). Razlike med slovenskim in zahodnoevropskim modelom institucionalne pomoči:

- pokretni in nepokretni stanovalci so prostorsko povezani v isti stavbi,
- bivalni pogoji in normativi za osebje so poenoteni na državni ravni,
- z razvojem zunanje dejavnosti za stare ljudi v domačem okolju svoje storitve alocira v bivalno okolje in se na ta način odpira in povezuje z zunanjim okoljem.

Tako z globalnega vidika vodi slovenski model v večjo institucionalno uniformnost, ki zagotavlja formalno enako kakovost v vseh institucijah. Pri tem sta pozitivni lastnosti, da se ne ločuje med pokretnimi in nepokretnimi stanovalci in da je zagotovljen sorazmerno visok bivanjski standard. Negativno pa je to, da nadstandard, ki je ena od oblik individualizacije institucionalnega varstva, ni omogočen.

Treba je dodati, da večja diferenciacija bivanjskih pogojev lahko vodi tudi v znižanje kakovosti minimalne kvalitete institucionalnega bivanja, kar posledično pripelje do povečevanja socialnih razlik (Hojnik-Zupanc 1999, 92–93).

Ključni zgodovinski moment v skrbi za starejše na Slovenskem po drugi svetovni vojni je bil opis načel socialne gerontologije, ki jih je junija 1964 sprejel socialno-zdravstveni zbor skupščine Socialistične republike Slovenije. Načela, ki so usmerjena k integraciji²⁷ starejših v družbo, so zapisali v treh točkah:

- Družba mora na najrazličnejše načine skrbeti za stare prebivalce tako, da lahko čim dlje ostanejo v okolju, kjer so živeli in delali v najaktivnejših letih. Za uresničitev tega načela je treba organizirati različne dejavnosti zunaj gerontoloških služb²⁸.
- Starejšim, ki ne morejo več živeti v individualnih gospodinjstvih, je treba omogočiti bivanje v domovih za starejše.

²⁷ Načela so poimenovali sodobna, saj so bila oblikovana tako, da starejši ne bi bili izločeni iz družbe samo zato, ker so stari.

²⁸ Denimo rešitev stanovanjskega vprašanja, ureditev pokojnin, ustanavljanje gerontoloških dispanzerjev, klubov za starejše ljudi, udejstvovanje humanitarnih organizacij in ureditev službe zdravstvenega varstva za starejše znotraj splošnega zdravstvenega varstva (Mali 2009, 96).

- Tretje načelo se nanaša na vprašanje, ali naj zdravljenje starejših poteka v specialističnih geriatričnih bolnišnicah. Sprejeto je bilo načelo, da se starejši zdravijo v tistih medicinskih ustanovah, na katere se nanaša narava njihove bolezni.

Primarna funkcija domov, ki se je pred tem manifestirala v zagotavljanju eksistence starejših, je prerasla v gerontološko, temeljila pa je na medicini (Mali 2009, 96–97).

2.4.1.2.3 Obdobje med letoma 1967–1991

To obdobje je zaznamoval čas intenzivne gradnje²⁹ domov za starejše in njihove kadrovske okrepitve. Na zavedanje o potrebi po spreminjanju standarda in kakovosti dela v domovih je vplival tudi nastanek in razvoj gerontologije³⁰. Leta 1969 je bilo ustanovljeno Gerontološko društvo Slovenije³¹, ki je še danes pomemben dejavnik strokovnega razvoja na področju starostnega varstva. Težava je bila, da so novi domovi ustrezali zlasti zdravim in pomičnim ljudem, zato so pozabljali na uporabo invalidskih vozičkov, ponekod pa tudi na dvigala. V novih domovih ni bilo posebnih prostorov za fizioterapijo ali delovno terapijo. Vse to je predstavljalo oviro za kakovost bivanja stanovalcev s fizičnimi ovirami. Želja po zagotavljanju čim večjega števila postelj v domovih je zahtevala skromne standarde gradnje. V domovih so prevladovale dvosobne ali večposteljne sobe, kar pa ni dopuščalo zasebnosti, premalo je bilo tudi toaletnih prostorov. Napake so bile odpravljene kasneje z adaptacijami, to pa je povečalo tudi izdatke. V domove so postopoma prihajale socialne delavke ter prevzemale naloge, ki so jih prej opravljali drugi delavci. V osemdesetih je sistemska ureditev zdravstvene oskrbe stanovalcem zagotovila storitve osnovnega zdravstvenega varstva (Milošević Arnold 2006, 271–274).

²⁹ Z nastajanjem sodobnih domov za starejše so se zmanjšali tudi predsodki do teh institucij.

³⁰ Gerontologija je znanost ali veda o starosti, staranju in starih ljudeh. Je grškega izvora, sestavljena iz besed géron – star, prileten, siv; v samostalniški rabi pa starec, starček, in lógos – govorjenje, beseda, pogovor, govornica (Ramovš 2003, 31).

³¹ Temeljne usmeritve v delovanju društva in njegovem umeščanju v strokovnem prostoru doma in v tujini so po besedah Gerontološkega društva Slovenije povezovanje, sprejemanje starosti, spremljanje pravic in medgeneracijsko sodelovanje.

2.4.1.2.4 Obdobje med letoma 1992–1999

Za to obdobje je bilo značilno iskanje profesionalne identitete, novih konceptov delovanja in prizadevanje za strokovno avtonomijo. V domove za starejše so počasi prodirali naslednji koncepti: deinstitucionalizacija³², partnerstvo z uporabniki, perspektiva moči, zagovorništvo uporabnikov, socialne mreže, skupine za samopomoč, spoštovanje človekovih pravic. Domovi so prešli pod okrilje države, začeli so nastajati prvi zasebni³³ domovi. Naloge strokovnjakov v domovih so postale čedalje bolj standardizirane, posledično pa so tudi domovi postali veliki in zapleteni socialni sistemi. Razvoj sam po sebi ni nujno prispeval h kakovosti življenja stanovalcev. Z višjo ravno organizacije in standardizacije se je namreč izgubila pristnost med stanovalci in osebjem. Država je postala bolj dejavna pri zagotavljanju potrebnih institucionalnih zmogljivostih za starejše, nastajale pa so tudi nevladne organizacije, ki razvijajo prostovoljno delo s stanovalci domov (Prav tam, 271–275).

2.4.1.2.5 Obdobje po letu 2000

Temeljna značilnost sedanjega razvojnega obdobja domov je postopno prevzemanje značilnosti socialne institucije. Izboljšuje se kakovost življenja stanovalcev, vse bolj so upoštevane avtonomija posameznika, zasebnost ter pravica do izbire in ohranjanja nadzora nad svojim življenjem, česar se zavedajo tudi delavci (Prav tam, 276).

Po pregledu kronološkega razvoja domov za starejše v Sloveniji lahko zaključimo, da je tudi danes skrb za stare ljudi v Sloveniji izrazito institucionalno usmerjena, kot kaže, pa bo tudi v prihodnje življenje starih ljudi vezano na institucije.

Se pa življenje v institucijah spreminja, prav tako odnos ljudi do institucij in vloga institucij v življenju ljudi. Če so v preteklosti domovi za starejše zagotavljali zgolj preživetje, so s pojavom upokojevanja in zagotovljenim sredstvom za življenje v starosti domovi pridobili drugačen pomen. Postali so eden od možnih prostorov za življenje v starosti (Mali 2008a, 31).

³² V postmodernističnem smislu razumemo deinstitucionalizacijo kot odpiranje ustanov navzven ter zagotavljanje možnosti za zadovoljevanje vsestranskih potreb človeka (ne zgolj bioloških, pač pa tudi socialnih in psiholoških), s poudarkom na avtonomiji (Milošević Arnold 2003, 30).

³³ Omogočil jih je Zakon o socialnem varstvu v letu 1992.

Čeprav nad 95 % starejših živi v svojem domačem okolju, pa jih od nekdanj na stara leta nekaj potrebuje oskrbo pri tujih ljudeh. V zadnjih desetletjih je industrijski in urbani način življenja povzročil, da zelo veliko starejših ne more živeti do smrti v oskrbi svojcev.

Starejši ljudje v Sloveniji imajo verjetno sedaj najvišji standard v zgodovini, saj so bolj materialno preskrbljeni, vendar so socialno marginalizirani in psihično osamljeni, počutijo se izgubljeni, nekoristni in odveč. Kvaliteto človekovega življenja namreč sestavljajo materialni standard, psihično in duhovno stanje človeka ter njegovo kulturno in duhovno stanje (Ramovš 1992, 72–74).

Zato se še vedno poraja vprašanje, ali so institucije učinkovitejše za ljudi v njih ali morda za ljudi izven institucij. Nemogoče je z gotovostjo trditi, da domovi starejšim lajšajo življenje v starosti. Institucije namreč nosijo funkcijo ločevanja med družbeno sprejemljivim in družbeno nesprejemljivim ravnanjem, vedenjem in življenjem. Utemeljitev te razmejevalne funkcije institucij je legitimna tudi za področje staranja in domov za starejše.

Starejši ljudje so dobili status posebne kategorije prebivalcev prav s pomočjo institucij, ki sprva niso natančno izražale, komu so namenjene. Ubožnice, zavetišča in hiralnice so zaradi slabih pogojev prebivalcem dale etiketo revnih, odvisnih, pomoči potrebnih in nesamostojnih članov družbe. Po drugi svetovni vojni so ubožnice in hiralnice preimenovali, tako da so bolj natančno izražale, komu so namenjene. Najprej so jih preimenovali v domove za onemogle, nato v domove za stare in tako s preimenovanjem določili življenjski prostor starejšim. Tako je starost dobila legitimno mesto v institucijah, stari ljudje pa dejansko namestitev.

A vendarle, sodobna družba potrebuje institucije za stare ljudi iz enakih razlogov kot v preteklosti. Torej ne zgolj zaradi humanosti, pač pa tudi kot sredstvo za odiranje starosti in starih ljudi na družbeni rob. Ena od možnih rešitev stigmatiziranega položaja starih ljudi in institucij je izboljšanje kvalitete življenja v instituciji (Mali 2008a, 32–34).

Trenutna dejavnost domov odraža tradicionalno utečenost in maksimalno prilagojenost starim bolnim ljudem, ne ozirajoč se preveč na individualne potrebe, želje in interese starejših. Stanovalci v domovih so tako definirani kot pasivni prejemniki pomoči – torej pacienti, ne pa samostojni akterji in sooblikovalci pomoči. Razlog velja iskati tudi v družbi, ki starost povezuje z boleznijo. Na drugi strani je za starejše sprejemanje vloge bolnika enostavnejši način za pridobitev pozornosti in spoštovanja, ki ju sicer kot stari člani družbe ne bi prejeli (Mali 2009, 106).

2.4.2 Domovi za starejše v Sloveniji – statistični pregled

Po demografskih podatkih za Slovenijo v zadnjih dvajsetih letih skupno število prebivalcev upada, število rojstev se je skoraj prepolovilo, število starejših prebivalcev pa se povečuje. Po nekaterih predvidevanjih naj bi starejši ljudje v letu 2020 predstavljali 16,5 % ali celo 20 % celotne populacije, v letu 2040 pa se v Sloveniji pričakuje že 30 % ljudi, starejših od 65 let (Pahor 2006, 28).

Splošno načelo enakosti pred zakonom zagotavlja človekove pravice in temeljne svoboščine tudi starejšim ljudem, ki imajo, enako kot drugi člani družbe, pravico do spoštovanja človeškega dostojanstva, zasebnosti, lastnega življenjskega sloga in podobno. Vsaka starejša oseba ima tudi pravico do socialnega varstva. Slovenija je z Evropsko socialno listino zavezana, da mora neposredno ali v sodelovanju z javnimi ali zasebnimi organizacijami sprejeti ali spodbujati ustrezne ukrepe. Daljše življenje namreč ne sme povzročiti zmanjšanja njegove kakovosti. Starejšim ljudem, ki so v zdravstvenih in socialnovarstvenih zavodih, mora biti omogočeno, da živijo kar najbolj neodvisno (Vertot 2007, 26).

23. člen Evropske socialne listine opredeljuje pravico starejših oseb do socialnega varstva:

23. člen

Pravica starejših oseb do socialnega varstva

Da bi zagotavljal učinkovito uresničevanje pravice starejših oseb do socialnega varstva, se pogodbenice zavezujejo, da neposredno ali v sodelovanju z javnimi ali zasebnimi organizacijami sprejmejo ali spodbujajo ustrezne ukrepe, katerih namen je zlasti, da:

- *omogočijo starejšim osebam, da ostanejo polnopravni člani družbe tako dolgo, kot je mogoče, s pomočjo:*
 - a) *ustreznih sredstev, ki jim omogočajo spodobno življenje in aktivno vlogo v javnem, družbenem in kulturnem življenju;*
 - b) *informacij o službah in možnostih, dosegljivih starejšim osebam, ter o priložnostih, da jih uporabijo;*

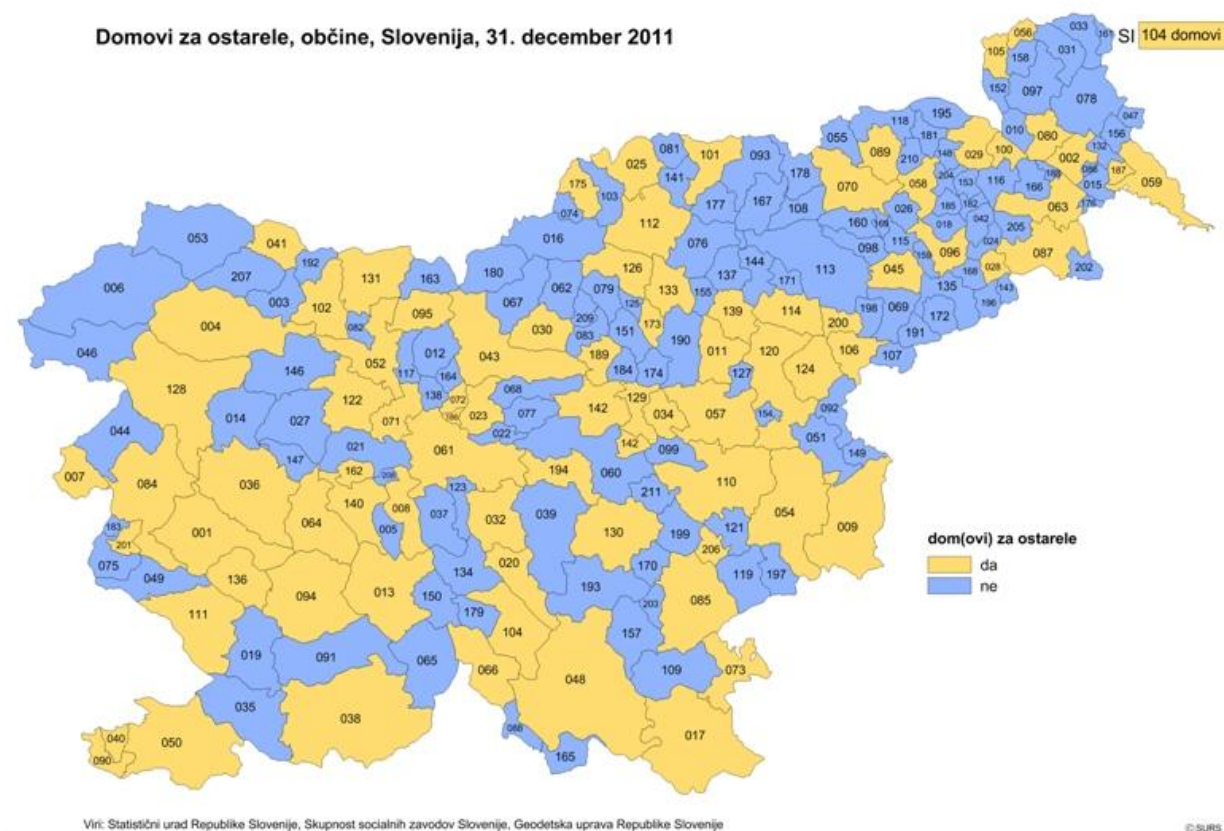
- *omogočijo starejšim osebam, da si svobodno izberejo svoj življenjski slog in živijo samostojno v domačem okolju tako dolgo, kot želijo in zmorejo, s pomočjo:*
 - a) *nastanitve, prilagojene njihovim potrebam in njihovem zdravstvenemu stanju ali ustrezne pomoči pri prilagajanju njihove nastanitve;*
 - b) *zdravstvene nege in storitev, ki jih potrebujejo glede na svoje stanje;*
- *jamčijo starejšim osebam, ki živijo v ustanovah, ustrezno pomoč, pri tem pa spoštujejo njihovo zasebnost ter sodelovanje pri odločitvah, ki se nanašajo na življenjske razmere v ustanovi.*

Konec leta 2011 so v Sloveniji po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije (SURS 2014a) delovali 104 takšni domovi (glej Sliko 2.1), locirani pa so bili v 81 občinah, kar je približno v vsaki tretji³⁴. V vseh domovih za starejše je bilo na razpolago okoli 17.500 ležišč, to je povprečno 51 ležišč na 1.000 prebivalcev, starih 65 let ali več.

Približno četrtnina vseh domov za starejše je bila locirana v 11 mestnih občinah (Celje, Koper, Kranj, Ljubljana, Maribor, Murska Sobota, Nova Gorica, Novo mesto, Ptuj, Slovenj Gradec in Velenje). Po številu ležišč je bila v omenjenih občinah skupaj na razpolago približno tretjina vseh ležišč.

³⁴ Slovenija je po podatkih Službe Vlade Republike Slovenije za lokalno samoupravo in regionalno politiko razdeljena na 212 občin.

Slika 2.1: Domovi za ostarele v Sloveniji, 31. 12. 2011

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2014b).

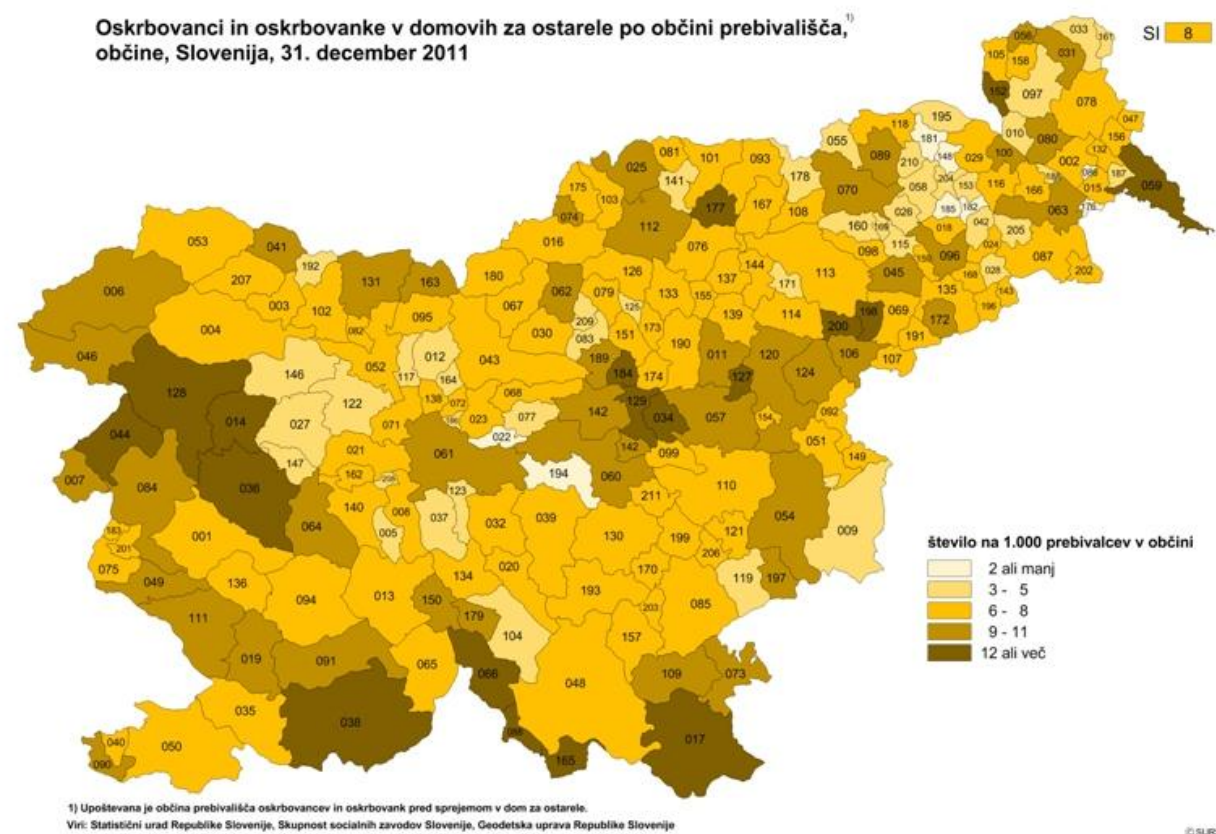
Podatki iz leta 2011 kažejo, da v domu za starejše biva povprečno vsak 120. prebivalec Slovenije. Oskrbovanci so zaradi različne razpoložljivosti nastanitvenih zmogljivosti domov za starejše lahko nastanjeni tudi zunaj občine stalnega prebivališča ali v katerem koli domu za starejše v državi. SURS (2014c) ugotavlja, da je ob koncu leta 2011 v domovih za starejše bivalo povprečno 8 oskrbovancev na 1.000 prebivalcev v državi (glej Sliko 2.2). Več oskrbovancev od tega povprečja glede na občino prebivališča pred vstopom v dom za starejše je bilo v 60 občinah. 10 ali več oskrbovancev na 1.000 prebivalcev je imelo 44 občin. Največ, in sicer 15 ali več oskrbovancev na 1.000 prebivalcev, so imele občine Tabor (28), Kostel (22), Idrija (19), Loški Potok (17), Makole (16) ter Cerčno, Osilnica, Ribnica na Pohorju in Tolmin (vsaka 15).

Največ oskrbovancev na 1.000 prebivalcev med statističnimi regijami je imela zasavska statistična regija, in sicer 12.

36 občin je imelo manj kot 5 oskrbovancev v domovih za starejše na 1.000 prebivalcev. Najmanj oskrbovancev v domovih za starejše na 1.000 prebivalcev so imele občine Šmartno pri Litiji (1) ter Benedikt, Dol pri Ljubljani, Odranci, Razkrižje, Sveta Ana, Sveti Andraž v Slovenskih goricah in Trnovska vas (vsaka po 2).

Na ravni statističnih regij so imele povprečno najmanj oskrbovancev v domovih za starejše na 1.000 prebivalcev občine gorenjske in spodnjeposavske statistične regije, in sicer 7.

Slika 2.2: Oskrbovanci in oskrbovanke v domovih za ostarele po občini prebivališča, Slovenija, 31. 12. 2011

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2014č).

V letu 2012 je v domovih za starejše bivalo 17.429 oskrbovancev, od tega 12.897 žensk in 4.532 moških. Število oskrbovancev se je v enem letu povečalo za 43. Primerjava oskrbovancev v domovih za starejše po spolu med letoma 2011 in 2012 je navedena v Tabeli 2.1.

Tabela 2.1: Oskrbovanci v slovenskih domovih za starejše po spolu

	2011	2012
Moški	4.288	4.532
Ženske	13.098	12.897
SKUPAJ	17.386	17.429

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2013a).

SURS navaja, da so v domovih za starejše v letu 2012 prevladovali osebe, stare 80 ali več let, bilo jih je dve tretjini. V letu 2012 je bilo v domove za starejše največ oseb sprejetih zaradi starosti, in sicer malo več kot tri četrtine (87 % teh oseb je bilo tudi bolnih). Za skoraj 15 % oseb so bila glavni razlog za prihod v dom hujša telesna in duševna obolenja, za skoraj 5 % oseb stanovanjske in družinske razmere, za malo manj kot 4 % pa drugi razlogi. Takšna hierarhična razvrstitev razlogov za sprejem v domove je v glavnem vsa leta enaka. Primerjava oskrbovancev v domovih za starejše po razlogih, zaradi katerih so bili sprejeti med letoma 2011 in 2012, je navedena v Tabeli 2.2.

Tabela 2.2: Oskrbovanci v slovenskih domovih za starejše po razlogih, zaradi katerih so bili sprejeti

	2011	2012
Stari in bolni	11.471	11.635
Hujša duševna obolenja	1.047	939
Stari in zdravi	2.066	1.721
Hujša telesna obolenja	1.284	1.611
Neurejene stanovanjske razmere	491	470
Neurejene družinske razmere	389	382
Drugo	638	671
SKUPAJ	17.386	17.429

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2013a).

Leta 2012 je bilo v domovih za starejše zaposlenih skupno 6.353 oseb, in sicer 49,27 % za storitve zdravstvenega varstva (večinoma ženskega spola – 91,73 %), za storitve socialnega varstva pa 50,73 % oseb (prav tako večinoma ženskega spola – 83,49 %). Povprečno razmerje med številom oskrbovancev in številom zaposlenih je bilo 2,7 oskrbovanca na zaposlenega. V spodnjih tabelah je prikazano število zaposlenega osebja, ki v domovih za starejše opravlja storitve zdravstvenega in socialnega varstva. Primerjava števila zaposlenega osebja, ki v domovih za starejše opravlja storitve zdravstvenega varstva med letoma 2011 in 2012, je navedena v Tabeli 2.3, primerjava števila zaposlenega osebja, ki v domovih za starejše opravlja storitve socialnega varstva med letoma 2011 in 2012, pa je navedena v Tabeli 2.4.

Tabela 2.3: Število zaposlenega osebja, ki v domovih za starejše opravlja storitve zdravstvenega varstva

	2011			2012		
	SKUPAJ	Ženske	Moški	SKUPAJ	Ženske	Moški
SKUPAJ	4029	3766	263	3130	2871	259
Zdravniki
Medicinske sestre	671	626	45	585	550	35
Organizatorji zdravstvene nege
Fizioterapevti	133	115	18	129	115	14
Delovni terapevti	145	141	4	145	139	6
Bolničarji	2173	2004	169	2076	1887	189
Strežniki	906	880	26	194	180	14
Psihologi	1	0	1	1	0	1
Drugi

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2014d).

Med zdravstvenim in negovalnim osebjem, zaposlenim v domovih za starejše, so prevladovali bolničarke in bolničarji, strežnice in strežniki ter medicinske sestre.

Tabela 2.4: Število zaposlenega osebja, ki v domovih za starejše opravlja storitve socialnega varstva

	2011			2012		
	SKUPAJ	Ženske	Moški	SKUPAJ	Ženske	Moški
SKUPAJ	2582	2123	459	3223	2691	532
Strežniki	868	826	42
Socialni delavci	169	164	5	150	145	5
Receptorji	224	158	66	212	147	65
Kuharji	501	385	116	379	256	123
Kuhinjski pomočniki	558	531	27	542	500	42
Ekonomi	71	24	47	70	26	44
Vozniki	24	5	19	24	6	18
Hišniki	169	18	151	163	6	157
Šiviljci	99	99	0	92	92	0
Likalci
Pralci	352	345	7	332	320	12
Servirci	182	166	16	161	148	13
Čistilci	233	228	5	230	219	11
Uradniki za pisarniško poslovanje in drugi

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2014d).

Kako pa je z zadovoljstvom nad storitvami, ki jih zajema institucionalno varstvo starejših? Podatki Skupnosti socialnih zavodov (2012), ki obsegajo 29 ustanov institucionalnega varstva kažejo sledeče:

- višje zadovoljstvo se najbolj odraža na naslednjih področjih:
 - o ponudba prireditev in praznovanj
 - o ponudba družabnih in rekreativnih iger
 - o storitve delovne terapije
 - o urnik obrokov

- nižje zadovoljstvo se najbolj odraža na naslednjih področjih:
 - bivalni pogoji in sanitarije
 - prehrana
 - posluh osebja za težave
 - storitve pralnice
 - čiščenje in vzdrževanje bivalnih prostorov
 - domski zdravnik in zdravstvena nega v domu
 - možnost pogovora z osebjem
 - odziv osebja na kritike
 - odnos osebja
 - zagotavljanje zasebnosti
 - možnost umika
 - spoštovanje osebnega dostojanstva

Vse večji razkorak med pričakovanji in zadovoljstvom nakazuje na vse bolj zahtevne uporabnike storitev v domovih za starejše. Vzrok publikacija *Poudarki iz kumulativnega statističnega poročila 2012* išče v vztrajnem slabšanju pogojev dela zaradi krize in ostrih varčevalnih ukrepov ter zmanjševanju financiranja.

Po zadnjih statističnih podatkih (SURs 2013b) je bilo v Sloveniji ob začetku leta 2013 skoraj 2.059.000 prebivalcev, od tega jih je bilo starejših od 65 let nekaj več kot 352.000 ali 17,1 %; med prebivalkami je bilo starejših 20,2 %, med prebivalci pa 13,9 % (delež starejših moških je bil torej nekoliko nižji od deleža starejših žensk). Pred šestimi leti je bilo med celotnim prebivalstvom natanko za odstotek manj starejših oseb, projekcije prebivalstva za Slovenijo pa napovedujejo še bistveno povečanje števila in deleža starejših med celotnim prebivalstvom.

V naslednjih 50 letih se bo zelo pomembno spremenila starostna sestava prebivalstva Slovenije. Leta 2010 so starejši (stari 65 ali več let) predstavljali 16,5 % prebivalstva, leta 2060 pa bo v tej starostni skupini skoraj vsak tretji prebivalec Slovenije. Prebivalstvo Slovenije po projekcijah prebivalstva med letoma 2010–2060 je prikazano v Tabeli 2.5.

Tabela 2.5: Prebivalstvo Slovenije po projekcijah prebivalstva 2010–2060

Leto	Število prebivalcev	Prebivalci, stari 65 let ali več (%)	Prebivalci, stari 80 let ali več (%)
2010	2.046.976	16,5	3,9
2015	2.106.182	17,5	4,7
2020	2.142.217	19,8	5,2
2025	2.154.934	22,0	5,7
2030	2.154.609	24,2	6,3
2035	2.148.629	26,1	7,9
2040	2.141.070	27,5	9,2
2045	2.131.661	29,2	10,2
2050	2.114.985	30,6	10,9
2055	2.089.905	31,5	11,6
2060	2.057.964	31,6	12,7

Vir: Statistični urad Republike Slovenije (2011).

2.5 Koncept totalne ustanove

V vsakdanjem življenju ustanove dojemamo kot kraj, kjer se dogaja neka vrsta dejavnosti. Tiste ustanove, ki zajamejo vse vidike posameznikovega življenja, denimo delo, zabavo in rekreacijo, Erving Goffman v svojem delu *Azili* (1961) poimenuje totalne³⁵. Totalnost zajetja je v teh institucijah tudi simbolna, predstavljajo jo namreč pregrade, zgrajene med totalno ustanovo in zunanjim svetom. Totalne ustanove so tako fizično oddaljene od preostalega sveta z zidovi, gozdovi, bodočo žico, rekami in podobnim.

³⁵ Totalen: ves, celoten, celovit, vseobsegajoč, vseobjemajoč; ki na določenem območju, področju ali v določenem trenutku zajame vse (Duden 2011).

Velike zaprte ustanove so se uveljavile v 19. stoletju v pomoč nepriviligiranim družbenim skupinam. Na to je vplivala predvsem industrializacija, ki je onemogočala tradicionalne oblike pomoči in varstva v skupnosti. Takrat se je delo, ki je prej potekalo večinoma na domu (kmetijstvo, obrt), preselilo v tovarno in pisarno, zato so denimo duševno prizadeti, pa tudi ostali pomoči potrebni ljudje, ostali brez varstva.

Takšne ustanove smo na slovenskem ozemlju poznali že prej (ubožnice, prisilne delavnice³⁶), njihov razcvet pa se je začel šele po drugi svetovni vojni, ko so pomoči potrebne naselili v nacionalizirane gradove in druge izpraznjene stavbe, ki so bile ločene od okolja (Flaker 1998, 5).

Totalna ustanova predstavlja pomoč in prevladujoči način obvladovanja obrobni družbenih skupin tudi danes. Čeprav so bile v času prevlade totalne ustanove vedno znane tudi druge oblike skrbi varstva, nadzorovanja in kaznovanja, je sila totalne ustanove prežemala vse ostale oblike, bodisi kot disciplinska grožnja slehernemu posamezniku bodisi kot izhod v sili ali končna rešitev³⁷ mnogih družbenih problemov (Flaker 1996, 185).

Oglejmo si sedaj podrobnosti koncepta totalnih ustanov, saj bomo v empiričnem delu iskali njihove elemente v institucionalnem varstvu starejših.

Totalne ustanove Goffman (1961, 16) deli v naslednje štiri skupine:

- ustanove za posameznike, ki ne morejo skrbeti zase in so nenevarni za skupnost (domovi za slepe, ostarele, sirote, revne),
- ustanove za posameznike, ki niso zmožni skrbeti zase, hkrati pa so, četudi nehote, nevarni za skupnost (bolnišnice za duševne bolnike, tuberkulozne bolnišnice, bolnišnice za gobavce),

³⁶ Prisilne delavnice so bile specializirane ustanove, nekakšna sistemska rešitev za delazmožne reveže (Flaker 1996, 194).

³⁷ Goffmanova teorija je spodbudila široko gibanje strokovne javnosti za deinstitucionalizacijo, odpiranje institucij v bivalno okolje in pospešen razvoj celovitega sistema pomoči v domačem okolju. Institucija danes ni več sam vase zaprt sistem, temveč prerašča v integriran člen fizičnega in družbenega okolja (Hojnik-Zupanc 1999, 95).

- ustanove za zavarovanje skupnosti pred nekaterimi nevarnostmi (zapori, taborišča za vojne ujetnike, koncentracijska taborišča),
- ustanove za izvajanje nekaterih delovnih nalog (vojašnice, internati, delovni tabori oskrba večjih posestev),
- ustanove za verski umik (samostani).

Totalna ustanova je idealni tip in družbeno dejstvo hkrati – nobene od značilnosti ne bomo našli v vseh totalnih ustanovah in nobena od značilnosti totalne institucije ni značilna samo zanje, je pa v vsaki totalni ustanovi mogoče najti veliko število teh značilnosti (Flaker 1998, 19).

Goffmanov koncept totalne ustanove je podoben Foucaultovem (2004) pojmu karceralne organizacije. To je organizacija, ki odreže varovance od zunanjega sveta in jih izpostavi režimu izolacije in nadzora.

Bistvo totalnih ustanov Goffman (1961, 17) strne v štiri točke:

1. Vsi vidiki življenja se odvijajo na istem kraju, pod isto oblastjo.
2. Vsaka faza posameznikove dnevne aktivnosti se odvija vpričo velikega števila drugih ljudi, ki so enako obravnavani, od njih pa je zahtevano, da delajo isto stvar, skupaj.
3. Za vse dejavnosti obstaja urnik, ki je vsiljen od zgoraj s sistemom natančno določenih formalnih pravil in telesom uradnikov.
4. Različne vsiljene dejavnosti sestavljajo enotni racionalni načrt z namenom, da se uresničuje uradni cilj ustanove.

Oglejmo si še nekoliko podrobneje razdelane značilnosti totalnih ustanov:

- Izginotje zasebnega življenja – vse dnevne aktivnosti se dogajajo znotraj organizacije
- Življenje v skupnosti – vsaka dnevna aktivnost se dogaja ob istem času ob družbi ostalih varovancev v instituciji,
- Načrtovane in nadzorovane aktivnosti – aktivnosti potekajo po urniku in so nadzorovane s strani osebja,
- Delitev na osebje in varovance – obstaja ostra meja med osebjem z dostopom do zunanjega sveta in varovanci, ki so od njega ločeni. Stiki med obema skupinama so majhni, vsaka skupina ima namreč izoblikovane določene stereotipe o drugi,

- Mortifikacija³⁸ jaza – varovanci se srečajo s smrtjo prejšnje identitete. Izgubili so vlogo v širšem svetu, na delu in v družini. To so bile vloge, ki so bile bistvo njihovega občutja identitete in samospoštovanja (Fulcher 2011, 524).

V nadaljevanju se podrobneje posvečam naslednjim značilnostim totalne ustanove:

- zaprtost,
- racionalizacija,
- birokratska organizacija,
- mortifikacija.

2.5.1 Zaprtost

Kot smo že omenili, so totalne ustanove fizično oddaljene od preostalega sveta. Čeprav to ne velja za vse totalne ustanove, pa je zaprtost pred zunanjim svetom v smislu socialnih stikov velika. Ločitev posameznikom, ki so v ustanovi odmaknjeni od zunanjega sveta, odvzame vloge in pretrga kulturo življenja. Uporabniki so omejeni na en sam prostor, kar omogoča kontrolo (Mali 2006, 21).

2.5.2 Racionalizacija

Osnovna postavka moderne družbe po Goffmanu (1961, 17) je, da posameznik spi, se igra in dela na različnih mestih, z različnimi soudeleženci, pod različno oblastjo in brez vseobsegajočega racionalnega načrta. Osrednja značilnost totalne ustanove pa je, da se pregrade med temi različnimi sferami življenja rušijo. V totalnih institucijah se namreč vse odvija na enem mestu in pod isto avtoriteto. Življenje uporabnikov je zato razporejeno po dnevnih rutinah ter usklajeno s predpisanimi cilji totalne ustanove.

Čeprav totalna ustanova poskrbi za vse potrebe varovancev, sega poveljevanje v vsa področja življenja, medtem ko se v zunanjem življenju omeji zgolj na delovni prostor. V takšnih

³⁸ Mortifikacija ali ponižanje jaza.

pogojih skupnega življenja in dela, kot jih pozna totalna ustanova, je nemogoče³⁹ ustvariti družinsko in domače okolje (Flaker 1988, 77–78).

2.5.3 *Birokratska organizacija*

Totalna ustanova odgovarja na večje število oseb z birokratsko organizacijo večjih blokov ljudi, pri čemer ni pomembno, ali je v dani situaciji to učinkovito ali nujno (Prav tam, 77).

Ljudje v totalni ustanovi so ločeni na varovance in osebje, pri čemer imajo slednji oblast, prvi pa so predmet te oblasti. Odnosi so natančno urejeni.

Delo z bloki ljudi zahteva nadzorovalno osebje. Slednje je zastopano v manjšem številu, nadzoruje pa večje število varovancev. Tako drug ob drugem tečeta dva različna socialna in kulturna svetova⁴⁰, osnovna značilnost katerih so uradni stiki in zelo malo vzajemnosti.

Med nadzorovalnim osebjem in varovanci obstaja razcep. Varovanci namreč v ustanovi živijo in imajo omejen stik z zunanjim svetom, medtem ko je osebje v ustanovi le med svojim delovnikom, sicer pa je družbeno integrirano v zunanjem svetu. Zato pride do pojava sovražnih stereotipov⁴¹, ki pa so značilni za obe strani. Osebje zaznava varovance kot zagrenjene, zarotniške in nevredne zaupanja, po drugi strani pa varovanci zaznavajo osebje kot poniževalno, ošabno in zlobno. Osebje se tako največkrat počuti superiorno in pravično, varovanci pa manjvredne in šibke.

³⁹ Napetost med domačim svetom in svetom ustanove je tako eden izmed strateških vzvodov za upravljanje z ljudmi (Flaker 1988, 83).

⁴⁰ Svet stanovalcev je svet ljudi, ki se soočajo s stresi kot posledico številnih izgub. Namestitev v socialno institucijo je dolgotrajna ali kar doživljenjska. Človek s preselitvijo v dom ne more živeti tako, kot je bil navajen. Prisiljen se je podrežati, izgubi samostojnost in tudi socialne stike, ki jih je imel dotlej. Pri osebni negi tuja oseba posega v njegovo intimnost. Položaj mu še otežuje spoznanje, da je za oskrbovalce denimo menjava plenice rutinsko opravilo.

Svet delavcev je svet ljudi, ki ima določene skupne cilje, interese in pričakovanja. Njihovo delo je obremenjujoče, prinaša številne frustracije. Podrediti se je treba pravilom institucije, delati v izmenah, opravljati dežurstva in sprejemati pomembne odločitve, ki odločajo o življenju ali smrti (Milošević Arnold 2003, 42–43).

⁴¹ Stereotip je rezultat nujnosti, sklepanje na osnovi omejenih informacij, obenem pa tudi potreba, da poenostavimo kompleksnost pojavov in dogajanj v svetu ter se izognemo nepovezanosti dejstev. Naloga stereotipov ni, da bi povsem ustrezali stvarnosti, temveč da poudarijo tipične in za nas pomembne poteze objektov (Nastran Ule 1997, 156).

Socialna razdalja med nadzorovalnim osebjem in varovanci je tako formalno predpisana, prav tako je med obema skupinama strogo omejena socialna mobilnost. Oboje je mogoče opaziti v načinu uporabe jezika. Osebjem včasih na varovance kriči, kot da ti ne bi slišali. Komunikacija informacij je omejena, še posebej glede načrtov, ki jih ima osebje glede varovancev. Varovanec je tipično izločen iz odločanja o svoji usodi, to izločanje pa omogoča distanco in kontrolo (Goffman 1961, 17–20).

Totalna ustanova je nekakšno skladišče za varovance, hkrati pa mora javnosti posredovati podobo o sebi kot o racionalni ustanovi, ki je učinkovit stroj za doseganje uradno priznanih ciljev ustanove. Predmet dela osebja so varovanci, ne pa tudi usluge njim. Varovanci so predmeti in proizvodi osebja. Tako ljudje prevzamejo nekatere značilnosti neživih predmetov. Vsak artikel, ki gre skozi tovarno, mora imeti etiketo – tako ima vsak varovanec svoj karton, ki ga spremlja. Gre za kartoteko, v kateri se nabirajo informacije, kaj je bilo posameznemu varovancu storjeno in kdo nosi odgovornost za to. Tudi ko varovanec umre, ostanejo zaznamki birokratskega sistema.

Osebje dojema svoje delo, kot da bi šlo za kakšno nevarno industrijsko delo, kot da je izpostavljeno posebnim pogojem, na ljudi gleda kot na delovni material.

Osebje mora vzeti v obzir statute in odnose, ki jih imajo varovanci zunaj, tako v osebnem kot tudi v legalnem smislu. Varovanec bo resda izgubil večino svojih pravic, zato pa ga bo treba upoštevati preko papirjev, ki jih bodo v totalni ustanovi morali urejati (na primer davki, lastnina, socialna podpora). Na osebje se hkrati vrši pritisk, da mora upoštevati človeške standarde, izvajajo pa ga razne nadzorovalne organizacije in sorodstvo. Zahteve, da se z njimi ravna bolj človeško, prihajajo tudi s strani varovancev. Je pa razlika med njimi in sorodniki ta, da se da varovance vzgojiti, medtem ko so sorodniki za to fizično nedostopni. Ker ustanova prevzame odgovornost za varovanca in za njegovo vedenje izven ustanove, nerada dovoljuje izhode (Flaker 1988, 86).

2.5.4 Mortifikacija

Varovanec vstopi v ustanovo s svojimi lastnimi navadami, pojmovanjem sebe, ki ga je glede na organizacijo osebnosti potrjevalo domače okolje in njegove lastne aktivnosti. Z vstopom v totalno ustanovo v zameno ne dobi neke druge kulture, zato ne moremo govoriti o

asimilaciji⁴² ali akulturaciji⁴³, pač pa o diskulturaciji⁴⁴ kot posledici dolgega izostanka iz družbenih tokov in sprememb. Obstaja verjetnost, da bo zaradi tega varovanec nesposoben za upravljanje z nekaterimi vidiki življenja zunaj, ko in če bi se vrnil.

Vstop v ustanovo oropa novince večine stabilnih ureditev, ki so mu omogočale samopojmovanje. Z nizom degradacij in poniževanj se jaz sistematično in nenamenoma mortificira. Zgodi se nekaj konkretnih premikov v njegovi moralni karieri glede lastnih verovanj o sebi in pomembnih drugih (Goffman 1961, 23–24).

Mnogi postopki pri sprejemanju in kasnejše interakcije znotraj totalnih ustanov so usmerjeni k spremembi, pa tudi k ponižanju oz. mortifikaciji jaza. Takšna ponižanja naj bi zlomila gojenčev prejšnji koncept jaza. Za gojenca se začne serija ponižanj, degradacij, sramotitev in onečaščenja jaza. Takšna ponižanja naj bi zlomila gojenčev prejšnji koncept jaza. Gojenčev jaz se sistematično, včasih tudi nenamerno mortificira (Haralambos 1999, 313).

Velike ustanove povečujejo stigmo, ugotavlja Flaker (1998, 7), zato je bivanje v zavodu za človeka lahko škodljivo. Vsi ti institucionalni postopki, ki so značilni za zavod, pripeljejo do socialnega omrtvičenja osebne identitete. Slednjo nadomesti institucionalna identiteta bolnika oziroma varovanca.

Oglejmo si vidike mortifikacije v totalnih ustanovah, kot jih vidi Goffman (Flaker 1988, 79–81):

- Razlastitev vloge

Pregrada med ustanovo in civilno družbo varovancu onemogoča, da bi igral svoje vloge. Pojavi se razlastitev vloge, ki je avtomatična posledica ločitve od zunanjega sveta. V nekaterih totalnih ustanovah je označeno uvodno obdobje, ko varovanec ne sme ven niti ga ne smejo obiskati, z razlago, da se varovanec tako lažje navadi na novo okolje. Varovanec se na

⁴² Asimilacija pomeni izgubo svojih kulturnih posebnosti in prevzem kulturnih značilnosti večinskega okolja (Počkar in ostali 2011, 37).

⁴³ Akulturacija pomeni sprejemanje norm, vrednost, materialnih objektov in druge kulture; proces prilagajanja priseljencev kulturi družbe, v katero so se preselili (Počkar in ostali 2011, 202).

⁴⁴ Diskulturacija pomeni obdobje, v katerem se morajo gojenci naučiti kulture (Haralambos 1999, 417).

ta način odcepi od prejšnjih vlog in privzame njihovo razlastitev. Pravni vidik take razlastitve je civilna smrt⁴⁵.

- Programiranje

Ob vstopu v totalno ustanovo pričakajo varovanca procedure, kot so denimo zapis anamneze, fotografiranje, tehtanje⁴⁶, jemanje prstnih odtisov, oštevilčenje, preiskave, popisovanje osebnih dokumentov in njihov odvzem, slačenje, kopanje, dezinfekcija, striženje, sprejem institucionalne obleke, dajanje navodil in določanje bivališča, namestitvev. Procedure bi lahko imenovali tudi programiranje, saj gre za obdelavo novincev, za njihovo pretvarjanje v ustrezno oblikovane in kodirane predmete, ki jih bo mogoče vstaviti v administrativni stroj in obdelovati z rutinskimi operacijami. Sprejem v ustanovo pomeni zapuščenje enega in sprejemanje drugega sveta z vmesnim trenutkom golote, ki jo simbolizira izguba lastnine⁴⁷, še bolj pa izguba imena.

- Kontaminacija

Meje, ki si jih v zunanjem svetu posameznik postavi, da zavaruje predmete samoobčutenja, kot so telo, čustva, misli, pa tudi lastnina, so v totalni ustanovi pogosto prekoračene. Govorimo o vdoru v rezervat informacij o sebi. Zabeležena so socialna in emocionalna dejstva, kartoteka pa je vedno na voljo osebju. Zelo pogosta je fizična⁴⁸ kontaminacija, razgradijo se običajne ureditve v okolju, ki služijo izolaciji posameznikove intimne. Za totalne ustanove pa je značilna tudi medosebna kontaminacija, saj je varovanec, poleg tega, da se mu dogaja nekaj neprijetnega, prisiljen dovoliti, da ga pri tem nekdo gleda.

Kontaminirajoče je lahko že samo življenje v mešani skupini, posameznik se namreč lahko znajde v skupini, kjer mu nekateri niso všeč, z njimi pa je prisiljen biti.

⁴⁵ Slednje je značilno denimo za zapornike, ki izgubijo pravico do razpolaganja z denarjem, posvojitve ipd.

⁴⁶ Pri tej obdelavi se beležijo tudi splošni atributi, kot je denimo teža, saj s pomembnostjo splošnega novinec izgubi nekaj osnov za samoidentifikacijo preko svojih specifičnosti. (Flaker 1988, 79).

⁴⁷ V mnogih totalnih institucijah nadomestilo za izgubo lastnine predstavljajo uniforme, ki pripadajo ustanovi. Osebni predmeti posameznikov (kozmetika, obleka) so lahko odvzeti in nadomeščeni z institucionalnimi. Ustanova lahko zapoveduje tudi ponižno držo, prav tako ponižnost v izražanju.

⁴⁸ Umazana hrana in perilo, nehygienični pogoji, pa tudi prisilno jemanje zdravil.

Če je posameznik v zunanjem svetu v določenih situacijah podvržen nekaterim pravilom, obstajajo situacije, kjer se lahko giblje po svoje in lahko glede nekaterih dejavnosti avtonomno odloča o preferencah. Tako se lahko odloči, da odloži kosilo, da bi nekaj dokončal. To pa v totalni ustanovi ni mogoče. Že najmanjše podrobnosti so v totalnih ustanovah določene s pravili, urnikom in sankcijami. Prositi mora za dovoljenje za stvari, o katerih se posameznik zunaj lahko odloča sam (denimo kajenje, britje, poraba denarja). Osebe sme posegati v dejanja varovancev (Flaker 1988, 81).

Totalne ustanove prekinjajo natanko tista dejanja, ki v civilni družbi akterju in vsem prisotnim dokazujejo, da ima posameznik nekaj oblasti nad svojim svetom – da je oseba z avtonomijo in pravico do lastnih dejanj. Če človek ne more obdržati odrasle izvršne pristojnosti, pa čeprav na simbolni ravni, lahko radikalno nazaduje na lestvici starostnih stopenj. Osebna neučinkovitost v totalnih ustanovah se kaže tudi v uporabi govora. Besede v totalnih ustanovah so zgolj simptomi. V zunanjem svetu se osebi, ki izvršuje navodila, priznava določena minimalna avtonomnost, da bo navodila razumela in jih izvršila, zato pa je v totalnih ustanovah pozornost osebja usmerjena na neverbalne⁴⁹ vidike varovančevega odgovora. (Goffman 1961, 47–48).

Postopki mortifikacije temeljijo na osnovah higiene, odgovornosti ustanove za življenje, varnosti. Osmišljanje mortifikacij v večini totalnih ustanov je le racionalizacija naporov, ki so potrebni za upravljanje s toliko ljudmi na tako malem prostoru z majhnimi sredstvi (Flaker 1988, 82).

Ko proces mortifikacije še traja, se varovanec že sreča s sistemom privilegijev⁵⁰. Civilni jaz je zamajan, ustanova človeka razgali, zato varovancu ravno sistem privilegijev nudi nov okvir za osebno reorganizacijo. Trije osnovni elementi sistema so:

⁴⁹ Na vprašanje »Kaj imaš v žepih?« tako sledi preiskovanje žepov, ne da bi varovanec sploh kaj odgovoril.

⁵⁰ V civilni družbi so kazni in privilegiji model pogojevanja, ki se uporablja za otroke in živali, za odrasle pa so neprijetnosti zaradi napak, ki jih delajo, le posredne posledice in ne nastopijo takoj. Kazni in privilegiji določajo bivalno delovni prostor, torej kje delaš ali spiš je odvisno od ravni privilegijev, ki jih imaš. Tako se varovanci premikajo po ustanovi glede na status, ki jih pridobivajo ali izgubljajo, medtem pa sistem miruje (Flaker 1988, 82–83).

- Hišna pravila: ekspliciten in formalen niz pravil in predpisov, po katerih bo teklo življenje varovanca.
- Nagrade in privilegiji: njihovo majhno število je jasno določeno, varovanec pa jih dobi v zameno za ubogljivost. Gre za stvari, ki jih je prej posameznik dojemal kot samoumevne (kava, pogovor, cigareti), slednje pa dajejo slutiti zunanji svet.
- Kazen: pojavlja se kot posledica neupoštevanja pravil, v obliki odtegnitve privilegijev (Goffman 1961, 51–53).

Poleg sistema privilegijev v totalnih ustanovah najdemo še druge načine za reorganizacijo osebnosti. Človek namreč v totalni ustanovi nima več ekonomskih in socialnih odgovornosti. Slednje naj bi imelo terapevtski učinek, namesto tega pa ima predvsem dezorganizacijskega. Učinek reorganizacije tako varovanec najde v fraternalizaciji⁵¹ s sotrpini. »Družbeno oddaljene osebe se preko fraternalizacije združijo v razvijanju vzajemne podpore in skupnih protitendenc v nasprotovanju sistemu, ki jih je potisnil v intimitet in posamezno, egalitarno skupno usodo.« (Flaker 1988, 83)

2.6 Domovi za starejše kot totalne ustanove

Primerjave med dejanskimi razmerami in konceptom totalne ustanove, ki ga je predstavil Erving Goffman, je preučeval Martin Heinzemann v svoji raziskavi *Ali so domovi za ostarele še vedno totalne institucije*. Ugotovil je, da je lahko dom, ki povsem nasprotuje definiciji totalne institucije, le tisti, kjer:

- je oskrba individualna,
- lahko stanovalec zapusti dom, kadar hoče,
- ima stanovalec možnost, da zaklene svojo sobo,
- ni čutiti pritiskov po prilagoditvi,
- se spoštuje pravni status pred prihodom v dom,
- se dovoljuje lastna obleka,
- ni čutiti pomanjkanja perspektive za prihodnost,
- ni vzvodov za strukturno ali subtilno uporabo moči oz. oblasti.

⁵¹ Fraternalizirati pomeni bratiti se, zblížati se s kom (Duden 2011).

Iz tega izhaja, da ni doma, v katerem ne bi bilo nobene sledi totalne ustanove (Mlinar 2008, 36).

Heinzelmann meni, da je oznaka totalna ustanova za današnje domove za starejše neustrezna. Strinja se, da so ostale nekatere poteze totalnih ustanov, vendar v zanj šibki in ne bistveni obliki. Najbolj v tem, da se vse faze dnevnega ritma življenja dogajajo na istem kraju. Razlogi za to so zdravstveno stanje stanovalcev, ne pa cilji, ki bi jih imela ustanova. Domovi za starejše imajo značaj totalne ustanove v predpisovanju dnevnega reda, pomanjkanju zasebnosti, uniformah zaposlenih in hierarhični ureditvi zaposlenih, zato je kot alternativo Heinzelmann predlagal izraz psevdo totalne ustanove (Prav tam, 36).

Bivanje v domovih za starejše se od bivanja v ostalih institucijah razlikuje v treh stvareh:

- Stari ljudje v domovih za starejše so brez perspektive za prihodnost in zato preživljajo prosti čas in zlasti večere brez konkretnih ciljev.
- Pogosto doživljajo izgubo svojih sostanovalcev in prijateljev.
- Nenehna prisotnost zdravstvenega osebja jim daje jasno vedeti, kakšna je njihova usoda (Prav tam, 38).

Na podlagi Goffmanovega koncepta totalne ustanove je v magistrskem delu Jana Mali (2003) izpostavila, da so domovi za starejše v prvi vrsti institucije, raziskovala pa je podobnosti med domovi za starejše in totalnimi ustanovami. V raziskavi, ki je vključevala izpovedi 35 stanovalcev, 26 svojcev in 31 zaposlenih v enem domu za starejše ter z anketo na 44 socialnih delavcih, zaposlenih v 61 slovenskih domovih, je Malijeva (2008b, 190–194) strnila posamezne dimenzije totalne ustanove, ki so navedene v nadaljevanju:

- Kontrola oblasti nad življenjem posameznika

Življenje v množici ljudi, ki se med sabo ne poznajo, je kontaminirajoče⁵². Zasebnost stanovalcev je motena tudi z vstopom zaposlenih v sobo, saj osebje pogosto vstopi v sobe, ne da bi prej potrkalo. Osebje uporabnike vika, kar kaže na ohranjanje distance v odnosih, čeprav

⁵² V večposteljnih sobah je zlasti pri negibljivih stanovalcih prisotna celo medosebna kontaminacija. Tako je najranljivejša skupina ljudi prisiljena dovoliti, da jih pri negovanju gledajo drugi sosede.

so slednji pristni in nekonfliktni. Vpogled v osebno kartoteko stanovalcev je omejen⁵³, kar kaže tudi na omejenost enega vidika kontaminacije.

- Proces mortifikacije

Prilagajanje na domski način življenja je proces, ki traja dolgo. Star človek se mora sprijazniti z novim okoljem, domu se mora sam prilagoditi bolj, kot se dom prilagaja njemu.

- Svet uporabnikov – svet osebja

Osebje je pri delu z uporabniki vpeto v emocionalno delo, saj se na ta način upošteva individualnost stanovalcev doma. Emocionalno delo je pogoj za dobro in kvalitetno delo s stanovalci, a pušča tudi negativne emocionalne posledice. Večina zaposlenih po končanem delovnem času namreč še vedno razmišlja o nekaterih starostnikih in njihovih problemih.

- Nevsakdanje življenje (negospodinjsko, tovarniško življenje)

Kljub pravilom, zajetim v hišnem redu, je življenje v domu dokaj prilagodljivo individualnim zahtevam. V okviru obstoječih časovnih razporeditev obrokov hrane, izvajanja oskrbe, plačevanja storitev, določanja načina in oblike bivanja se stanovalec lahko dogovarja z osebjem in uveljavlja svoje pravice znotraj danih prostorskih in kadrovskih možnosti.

- Vseobsegajoča skrb za vidike posameznikovega življenja

Samostojna skrb za samega sebe je dovoljena in zaželena, saj razbremenjuje osebje, hkrati pa ohranja stanovalce vitalne in aktivne še v pozni starosti. Zaposleni spodbujajo tudi skrb za druge stanovalce in medsebojno pomoč pri preprostih opravilih.

- Zaprtost pred zunanjim svetom

Zaprtost pred zunanjim svetom je omejena, saj so obiski v večini domov dovoljeni preko dneva brez časovnih omejitev. Velik pomen imajo stiki stanovalcev z domačimi ali pa ostali

⁵³ Strežnica denimo ne more biti seznanjena s terapijo, ki jo stanovalec prejema.

ljudje, ki jih povezujejo s prejšnjim načinom življenja (prijatelj, župnik, otroci iz vrtca). K ohranjanju prejšnjega načina življenja pripomore tudi denimo kos pohištva, ki starostnika spremlja že celo življenje.

- Klima in kultura institucije

Pomembna vrednota za stanovalce je zavzemanje skromne drže. Stanovalci namreč ves čas dajejo občutek, da so z vsem zadovoljni⁵⁴. Ne razmišljajo o tem, da bi zaposleni bolj upoštevali njihove želje, pač pa se raje prepustijo⁵⁵ že ponujenim storitvam. To jim omogoča dobro počutje in zadovoljstvo z življenjem v domu, kar stanovalci prenašajo tudi na novo sprejete stanovalce – gre za nekakšno nenapisano hišno pravilo.

- Disciplinski sistem

V domovih za starejše je disciplinski sistem blag. V primeru hujših kršitev hišnega reda, ko stanovalec ogroža druge stanovalce, se kršitelja opozori ali pa se mu izda pisni opomin pred izključitvijo. Pravila življenja ustanovi so zapisana v hišnem redu. Če ohranjanje prejšnjega načina življenja pomeni kršitev hišnega reda, lahko stanovalec pride v konflikt z osebjem. Da bi zaposleni zadostili tem potrebam, skušajo v čim večji meri usklajevati zahteve institucije in interese stanovalcev.

- Racionalizacija življenja v domu

V večini domov obstaja hišni red v napisani obliki in so z njim seznanjeni vsi stanovalci in svojci. Stanovalci lahko tudi vplivajo na hišni red, in sicer ga spreminjajo ter prilagajajo svojim potrebam. Stanovalci lahko samostojno odločajo, kdaj bodo odšli spat in kdaj bodo zjutraj vstali, ne velja pa to za stanovalce, ki so odvisni od pomoči zaposlenih. Na časovno izvajanje storitev stanovalci nimajo vpliva, saj se izvajajo po fiksno določenem razporedu.

⁵⁴ Skromna drža in nekritičnost do institucije sta način prilagoditve na življenje v ustanovi.

⁵⁵ Skromna drža je med stanovalci izražena s prepričanjem, da je dom za starega človeka edina možna rešitev.

- Preživljanje prostega časa

Za gibljive stanovalce je na voljo več dejavnosti, za ležeče pa zelo malo, zato se problematičnost preživljanja prostega časa pojavlja ravno pri slednjih.

Z navedeno raziskavo Malijeva potrjuje, da je Goffmanov koncept totalne ustanove idealnotipski. To pomeni, da vseh značilnosti ne najdemo v domovih za starejše in tudi tiste značilnosti, ki so prisotne, ne obstajajo v skrajni obliki, saj se osebje prilagaja potrebam stanovalcem, seveda v okvirjih delovanja ustanove.

3 EMPIRIČNI DEL

3.1 Metodologija in vzorec

Pri izdelavi magistrskega dela se poslužujem različnih raziskovalnih metod. V teoretičnem delu sem analizirala slovenska in tuja teoretska in empirična dela, ki so povezana s področjem totalnih ustanov in področjem institucionalnega varstva starejših. V empiričnem delu me zanimajo elementi totalne ustanove v hišnih redih institucionalnega varstva starejših, zato analiziram te pridobljene interne akte po kvalitativni metodi. Kvalitativne metode so primerne za poglobljeno preučevanje primerov, ki pomagajo prepoznati njihove ključne značilnosti (Ragin 2007, 96).

Analiza hišnih redov mi bo omogočila, da bom lahko prišla do ugotovitev, kateri so elementi totalne ustanove, značilni za institucionalno varstvo starejših. Izhajala bom predvsem iz dejstva omejenosti⁵⁶, ki jo povzročajo napisana pravila v obliki hišnega reda. Pomembno dopolnitev rezultatom lastne raziskave bodo pomenila tudi dognanja iz teoretskega dela.

Odgovoriti skušam na raziskovalno vprašanje, kateri so elementi totalne ustanove v slovenskih domovih za starejše, pri čemer me bo zanimalo, kaj pravila, ki so zapisana v hišnih redih, stanovalcem domov za starejše omogočajo in kaj jim prepovedujejo. Na podlagi pridobljenih ugotovitev bom lahko strnila, ali lahko v sodobnih oblikah institucionalnega varstva starejših prepoznamo totalne ustanove.

V nadaljevanju se tako osredotočam na elemente totalnih ustanov v hišnih redih domov za starejše, pri čemer bom analizirala posamezne določbe hišnih redov, v katerih bi lahko prepoznala elemente totalnih ustanov. Izhajam iz dejstva, da so si hišni redi domov za starejše v Sloveniji v osnovi zelo podobni, zato posebej izpostavljam zgolj specifična pravila in jih skupaj s tistimi, ki so značilne za večino domov, skušam strniti v smiselno celoto. Ne zanima me primerjava med konkretnimi domovi za starejše, pač pa želim na enem mestu strniti pravila, ki veljajo v slovenskih domovih za starejše in so obvezujoča za stanovalce. Pri tem

⁵⁶ Z odločitvijo prihoda v dom se stanovalci hote ali nehote sprijaznijo, da bodo postali odvisni od hišnega reda in urnika dnevnih dejavnosti. Hišni red namreč ne nudi nobenega prostora za odločanje. Prednost, ki jo ima v domu hišni red, ustreza opredelitvi totalne ustanove (Mlinar 2008, 38).

želim opozoriti tudi na morebitno absurdnost nekaterih zapisanih pravil. Zanima me, ali pravila še dopuščajo avtonomnost starejših ali, nasprotno, krepijo moč institucije.

Tematiko povezave med domovi za starejše in totalnimi ustanovami je preučevala tudi Jana Mali v magistrskem delu *Koncept totalne ustanove in domovi za stare* (2003). Problematiko zastavljene teme je preučevala na osnovi opazovanja, intervjujev, anket in analiziranja veljavnih aktov, po katerih delujejo domovi za starejše v Sloveniji.

Pričujoče magistrsko delo preučuje tematiko povezave med domovi za starejše in totalnimi ustanovami z metodo analize hišnih redov. Ker omejitev na en sam dom za starejše ne bi bila zadostna, sem skušala hišne rede pridobiti od vseh⁵⁷ domov za starejše, kontakte sem pridobila na spletni strani Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.

Odziv je bil večji, kot sem na začetku pričakovala, in sicer je bila uspešnost pridobivanja hišnih redov kar 55 %. Od 109 domov za starejše v Sloveniji sem namreč pridobila 60 hišnih redov. Mnoge kontaktne osebe so mi poslale hišne rede po elektronski pošti, druge so me napotile na spletno stran doma za starejše, kjer imajo v sklopu informacij javnega značaja objavljene tudi hišne rede. Enega mi je kontaktna oseba poslala po navadni pošti. Hišni redi so zbrani iz vseh območnih enot⁵⁸, 21 je hišnih redov domov za starejše, ki imajo koncesijo, vendar ta podatek za mojo raziskavo ni bistven.

Od ostalih domov za starejše mi hišnih redov ni uspelo pridobiti. Razlog je bil bodisi neodzivnost na prošnje bodisi prenova obstoječih hišnih redov. Ti domovi za starejše hišnih redov prav tako nimajo javno objavljenih na spletnih straneh, da bi lahko do njih dostopala po tej poti. V Tabeli 3.1 so navedeni hišni redi domov za starejše, ki so vključeni v raziskavo.

⁵⁷ Po podatkih Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti je v Sloveniji trenutno 109 delujočih domov za starejše.

⁵⁸ Na te območne enote domove za starejše deli Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.

Tabela 3.1: Seznam domov za starejše v Sloveniji, ki so vključeni v raziskavo

Območna enota	Zaporedna številka	Dom za starejše
CELJE	1	Dom ob Savinji Celje
	2	Dom starejših Laško
	3	Dom starejših Šentjur
	4	Dom upokojencev Šmarje pri Jelšah
	5	Dom Nine Pokorn – Grmovje
	6	Špesov dom Vojnik
	7	Zavod sv. Rafaela Vransko
	8	Pegazov dom Rogaška Slatina
KOPER	9	Obalni dom upokojencev Koper
	10	Dom starejših občanov Ilirska Bistrica
	11	Dom upokojencev Postojna
	12	Talita kum zavod
	13	Dom upokojencev Sežana
	14	Center za starejše občane Lucija
KRANJ	15	Dom upokojencev Kranj
	16	Dom upokojencev dr. Franceta Berglja Jesenice
	17	Center slepih, slabovidnih in starejših Škofja Loka
	18	Zavod sv. Martina
KRŠKO	19	Trubarjev dom upokojencev Loka pri Zidanem Mostu

Območna enota	Zaporedna številka	Dom za starejše
LJUBLJANA	20	Dom starejših občanov Ljubljana – Bežigrad
	21	Dom upokojencev Center, Tabor – Poljane
	22	Dom starejših občanov Ljubljana – Šiška
	23	Dom starejših občanov Ljubljana Vič – Rudnik
	24	Dom starejših občanov Fužine
	25	Dom upokojencev Domžale
	26	Dom starejših Hrastnik
	27	Dom upokojencev Idrija
	28	Dom za starejše Bor
	29	Dom starejših občanov Kamnik
	30	Dom starejših občanov Kočevje
	31	Dom »Tisje« Šmartno pri Litiji
	32	Deos, d.d. Center starejših Medvode
	33	Deos, d.d. Center starejših Cerknica
	34	Dom počitka Mengeš
35	Dom upokojencev Vrhnika	

Območna enota	Zaporedna številka	Dom za starejše
LJUBLJANA	36	Dom starejših občanov Polde Eberl – Jamski Izlake
	37	Zavod sv. Terezije
	38	Dom starejših občanov Ribnica
	39	Zavod Župnije Trnovo – Karitas Dom Janeza Krstnika
	40	Deos, d.d. Center starejših Trnovo
	41	Deos, d.d. Center starejših Notranje Gorice
	42	Deos, d.d. Center starejših Črnuče
MARIBOR	43	Dom upokojencev Danice Vogrinec Maribor
	44	Dom starejših občanov Tezno
	45	Dom dr. Jožeta Potrča Poljčane
	46	Socialno varstveni zavod Hrastovec
	47	Dom Lenart d.o.o.
MURSKA SOBOTA	48	Dom starejših Lendava
	49	Dosor, Dom starejših občanov d.o.o.
	50	Zavod Čebela, dnevno varstvo Kartitas, Dom Danijela Halasa Velika Polana

Območna enota	Zaporedna številka	Dom za starejše
NOVA GORICA	51	Dom upokojencev Nova Gorica
NOVO MESTO	52	Dom upokojencev Podbrdo
	53	Dom starejših občanov Črnomelj
	54	Dom starejših občanov Metlika
	55	Dom starejših občanov Trebnje
RAVNE NA KOROŠKEM	56	Zavod Čebela, dnevno varstvo Karitas, Dom sv. Eme
	57	Deos d.d. Center starejših Gornji Grad
	58	Dom starejših na Fari
	59	Dom za varstvo odraslih Velenje
	60	Center starejših Zimzelen

3.2 Hišni red v domu za starejše

Pravilnik o postopkih pri uveljavljanju pravice do institucionalnega varstva (Ur. l. RS 38/04 s spremembami) določa postopek za sprejem, premestitev in odpust uporabnikov pri uveljavljanju pravice do institucionalnega varstva, ki ga izvajajo domovi za starejše. V 21. členu opredeljuje tako imenovana pravila življenja in dela v zavodu, imenovana hišni red:

21. člen

Ob sklenitvi dogovora je treba uporabnika seznaniti z vsemi za življenje v zavodu pomembnimi zadevami, zlasti z njegovimi pravicami in dolžnostmi, s pravili življenja in dela v zavodu, ki jih sprejme zavod (hišni red), z zaposlenimi in z razporeditvijo prostorov. Da je bil uporabnik s tem seznanjen, se ugotovi v dogovoru. Uporabniku je treba nuditi tudi vse potrebne informacije in pomoč strokovnih in drugih delavcev zavoda.

Generalna skupščina Združenih narodov je z Resolucijo 47/5 z dne 16. oktobra 1992 leto 1992 razglasila za mednarodno leto starejših oseb. Njen namen je bil opozoriti, da so starejši upravičeni do najvišje ravni zdravstvenega in socialnega varstva. Tematika institucionalnega varstva starejših oseb je zato obravnavana tudi v letnem poročilu varuha za človekove pravice za leto 1999.

Poročilo varuha za človekove pravice (1999) navaja, da je pomemben interni akt doma za starejše hišni red, ker podrobno določa pravila bivanja, dnevni red in tudi pravice in dolžnosti stanovalcev. Nadaljuje, da bi morali biti stanovalci z njim seznanjeni⁵⁹ in ugotavlja, da imajo nekateri domovi za starejše kar četrto stoletja stare hišne rede, katerih pravila je treba prilagoditi sedanjemu času.

Z odločitvijo prihoda v dom se stanovalci hote ali nehote sprijaznijo, da bodo postali odvisni od hišnega reda in urnika dnevnih dejavnosti. Dnevni red ne nudi nobenega prostora za odločanje. Domovi za starejše dnevni red opravičujejo s tem, da dnevni red nima drugega namena, kot da se na ta način razbremeni stare ljudi pri vsakdanjih opravkih in obenem

⁵⁹ Varuh predlaga, da bi bilo prav, da bi ob sprejemu in tudi kasneje vsak izmed stanovalcev prejel izvod hišnega reda, slednji pa naj bo na voljo tudi v knjižnici in skupnih prostorih.

upošteva obremenitev zaposlenih. Zaposleni imajo prednost, to pa pomeni, da se morajo dnevnega reda držati stanovalci. Ponekod se časovni potek v nekaterih stvareh poskuša prilagoditi stanovalcem. Kljub temu se stanovalci čutijo utesnjene, saj težko zapolnijo časovne luknje (Mlinar 2008, 38).

Hišni redi in pravila bivanja v domovih so restriktivni zaradi nenavadnih zahtev domov, ki določajo, kaj je prav v prostoru, ki naj bi stanovalcem omogočal največjo stopnjo svobodnega in neodvisnega življenja. Gre za red v sobi, v kateri stanovalec biva. V številnih domovih morajo biti sobe oštevilčene, opremljene z opremo, ki je last doma. Stanovalci sicer lahko sobo opremijo z najnujnejšimi predmeti, vendar se morajo predhodno dogovoriti z vodstvom doma. Za inventar v sobi in ključne so stanovalci osebno odgovorni.

Sobo vzdržujejo bolniške strežnice, zaposleni imajo pravico in možnost skrbeti za red in čistočo v sobi, zaradi tega stanovalci na omarah in pod posteljami ne smejo shranjevati stvari. Iz higienskih razlogov osebje po potrebi pregleda sobe, pohištvo in osebno garderobo stanovalcev, določi, kaj je uporabno⁶⁰ in neuporabne stvari odstrani.

Bivanje stanovalcev institucija determinira tudi s takšnimi določili, kot je stroga prepoved uporabe kuhalnikov, pečic, likalnikov in plina. V sobah se ne sme prati perila in v bivalnih prostorih se ne sme shranjevati živil. Zaradi varnosti stanovalcev mora biti soba vedno dostopna pooblaščenim delavcem (Mali 2009, 103–104).

Izguba avtonomije v instituciji je tako očitna. Starejšim stigmatiziran položaj v družbi že tako ne omogoča dovolj avtonomnega ravnanja, tega pa jim vzame še institucija⁶¹. Izguba avtonomije in kontrole nad lastnim življenjem je tako neizogibna, zaradi odvisnosti od drugih ljudi, pa tudi zaradi čim večje stopnje institucionaliziranosti. Človek svojo pot tako sklene kot neavtonomno bitje in morda je edina avtonomna misel, ki mu v instituciji preostane, želja po smrti (Prav tam, 104).

⁶⁰ Ni nujno, da je definicija neuporabnosti enaka za stanovalce in osebje.

⁶¹ Status »oskrbovanec doma za stare« pri ljudeh običajno ne prinaša veliko ugleda. Ravno nasprotno, saj so se, zgodovinsko gledano, domovi razvili iz ubožnic (Cafuta 1998, 144).

3.3 Analiza hišnih redov v slovenskih domovih za starejše

Hišni red je skupek pravil, ki jih mora stanovalec, ki biva v domu za starejše, upoštevati, v nasprotnem primeru lahko sledijo sankcije. Kljub temu, da hišni red največkrat do potankosti določa življenje v instituciji, ponekod pa celo natančno opredeli potek življenja v instituciji s predstavitvijo urnika, ki predstavlja okvirni potek stanovalčevega dne, si nekatere določbe v hišnih redih prizadevajo, da bi dom za starejše stanovalcem pomenil kaj več kot zgolj institucijo, in sicer najboljši približek njihovega pravega doma:

»Življenje v Domu starejših občanov Ljubljana Vič – Rudnik je organizirano tako, da je čim bolj podobno življenju doma.« (Dom starejših občanov Ljubljana Vič – Rudnik)

»Naša hiša bo z vašo vselitvijo postala vaš novi dom. Da bi se v njej res lepo in prijetno počutili, zaživelih kvalitetno in varno starost, se bomo trudili vsi zaposleni v Domu skupaj z vami in tudi vašimi svojci.« (Dom upokojencev dr. Franceta Berglja)

Številni hišni redi že v svojih uvodnih določbah izražajo željo po avtonomnosti in individualnosti svojih stanovalcev. Tako v Trubarjevem domu upokojencev v Loki pri Zidanem Mostu zaposleni v procesu pomoči, podpore ter zdravstvene nege uporabnikom zagotavljajo dostojanstvo, avtonomijo in individualnost, obenem pa upoštevajo njihovo kulturo in vrednote ter si prizadevajo uporabljati njim razumljiv jezik in raven komunikacije.

Domovi za starejše torej tudi v hišnih redih zapišejo, da bi bili čim bolj odprti in tako čim manj podobni togim zaprtim ustanovam, hišni red Doma starejših občanov Kočevje denimo navaja: »Dom si prizadeva, da je čim bolj odprta institucija, ki se bo skušala povezovati z ožjim in širšim družbenim okoljem.«

Poleg zgoraj navedenega si prizadevajo tudi za fizično in psihično zdravje stanovalcev v instituciji, tako na primer Dom upokojencev Šmarje pri Jelšah, kot pravijo, pomaga ohranjati telesno in duševno zdravje stanovalcev v sodobnem in prilagojeno opremljenem domu s starosti in zdravju primerno prehrano ter hišnim redom.

Na splošno hišni redi opredeljujejo svojo vlogo kot bistveno pri doseganju cilja sodobne odprte institucije – zadovoljevanje bioloških, pa tudi socialnih in psiholoških potreb človeka. Tako svoje poslanstvo utemeljuje tudi Dom »Tisje« Šmartno pri Litiji:

Informacije in pravila za življenje v domu (hišni red) predstavljajo vse tiste aktivnosti, ki so potrebne, da je življenje, bivanje in delo v domu varno, prijetno ter da so zagotovljeni optimalni higieni pogoji, vsem vključenim pa zagotavljajo spoštovanje osebnega dostojanstva, svobode, enakosti, individualnosti in sožitja večjega števila ljudi. Upoštevanje pravil in dogovorov prispeva k spoštovanju temeljnih pravic stanovalcev, omogoča kvalitetno bivanje stanovalcev, zadovoljstvo njihovih svojcev in dobro počutje delavcev v delovni sredini.

In čeprav je želja in skrb vseh zaposlenih v domu, da stanovalci živijo čim bolj samostojno in varno življenje v urejenih in prilagojenih opremljenih prostorih doma, kot je denimo zapisano v hišnem redu Doma starejših občanov Fužine, želim z analizo hišnih redov dokazati ravno nasprotno – hišni red je lahko indikator totalnosti institucij. Predpostavljam namreč, da lahko s pravili natančno določen potek življenja v instituciji onemogoča avtonomnost in individualnost stanovalcev v domovih za starejše.

Stanovalec se ob sprejemu v dom za starejše seznanja s prostori, strokovnimi sodelavci in hišnim redom. Hišni red Doma Nine Pokorn – Grmovje predvideva celo podpisano izjavo, ki ga zavezuje k spoštovanju zapisanih pravil: »Stanovalec nato predvidoma podpiše izjavo, s katero se obvezuje, da bo hišni red v celoti upošteval in spoštoval.«

Vsak stanovalec je dolžan spoštovati in upoštevati hišni red, prav tako so to dolžni storiti tudi svojci, zakoniti zastopniki ter obiskovalci in zaposleni v domu za starejše.

3.3.1 Pravila sprejema v institucijo

Starostnik se tako s sistemom pravil sreča že ob samem sprejemu v institucijo. Eno od pravil, ki je značilno za vse domove za starejše, je označena garderoba. »Bodoči stanovalec naj s seboj prinese urejeno garderobo, opremljeno s številkami⁶², ki jih pred prihodom v dom dobi pri socialni delavki doma. Za neoznačeno garderobo dom ne odgovarja,« je navedeno v hišnem redu Doma starejših občanov Fužine. Hišni red Doma starejših Ljubljana Vič – Rudnik v zvezi s tem uporablja termin identifikacijska številka: »Da se osebno perilo, ki ga daje stanovalec v pranje pralnici Doma po pranju, vrne stanovalcu, mora biti označeno z

⁶² Vsak stanovalec praviloma dobi ob sprejemu evidenčno število za označevanje osebnega perila.

identifikacijsko številko, prišito na perilo. Identifikacijsko številko določi in jo že pred sprejemom izroči stanovalcu socialni delavec Doma. Šivilja Doma prišije na perilo še oddelčno številko.«

Procedure, s katerimi se starostnik sreča ob prihodu v dom, pomenijo vidik mortifikacije, imenovan programiranje, kajti ob zapuščanju svojega sveta vstopajo v svet institucije, kjer dobijo predmetno (neživo) obravnavo. Stanovalci doma za starejše sicer lahko obdržijo lastno obleko (ni uniform, ki so izrazita značilnost totalnih ustanov), a hišni red stanovalca že ob samem vstopu v institucijo stanovalca seznanja z realnostjo – postal bo (identifikacijska) številka v administrativnem stroju.

Stanovalec mora ob prihodu v dom za starejše izročiti zdravstveno izkaznico in zdravstveni karton, oboje je nadalje shranjeno v ambulanti doma. »Zdravstveno izkaznico in potrebno dokumentacijo ambulantna medicinska sestra izroči stanovalcu oz. njegovemu spremljevalcu, kadar je le-ta napoten na specialistični pregled v drug zdravstveni zavod,« je zapisano v hišnem redu Doma starejših občanov Fužine, ki določa tudi, da je po vrnitvi treba zdravstveno izkaznico vrniti v ambulanto doma. Poleg navedene zdravstvene dokumentacije mora stanovalec s seboj prinesiti zdravila⁶³, ki jih je užival doma in morebitne ortopedske in inkontinenčne pripomočke. Posamezni hišni redi jasno opredeljujejo, kaj mora stanovalec prinesiti s sabo ob vselitvi v dom. Tako hišni red Doma ob Savinji Celje navaja naslednje:

»Ob vselitvi v dom mora vsak stanovalec prinesiti s seboj:

- oblačila in osebno perilo, ki se lahko pere v pralnem stroju⁶⁴
- primerno obutev
- sredstva, potrebna za osebno higieno
- vse ortopedske pripomočke, ki jih je že pridobil doma.«

Vsak starostnik v domu za starejše pridobi svoj karton, ki ga spremlja – zabeležke o njegovem stanju v instituciji, nekakšni ostanki birokratskega sistema, ki ostanejo tudi po njegovi smrti.

⁶³ Sicer lahko v domovih za starejše stanovalci zdravila jemljejo sami (če za to ne potrebujejo pomoči), a hišni red Doma starejših občanov Ljubljana – Šiška navaja, da zaradi zagotavljanja večje varnosti, nadzora in kontrole nad uporabo zdravil stanovalcem prinaša in razdeljuje zdravila zdravstveno negovalno osebje.

⁶⁴ »Za oblačila, ki zahtevajo kemično čiščenje, poskrbijo stanovalci ali njihovi svojci,« navaja hišni red Doma za starejše Šentjur.

Karton starostnika spremlja kot etiketa spremlja produkt v proizvodnji. Starostnik v domu za starejše izoblikuje identiteto stanovalca ali celo identiteto bolnika, zato govorimo o socialnem omrtvičenju identitete.

3.3.2 Pravila komunikacije med osebjem in stanovalci

»Delavci so dolžni stanovalca primerno in spoštljivo⁶⁵ nazivati (vikati) ter ogovarjati in ga klicati z imenom po njegovi izbiri,« je zahteva hišnega reda Doma upokoјencev Domžale. Hišni red Centra slepih, slabovidnih in starejših Škofja Loka s tem v zvezi zapoveduje: »Zaposleni so dolžni stanovalce vselej naslavlјati z »VI«, nazivom gospod ali gospa ter priimkom, če pa stanovalci izrecno želijo, pa lahko z gospod ali gospa ter imenom.«

Isti hišni red opredeljuje še en vidik komunikacije zaposlenih s stanovalci: »Zaposleni smejo govoriti o problemih in osebnih zadevah stanovalca (osebni podatkih) s stanovalcem tako, da druge osebe pogovora ne morejo slišati oz. razumeti in to le v najmanjšem možnem obsegu, ki še omogoča uspešno rešitev problema. Nepooblašćeni delavci ne smejo s stanovalci razpravljati o osebnih zadevah drugih stanovalcev ali zaposlenih. To se šteje za hujšo kršitev delovne discipline.«

So pa delavci dolžni med delom nositi identifikacijske tablice oz. delovno obleko, na kateri so zabeleženi ime in priimek delavca ter delovno mesto.

Hišni red že sam po sebi razmejuje ljudi v instituciji na osebje in varovance, pri čemer prvim daje oblast. Čeprav imajo stanovalci s hišnim redom predpisane številne pravice, kot bomo spoznali v nadaljevanju, je osebje tisto, ki nadzoruje, ali življenje v instituciji poteka v skladu s pravili, doloćenimi v hišnem redu in po potrebi vrši tudi sankcije. Osebje je tako stanovalcem popolnoma odtujeno. Že sama pravila zapovedujejo neosebne odnose, distanco med osebjem in stanovalci pa še dodatno povećujeta vikanje in nošenje identifikacijskih tablic osebja.

⁶⁵ Hišni red Doma upokoјencev Podbrdo izpostavlja, da se stanovalcev ne sme nazivati z vzdevki.

3.3.3 *Pravila življenja v bivalnih prostorih*

Stanovalcem so v domovih za starejše na razpolago enoposteljne ali večposteljne sobe. Hišni red Obalnega doma upokojencev Koper v zvezi s slednjimi navaja: »V večposteljnih sobah so oskrbovanci enakopravni. O skupnih zadevah (TV, radio, telefon, pohištvo, uporaba balkona, zračenje sobe, ugašanje luči, sprejemanje obiskov, souporaba toaletnih prostorov ...) oskrbovanci odločajo skupno. V primerih, ko se ne morejo dogovoriti, o tem obvestijo socialno delavko, ki o tem seznaní strokovni svet. Na osnovi predloga strokovnega sveta direktor izda pisni sklep.«

Večposteljne sobe zmanjšujejo zasebnost stanovalcev v domu za starejše. Zaradi zmanjšanja zasebnosti lahko govorimo o vidiku mortifikacije, imenovanem kontaminacija. Kontaminirajoče je lahko že samo življenje v skupini, saj se posameznik lahko znajde v skupini, kjer mu ostali člani niso všeč, je pa prisiljen bivati z njimi.

Sobe so opremljene z domsko opremo, lahko pa stanovalec po dogovoru⁶⁶ sobo opremi z lastnimi manjšimi kosi pohištva⁶⁷ in drugimi predmeti, kot so denimo televizija, radio, hladilnik ali slike. Pohištvo in inventar morata biti v sobi razporejena tako, da je možno vsakodnevno čiščenje.

Nekateri hišni redi so glede opremljanja bivalnih prostorov zelo restriktivni, tako hišni red Doma upokojencev Šmarje pri Jelšah denimo omejuje količino prenesenih predmetov v sobe z določilom, da je v sobah dovoljena le najnujnejša, urejena ter nedotrjana⁶⁸ garderoba, za katero skrbijo stanovalci sami, dokler so tega sposobni. Podobno tudi hišni red Špesovega doma Vojnik določa, da je pri izbiri in količini sezonskih in vrhnjih oblačil in obutve treba upoštevati potrebe stanovalca in kapaciteto omar, ki so na voljo.

Domovi za starejše, ki preveč omejujejo stanovalce pri prinašanju svojih osebnih stvari v institucijo (denimo kos pohištva, ki jih bo spominjal na prejšnje življenje), povzročajo

⁶⁶ »Stanovalec lahko sobo s soglasjem vodstva Doma v okviru možnosti v celoti opremi s svojim pohištvom,« navaja hišni red Doma upokojencev dr. Franceta Berglja in tako na tem področju ne postavlja nobenih omejitev.

⁶⁷ Hišni red Doma starejših občanov Fužine posebej navaja, da morajo biti ohranjeni.

⁶⁸ »Neuporabno perilo vodja pralnice zavrne,« je zapisano v hišnem redu Obalnega doma upokojencev Koper.

kontaminacijo, saj so lastni predmeti, ki jih starostnik pozna doma, torej v njegovem prejšnjem svetu, nadomeščeni z institucionalnimi.

Spet pa so drugi hišni redi manj omejujoči, kar tiče se opreme in se skušajo bolj prilagoditi stanovalcem: »Po posebni odobritvi vodstva Zavoda se lahko v sobah stanovalcev namestijo tudi naprave, ki zahtevajo manjše posege v standardno opremo in inštalacijo (npr. klima naprave), če za to obstajajo zdravstveni in drugi utemeljeni razlogi,« navaja hišni red Zavoda sv. Rafaela Vransko.

Sobe stanovalcev so označene⁶⁹ s številko ter imenom in priimkom stanovalcev, ki bivajo v njih. Hišni red Doma Lenart edini navaja, da za slednje stanovalci podajo pisno soglasje. Stanovalec ima v nekaterih domovih za starejše sicer možnost, da se njegovo ime in priimek ne navedeta⁷⁰, ne pa v vseh.

Sobe so največkrat opremljene tudi s priključki za telefon, slednjega pa lahko dobi stanovalec na podlagi pisne prijave, ki jo posreduje socialni delavki. Številni domovi stanovalcem, ki zaradi bolezni ležijo in nepokretnim stanovalcem omogočajo telefoniranje s prenosnim telefonom v postelji, v domovih za starejše pa so na voljo tudi javne govorilnice.

Prav tako je mogoče v sobi namestiti televizijski⁷¹ in radijski sprejemnik, v večposteljni sobi po dogovoru s sostanovalci. Način gledanja televizije in poslušanja radia je opredeljen v hišnem redu. »Televizijo in radio lahko stanovalci poslušajo s sobno jakostjo ali s slušalkami, da ne motijo sostanovalcev. To predvsem velja za stanovalce, ki so nastanjeni v dvoposteljnih ali štiriposteljnih sobah,« je navedeno v hišnem redu Doma za starejše občane Fužine. Hišni red Doma starejših občanov Ljubljana – Bežigrad poleg rabe radijskih in televizijskih sprejemnikov na sobni jakosti stanovalcem v enaki določbi še zapoveduje: »Ravno tako so se

⁶⁹ »Seznami o namestitvi stanovalcev morajo biti dnevno izpopolnjeni in se nahajajo v recepciji. Informacije o tem, kje prebiva posamezni stanovalec, je možno dobiti v recepciji, socialni službi in pri vodji zdravstvene nege,« navaja hišni red Doma starejših Laško.

⁷⁰ V hišnem redu Doma starejših občanov Fužine je navedeno, da se upošteva tudi želja po akademskem nazivu.

⁷¹ V hišnem redu Doma starejših občanov Fužine je navedeno, da je brezplačno zagotovljen sprejem petih programov, za uporabo kableskega priključka pa sklene stanovalec pogodbo neposredno z operaterjem.

dolžni vzdržati kakršnih koli aktivnosti, ki bi druge stanovalce Doma motile pri njihovem počitku ali zaposlene Doma pri izvrševanju njihovih del in nalog.«

Tudi zasebnost je opredeljena, denimo v hišnem redu Doma za starejše občane Fužine je zapisano naslednje: »Stanovalec ima pravico do zasebnosti in možnosti, da svojo sobo zaklene in zavaruje osebno lastnino, zato mu mora Dom izročiti ključne od njegove sobe.« V primeru njegove odsotnosti so lahko ključi njegove sobe in omar shranjeni v omarici za ključe v pisarni socialne delavke. Hišni red Doma starejših občanov Ljubljana – Bežigrad pri tem še navaja: »Stanovalci, ki odhajajo iz Doma za daljši čas, to je več kot en dan, so dolžni izročiti pristojnemu delavcu Doma ključe sobe.«

Svojci stanovalca lahko v času odsotnosti stanovalca v njegovo sobo vstopijo v spremstvu socialne delavke ali sestre. Hišni red Špesovega doma Vojnik natančno opredeljuje, da mora v primeru, ko želijo svojci v času odsotnosti stanovalca kaj odnesti, socialna delavka ali oddelčna sestra o tem napisati zapisnik, svojci pa ga morajo podpisati.

Za inventar v sobi in ključe stanovalec osebno odgovarja. »Če se ugotovi, da je stanovalec namenoma povzročil škodo na inventarju oziroma da inventar manjka, dom zahteva povračilo za povzročeno škodo od stanovalca ali plačnika oskrbnine,« je zapisano v hišnem redu Doma ob Savinji Celje. V domovih je največkrat prepovedano premeščanje in odstranjevanje inventarja iz sobe. Hišni red Doma upokoјencev Šmarje pri Jelšah konkretno navaja: »Prenašanje stolov iz prostora v prostor ni dovoljeno.«

V Špesovem domu Vojnik hišni red priporoča odsotnost talnih preprog v sobah: »Talne preproge iz higienskih in varnostnih razlogov niso zaželeno, zato jih imajo v primeru težav delavci Doma pravico odstraniti.«

Za stanovalce, ki imajo v sobi balkon, so v hišnih redih navedena dodatna pravila, največkrat v povezavi s prepovedmi. Prepovedano je namreč metanje⁷² predmetov in hrane preko balkonov. Tako je denimo med normami, za katere si morajo stanovalci še zlasti prizadevati v

⁷² »Zaradi vzdrževanja reda in čistoče naj stanovalci ne mečejo hrane skozi balkone, ki zaradi stopničaste gradnje ostaja na pokritih delih balkonov in jo je zelo težko odstraniti.« (Hišni red Doma upokoјencev Domžale)

hišnem redu Doma ob Savinji Celje navedeno, da: »skozi okna in preko balkonov ne mečejo hrane in drugih predmetov, zlivajo vode, stepajo preprog in sušijo perila na balkonih.«

Sušenje perila v Obalnem domu upokojencev Koper ni prepovedano le na balkonih, pač pa tudi drugje: »Prav tako ni dovoljeno sušenje perila po radiatorjih, ograjah, balkonih in drugih za te namene nepredvidenih mestih.« Ponekod je sušenje perila na balkonih dovoljeno, a konkretno omejeno: »Na balkonu se lahko suši le manjše perilo do višine ograje balkona.« navaja hišni red Doma upokojencev Šmarje pri Jelšah, ki stanovalcem tudi dovoljuje, da si opremijo balkon po svojem okusu, vendar ne z nepotrebniimi stvarmi: »Stanovalci lahko opremijo sobne balkone z ležalnimi in manjšimi vrtnimi stoli. Za navlako na balkonu ni mesta.«

Domače živali⁷³ so dovoljene le v nekaterih⁷⁴ domovih za starejše, in sicer ob predhodni predložitvi potrdila veterinarja, iz katerega je razvidno, da je žival zdrava. Stanovalec večposteljne sobe mora za dovoljenje vprašati tudi sostanovalce. Za žival mora stanovalec zagotoviti vso potrebno opremo, hrano in ustrezne bivalne razmere v sobi, primerno mora skrbeti zanjo. Hišni red Doma Danijela Halasa Velika Polana navaja, da žival ne sme biti nevarna za ostale stanovalce, pri njih prav tako ne sme zbujati strah, kot to lahko počno denimo plazilci, glodavci in podobno. Nekateri domovi za starejše imajo tudi svoje živali v terapevtske namene. Zanje skrbijo stanovalci, če to želijo, po svojih zmožnostih, pri tem pa jih vodijo odgovorni zaposleni.

V domovih za starejše je v skladu s hišnim redom prepovedano krmiti ptice na balkonih ali v okolici doma (ponekod je to opredeljeno tudi za druge male živali, ki živijo v okolici, npr. mačke⁷⁵). Nekateri hišni redi dovoljujejo nastavljanje hrane pticam v za to namenjenih krmilnicah.

⁷³ Mišljene so ribice, hrčki, ptički, muce, odvisno od doma za starejše.

⁷⁴ »Tisti stanovalci, ki želijo v sobah imeti živali, morajo za to predhodno zaprositi upravo Doma,« navaja hišni red Doma za starejše Šentjur.

⁷⁵ »Mesto za hranjenje živali – mačk je določeno pri gospodarskem posloplju ob domskem parku,« je zapisano v hišnem redu Trubarjevega doma upokojencev Loka pri Zidanem mostu.

3.3.4 *Pravila čiščenja bivalnih prostorov*

Hišni redi natančno opredeljujejo čiščenje v bivalnih prostorih.

»Sobe in vse skupne prostore pospravlja in čisti osebje Doma. Stanovalci jim morajo omogočiti, da lahko svoje delo opravljajo nemoteno.« V hišnem redu Doma za starejše občane Fužine še priporočajo, da se hitro pokvarljiva živila brez uporabe hladilnika v sobah ne shranjujejo. Dom ob Savinji Celje je v tem primeru še bolj strikten: »V bivalnih sobah se živila (razen v hladilniku) ne shranjujejo. Osebje jih je dolžno odstraniti. Neuporabne stvari se odstranijo.« Tu je hišni red Doma starejših Šentjur nekoliko blažji, saj zapoveduje, da se neuporabne stvari odstranijo s soglasjem stanovalca ali njegovega zakonitega zastopnika. »Če je neka stvar nevarna ali hrana pokvarjena in če se stanovalec z odstranitvijo ne strinja, odloči o odstranitvi socialna delavka ali glavna sestra,« je zapisano v hišnem redu Doma starejših občanov Tezno. Hišni red Doma sv. Martina v sobah ne dovoljuje hrane in alkohola.

Sobe vzdržujejo strežnice po dnevnem urniku, ki ga stanovalci ne morejo spreminjati⁷⁶. Delavci doma morajo pred vstopom v sobo stanovalca potrkati in »/.../ so dolžni opravljati delo po sobah tako, da je stanovalcem zagotovljena pravica do zasebnosti⁷⁷ in dostojanstva,« je zapisano v hišnem redu Doma ob Savinji Celje.

Upravičeno je trditi, da je pravica zasebnosti in dostojanstva okrnjena ob naslednjem pravilu, ki ga veleva isti hišni red: »Iz sanitarno-higienskih razlogov se po potrebi oziroma najmanj dvakrat letno ob prisotnosti stanovalcev pregledajo njihove sobe, pohištvo in osebna garderoba.« In še: »Zaradi varnosti stanovalcev mora biti soba vedno dostopna pooblaščenim delavcem doma.« V nekaterih hišnih redih ni izrecno napisano, da poteka pregled sobe v prisotnosti stanovalca, kot na primer v hišnem redu Doma Danice Vogrinc Maribor: »Strežnice in zdravstveni delavci so dolžni in imajo pravico skrbeti za red in čistočo v sobah, v omarah in v predalih stanovalcev. Prav tako na to opozarjajo socialni delavci in drugi zaposleni.«

⁷⁶ V hišnem redu Doma starejših Šentjur je navedeno, da se v izjemnih primerih urnik prilagaja individualnim željam stanovalca, v kolikor je to možno.

⁷⁷ V Obalnem domu upokoencev Koper je navedeno, da so dolžni delavci opravljati delo tako, da so vrata na hodnik zaprta.

Hišni red Doma ob Savinji Celje posebej opredeljuje tudi prezračevanje: »Stanovalci in delavci zdravstveno-negovalne službe morajo sobe redno in po potrebi prezračevati.« Ob tem določa še, da stanovalci osebju prezračevanja ne smejo braniti.

Hišni red Doma upokojencev dr. Franceta Berglja ima glede zračenja drugačno opredelitev: »V času kurilne sezone ni dovoljeno dolgotrajno zračenje sobe s priprtim oknom. Zračenje se izvede z odprtim oknom na stežaj, za nekaj minut, nato se okno zapre.«

Hišni red Doma starejših občanov Ljubljana – Bežigrad osebju dovoljuje, da odstrani nepotrebne predmete, v kolikor stanovalec osebnih predmetov ne more več vzdrževati sam: »V sobah je prostor za potrebno osebno garderobo in druge drobne osebne predmete, ki jih vzdržuje stanovalec sam. V primeru, da sam tega ne zmore, prevzame to skrb po predhodnem dogovoru Dom, tako da prevzamejo ta opravila bolničarke in medicinske sestre, ki najmanj enkrat mesečno pregledajo tudi nočne omarice ter odstranijo nepotrebne predmete.«

Domovi za starejše največkrat ne dovoljujejo shranjevanja stvari pod posteljo in na omarah, denimo hišni red Doma starejših Laško navaja: »Na omarah in pod posteljo stanovalci ne smejo shranjevati stvari.« Opredeljuje tudi rastline v sobah in njihov položaj: »V sobah ima lahko vsak stanovalec največ tri lončnice, ki pa ne smejo stati na pohištvu oziroma na tleh.« Enako določilo je moč najti v hišnem redu Doma Danijela Halasa Velika Polana, hišnem redu Doma sv. Eme in hišnem redu Doma Lenart. Hišni red Špesovega doma Vojnik navaja, da je dovoljeno lončnice sicer dovoljeno imeti v sobah, vendar pa slednje ne smejo motiti dela zaposlenih, predvsem pa morajo stanovalci prevzeti odgovornost za morebitno povzročeno škodo s tem v zvezi.

Osebje sme posegati v dejanja varovancev, torej zavreči neuporabne stvari, pri čemer ponekod ni izrecno zapisano, da mora pri tem prositi za dovoljenje stanovalca. Če pa to mora storiti in se stanovalec z odstranitvijo predmetov ne strinja, odloči o odstranitvi nadrejeni del osebja. Na ta način institucija prekinja dejanja, ki dajejo osebi avtonomijo – imeti izvršno oblast nad svojim svetom.

3.3.5 *Prostori v domovih za starejše in pravila, povezana z njimi*

3.3.5.1 Kuhinja

»Čajne kuhinje so namenjene pripravi toplih napitkov in pripravi manj zahtevnih jedi. Opremljene so s čajnim servisom in potrebno posodo, ki je namenjena zgolj uporabi v čajni kuhinji oz. dnevnem prostoru,« navaja hišni red Doma za starejše občane Fužine. V zvezi s prostori, ki so definirani v hišnem redu, so postavljena tudi določena pravila. »V čajnih kuhinjah ni dovoljeno prekuhavanje perila,« je zapisano v hišnem redu Doma upokojencev Vrhnika.

»Vsi stanovalci in zaposleni v Domu (Domu starejših občanov Fužine, op. a.) so dolžni skrbeti za varno in gospodarno uporabo kuhinje (racionalno uporabo in ugašanje gospodinjskih aparatov, ugašanje luči, preudarno ravnanje z inventarjem, skrb za urejenost prostora in redno prezračevanje).« Hišni red Doma starejših občanov Ljubljana – Bežigrad pa navaja: »Pristojni delavci Doma enkrat tedensko pregledajo čajne kuhinje in hladilnike ter odstranijo vsa živila, ki so pokvarjena, jim je pretekel rok trajanja ali niso primerna za uživanje.«

3.3.5.2 Jedilnica

Obroki v domovih za starejše so nudeni v jedilnici ali v bivalnih enotah in so točno⁷⁸ določeni (ura pričetka in ura zaključka obroka). Največkrat gre za tri do štiri obroke⁷⁹ (zajtrk, kosilo, popoldanska malica in večerja), s primernimi presledki med njimi. Dom starejših občanov Fužine pri načrtovanju jedilnikov (ki so točno določeni in načrtovani mesečno) sodeluje neposredno s stanovalci na sestankih Komisije⁸⁰ za pregled jedilnika. Slednja daje pripombe in predloge v zvezi z jedilnikom in prehrano. V domovih za starejše pripravljajo tudi dietno

⁷⁸ V hišnem redu Obalnega doma upokojencev Koper je zapisano, da obrok oskrbovanca čaka le v primeru, ko je vnaprej najavljeno, da bo zamudil.

⁷⁹ Nekateri hišni redi navajajo tudi pet obrokov (zajtrk – dopoldanska malica – kosilo – popoldanska malica – večerja).

⁸⁰ Komisijo imenuje Svet stanovalcev, sestane pa se enkrat mesečno.

hrano (npr. neslano, takšno, ki je primerna za sladkorne bolnike) in hrano različne konsistence (mleta, »miksana«, tekoča).

Posameznik lahko v svetu izven institucije avtonomno odloča o svojih preferencah, denimo odloži kosilo, če to želi. V domu za starejše slednje ni mogoče.

Hišni red Doma starejših Hrastnik opredeljuje tudi sedežni red v jedilnici: »Sedežni red v jedilnici določa vodja službene prehrane, ki mora pri tem upoštevati tudi želje stanovalcev.«

Iz analiziranih hišnih redov je moč razbrati, da morajo v jedilnico stanovalci prihajati primerno urejeni in oblečeni. Hišni red Doma starejših občanov Ljubljana – Bežigrad je s tem v zvezi zelo restriktiven: »V jedilnico je dovoljen vstop le primerno oblečenim in urejenim osebam.«

Obrokov hrane, domske posode in pribora iz jedilnice ni dovoljeno odnašati. V hišnem redu Zavoda sv. Rafaela Vransko je ta zahteva nekoliko omiljena, saj določa, da hrane, domske posode ter pribora stanovalci praviloma ne odnašajo iz jedilnice, če pa se to zgodi, morajo posodo in pribor vrniti še isti dan.

Nekateri domovi za starejše imajo tudi kavarne in bifeje, ki so namenjeni druženju med stanovalci in obiskovalci. V njih je mogoče kupiti različne napitke in pijače. V nekaterih domovih za starejše delujejo tudi manjše trgovine.

3.3.5.3 Kopalnica

Nekateri domovi omejujejo uporabo kopalnice, denimo hišni red Doma ob Savinji Celje omejuje uporabo kopalnice v namene kopanja, tuširanja in umivanja med 21. uro in 7. uro zjutraj. Zaradi varnosti lahko stanovalci v tem času uporabljajo kopalnico le z vednostjo osebja, »kateremu javijo svoj namen.« Stanovalci, ki se kopajo sami, so za seboj dolžni pustiti čisto kopalnico.

Kopanje je v domovih za starejše največkrat obvezno. Hišni red Doma starejših Laško tako zapoveduje: »Redno kopanje je obvezno za vse stanovalce DSL.« V hišnem redu Doma

starejših občanov Ljubljana – Bežigrad je ta zahteva še poostrena: »Vsi stanovalci Doma so dolžni skrbeti za osebno higieno in so se dolžni redno kopati, za kar skrbijo medicinske sestre in bolničarke Doma.« In še: »Stanovalci morajo zaradi osebne varnosti o vsaki uporabi kopalnice obvestiti bolničarko ali pristojno medicinsko sestro.«

V primeru, da se stanovalec ne more kopati sam, je dolžan sprejeti pomoč pristojnega osebja, pri čemer je čas kopanja odvisen od potreb stanovalca in razporeda dela pristojnega osebja. »Delavci so dolžni stanovalcu pri kopanju zagotoviti zasebnost in spoštljivo ravnanje. Na vrata kopalnice morajo izobesiti obvestilo, da je kopalnica zasedena zaradi kopanja,« je to opredeljeno v hišnem redu Doma upokojencev Domžale, pri premestitvi iz sobe v kopalnico pa morajo stanovalca zaščititi z obleko ali odejo.

Pri osebni negi stanovalcu tuja oseba posega v intimnost. Pri tem pride do pojava medosebne kontaminacije, kjer je stanovalec, poleg tega, da se mu dogaja nekaj neprijetnega, tudi prisiljen dovoliti, da ga nekdo pri tem gleda. Poleg tega mora prositi za dovoljenje za stvari, o katerih je zunaj institucije lahko odločal sam (dovoljenje za kopanje).

Zaradi varnosti zaklepanje v toaletne prostore ni priporočljivo, ponekod pa je celo prepovedano.

»Stanovalce, ki se sami ne morejo briti, brijejo delavci zdravstveno negovalne službe. Čas britja določi v okviru planirane nege višja medicinska sestra,« je navedeno v hišnem redu Doma starejših občanov Ljubljana Vič – Rudnik.

Pranja v kopalnici večina hišnih redov ne dovoljuje, ne pa vsi. Hišni red Doma upokojencev Šmarje pri Jelšah navaja, da je manjše količine perila dovoljeno prati v kopalnici ne pa tudi v sobi ali sanitarijah.

3.3.5.4 Pralnica

Za pranje umazanih oblačil je na voljo pralnica. »Samostojni stanovalci zbirajo umazano perilo v posebej za to namenjeni vreči. Perilo odnašajo v pralnico delavke Doma,« navaja hišni red Doma starejših občanov Fužine. V hišnem redu Doma starejših občanov Ljubljana –

Bežigrad je še opredeljeno, da stanovalci umazano perilo izročijo bolničarki skupaj s seznamom perila. Navedeno je tudi, da se pranje perila opravlja glede na razpored pranja, pri čemer so stanovalci vnaprej obveščeni, katerega dne bodo na vrsti za oddajo svojega osebne perila v pralnico. Če stanovalci želijo, lahko tudi sami dostavijo perilo in ga prevzamejo, sicer pa se oprano in zlikano perilo dostavi dvakrat tedensko stanovalcu v sobo.

3.3.5.5 Recepcija

Hišni red Doma starejših občanov Fužine prepoveduje zadrževanje v recepciji: »Daljše zadrževanje v prostoru pri recepciji, razen v nujnih primerih, ni dovoljeno.« V recepciji se poleg knjige za obveščanje vzdrževalca o okvarah in nujnih popravilih in knjige o naročanju dodatnih storitev (npr. frizerstvo, pedikura) največkrat nahaja tudi knjiga pohval in pritožb⁸¹, ki je ena izmed pravic, ki podpirajo avtonomijo stanovalcev. Če stanovalec ali njegov zakoniti zastopnik ni zadovoljen s posamezno storitvijo strokovnega delavca, lahko vloži ugovor. Pravna podlaga za to je 94. člen Zakona o socialnem varstvu⁸².

Hišni red Doma upokojencev Šmarje pri Jelšah še posebej natančno opredeljuje možnost podajanja pritožb in vlaganja ugovorov. V primeru, da je stanovalec nezadovoljen s storitvijo ali z odnosom zaposlenih do njega, ga napotuje, da: (1) zahteva informacijo strokovnega delavca, ki je nudil to storitev, (2) zahteva pogovor z odgovorno osebo doma, (3) zahteva opravičilo ob morebitni napaki ali nesporazumu, (4) predlaga Ministrstvu za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti, da oceni strokovno delo izvajalca storitve, (5) predlaga Socialni zbornici Slovenije oziroma socialni inšpekciji, da oceni morebitno kršitev kodeksa etičnih načel v socialnem varstvu. Če stanovalec ni zadovoljen s posamezno storitvijo, lahko zoper delo strokovnega delavca ali strokovnega sodelavca vloži ugovor pri svetu doma v roku 8 dni od opravljene storitve, zoper katero ugovarja. V kolikor ne uspe z ugovorom, lahko na

⁸¹ V Domu za starejše občane Fužine je ob predhodni najavi mogoč tudi pogovor z direktorico, za želje, pritožbe in prošnje pa jim je na voljo tudi socialna delavka, ki predloge in mnenja stanovalcev posreduje pristojnim službam v domu.

⁸² Zakon o socialnem varstvu (Ur. l. RS 3/07 s spremembami):

»94. člen

Če upravičenec ni zadovoljen s posamezno storitvijo lahko zoper delo strokovnega delavca ali strokovnega sodelavca vloži ugovor pri svetu socialno varstvenega zavoda, zoper opravljeno storitev zasebnika pa na socialno zbornico. Ugovor je potrebno vložiti v roku osem dni od opravljene storitve, zoper katero ugovarja.«

podlagi 105. člena o Socialnem varstvu zahteva inšpekcijski nadzor. Hišni red še navaja: »Postopek pritožb in ugovorov se objavi na domskih oglasnih deskah.«

Hišni red Doma »Tisje« Šmartno pri Litiji kvaliteto opravljenih storitev ugotavlja enkrat letno z anketo med stanovalci in svojci, pa tudi z razgovori na mesečnih sestankih domače skupnosti.

Stanovalcem je zajamčena tajnost in nedotakljivost pošte, pa tudi hitra vročitev, sploh če gre za priporočeno in nujno pošto. Hišni red Doma starejših Šentjur s tem v zvezi še navaja, da je treba o pisemskih pošiljkah z zdravstveno vsebino obvestiti tudi vodji timov oz. vodji zdravstveno negovalne službe.

Stanovalec pošto in časopise največkrat prevzema v recepciji. V hišnem redu Doma starejših občanov Fužine je zapisano tudi, da mora receptor v primeru, da stanovalec v dveh dneh po prispetju ni sprejel svoje pošte, o tem obvestiti zdravstveno negovalno enoto, ki nato poskrbi za vročitev pošte. »Stanovalcem, ki ne morejo sami prevzemati pošte v recepciji, le-to dnevno dostavi osebje iz bivalne enote,« je še zapisano.

Telefonske klice sprejema receptor in jih posreduje posameznim stanovalcem, ki imajo telefon v sobi. Stanovalce je mogoče priklicati tudi direktno na njihovo telefonsko številko, v nekaterih domovih pa so na voljo tudi javne telefonske govornice.

3.3.5.6 Blagajna

Stanovalci, ki ne morejo sami prevzemati pokojnine (in tega zanje ne ureja svojec ali skrbnik), lahko za prevzem pokojnine ali poravnavo stroškov pooblastijo delavca v blagajni doma. Slednji zagotovi izplačilo ostanka prejemkov. Dom za starejše Laško sicer to navaja nekoliko drugače: »Pristojna služba DSL (blagajna) je odgovorna le za prevzem pokojnin in drugih denarnih nakazil tistih stanovalcev, ki prebivajo v DSL in sami niso zmožni prejeti pokojnine.«

Stanovalci imajo možnost, da manjše vrednostne predmete in denar (večinoma gre za manjše zneske) hranijo v blagajni, za ostalo osebno lastnino dom ne odgovarja. Izvleček iz hišnega reda Doma upokojencev Sežana pri tem natančno navaja, kaj lahko stanovalec odda v

hrambo: »Stanovalec lahko ob sprejemu preda v hrambo gotovino v znesku 500,00 EUR, hranilno knjižico in vrednostne predmete. Za stvari, ki jih preda v hrambo se izda potrdilo in zanje odgovarja dom. Za osebne stvari, denar in predmete, ki niso predani v hrambo, dom ne odgovarja.«

Domovi za starejše zato stanovalcem največkrat priporočajo, da odvečni denar raje kot v sobah hranijo v banki, hišni red Doma upokojencev Vrhnika pa celo navaja, da stanovalci zlatnino in dragocene predmete nosijo na lastno odgovornost.

Ponekod hišni red tudi poudarja, da če pri stanovalcu nenadoma nastopijo zdravstvene težave, ima pa predmete večje vrednosti, te lahko socialna ali zdravstvena služba zavaruje tako, da jih komisijsko popiše in izroči svojcu, ki je v stalnem stiku s stanovalcem ali domom.

3.3.5.7 Hodniki

Hodniki morajo biti vedno prosto prehodni. Osebjem jih mora zračiti, zapoveduje Hišni red Doma ob Savinji Celje. Slednji še navaja, da se klopi, stoli, mize in okenske police na hodnikih ne smejo uporabljati za odlaganje posode in drugih predmetov. Na hodnike se sobe ne zračijo, je zapisano v hišnem redu Centra slepih, slabovidnih in starejših Škofja Loka.

3.3.5.8 Prostor za druženje

Domovi za starejše imajo prostore, ki so namenjeni druženju in preživljanju prostega časa. V hišnem redu Doma za starejše občane Fužine je posebej izpostavljen klubski prostor, ki je »namenjen programom, ki so v funkciji zagotavljanja višje⁸³ kvalitete bivanja.«

3.3.5.9 Ambulanta

Zdravstveno negovalna služba v domovih zagotavlja potrebno oskrbo in zdravstveno nego, v prostorih nekaterih domov pa deluje tudi splošna ambulanta. »Samovoljno prinašanje zdravil

⁸³ V njem se izvaja rekreativna telovadba, različne delavnice in predavanja.

s strani svojcev ni dovoljeno,« navaja hišni red Doma ob Savinji Celje. Domovi lahko zagotovijo prevoz stanovalcev za zdravstvene preglede izven doma.

Številni domovi spodbujajo aktivnost stanovalcev v obliki delovne terapije. Slednja omogoči stanovalcem, ki imajo še vedno željo po samostojnosti, pa ne zmorejo več opravljati vseh osnovnih dnevnih aktivnosti, da z uporabo posebnih ortopedskih pripomočkov ostanejo čim dlje aktivni. Delovna terapija obsega denimo področje skrbi za samega sebe, ohranjanje in obnavljanje funkcionalne mobilnosti, prilagoditev bivalnega okolja, področje produktivnosti. »Namen delovne terapije je dvig kakovosti življenja stanovalcev. S pomočjo namenskih aktivnosti povečujemo samostojnost stanovalcev na vseh področjih življenja« je zapisano v hišnem redu Doma upokojencev Kranj.

Na voljo je tudi fizioterapija, če jo predpiše zdravnik. Izvaja se individualno ali v skupinah, za stanovalce, ki se je zaradi slabega zdravstvenega stanja ne morejo udeleževati, pa tudi individualno po sobah.

Stanovalcem je na voljo tudi socialna delavka, s katero se lahko povežejo v primeru stisk in težav, pa tudi v primeru potreb po urejanju svojih obveznosti.

3.3.6 Pravila, povezana s prihodi in odhodi iz doma za starejše

Izhod iz doma in vrnitev nazaj sta v različnih domovih različno opredeljena. Domovi za starejše imajo vhodna vrata odprta v različnih terminih (v poletnem času dlje kot v zimskem, nekateri hišni redi opredeljujejo tudi krajšo odprtost vhodnih vrat ob nedeljah in praznikih). Za prihode izven teh ur je treba pozvoniti⁸⁴ pri vratih.

Stanovalec doma za starejše se lahko razvrsti v eno od petih kategorij oskrbe na podlagi obsega potrebne pomoči pri opravljanju osnovnih življenjskih aktivnosti. Razvrstitev v ustrezno kategorijo poteka v skladu z veljavnimi predpisi. Kategorije oskrbe, značilne za slovenske domove za starejše povzemam iz hišnega reda Doma dr. Jožeta Potrča Poljčane:

⁸⁴ Osebjem se mora odzvati zvonjenju takoj, ko je to mogoče. Hišni red Doma starejših občanov Ljubljana – Bežigrad še navaja, da je zaželen predhodna najava kasnejšega povratka v dom.

- Oskrba I: osebe, ki zaradi starosti ali drugih razlogov, ki spremljajo starost, niso sposobne za popolnoma samostojno življenje in potrebujejo manjši obseg neposredne osebne pomoči.
- Oskrba II: osebe z zmernimi starostnimi in zdravstvenimi težavami, ki potrebujejo večji obseg neposredne osebne pomoči.
- Oskrba III. A: osebe z najzahtevnejšimi starostnimi in zdravstvenimi težavami, ki v celoti potrebujejo neposredno osebno pomoč za opravljanje vseh osnovnih življenjskih potreb.
- Oskrba III. B: najtežje prizadete osebe, z najzahtevnejšimi starostnimi in zdravstvenimi težavami, ki v celoti potrebujejo neposredno osebno pomoč za opravljanje vseh osnovnih življenjskih potreb.
- Oskrba IV: osebe z zahtevnejšimi dolgotrajnimi težavami v duševnem zdravju, ki zaradi starostne demence ali sorodnih stanj potrebujejo delno ali popolno osebno pomoč in nadzor.

Stanovalci, ki so v kategoriji najmanjše oskrbe oz. niso nastanjeni na varovanem ali negovalnem oddelku, lahko iz doma in v dom prihajajo po svoji želji. Stanovalci, ki imajo dodatno oskrbo, se morajo v institucijo vrniti prej⁸⁵. Stanovalci, ki bi se zaradi demence lahko izgubili, so nastanjeni na varovani enoti. Iz slednjih je, kot že omenjeno, izhod omejen. Stanovalci lahko zapustijo enoto v spremstvu delavcev doma ali svojcev. Če svojci odpeljejo stanovalca iz varovane enote, morajo o odhodu obvestiti dežurno medicinsko sestro.

V izvlečku hišnega reda Doma starejših občanov Kamnik je zapisano, da se stanovalcu, ki si zaželi izhoda, tega ne sme braniti, posebne določbe pa veljajo v primeru, ko stanovalec zaradi zdravstvenih razlogov doma ne more zapustiti sam. Takšnega stanovalca poskuša receptor po predhodnem dogovoru preusmeriti ali pa mu zagotoviti spremstvo za izhod.

Izhodi in prihodi stanovalcev so natančno evidentirani. V primeru daljšega odhoda je o tem treba obvestiti osebje in receptorja, ki zapiše čas odhoda in predvideno vrnitev stanovalca.

Hišni red Doma upokojencev Nova Gorica navaja sledeče: »Stanovalec, ki zapusti Dom sam ali v spremstvu svojcev, mora izpolniti odjavnico in jo oddati v recepciji. Odjavnica mora

⁸⁵ Hišni red doma za starejše Laško navaja, da se morajo stanovalci, ki imajo dodatno oskrbo, v primeru, da jih sorodniki peljejo domov, vrniti najkasneje do 21. ure.

vsebovati: ime in priimek, datum in uro odhoda, predviden datum in uro prihoda, podpis oskrbovanca ali svojca.«

Nekateri hišni redi imajo opredeljeno tudi neobveščeno odsotnost stanovalca. Tako hišni red Špesovega doma Vojnik navaja: »V kolikor osebje Doma ni obveščeno o odsotnosti stanovalca in ga po 21. uri pogreša, mora sprožiti akcijo iskanja.« To pomeni, da najprej pokliče svojce, nato pregleda ožjo okolico in obvesti bližnjo postajo policije.

V nekaterih hišnih redih je opredeljena najdaljša odsotnost stanovalca ali tako imenovani dopust⁸⁶. Maksimalna odsotnost stanovalca v enem letu je 30 dni.

Pri domovih za starejše ne moremo govoriti o zaprtosti pred zunanjim svetom, saj ta institucija spodbuja socialne stike, tudi z obiski (čeprav so slednji omejeni). Izhodi so dovoljeni, so pa omejeni za stanovalce, ki so nastanjeni v varovani enoti. Velja še dodati, da so izhodi stanovalcev in obiski natančno evidentirani, kar kaže na nadzor, ki ga izvaja institucija.

3.3.7 Pravila obiskovanja

Obiski so v nekaterih domovih dovoljeni v času, ko so vhodna vrata doma odprta in niso posebej omejeni⁸⁷. Spet drugi domovi za starejše imajo za obiske navedene točno določene ure, ki so krajših⁸⁸ intervalov kot dnevna odprtost vrat doma. Nekateri hišni redi, kot denimo hišni red Doma starejših občanov Ljubljana – Bežigrad navajajo drugačen čas obiskov na negovalnih oddelkih, ki je krajši od običajnega časa za obiske. V večini hišnih redov je navedeno, da je po dogovoru omogočen čas obiskov tudi izven navedenega termina.

⁸⁶ Nekateri hišni redi namesto dopust uporabljajo opredelitev najdaljša odsotnost.

⁸⁷ Čas za obiske tako ni opredeljen na točno določene ure, kot je to značilno denimo za bolnišnice. V izjemnih primerih so po predhodnem dogovoru v nekaterih domovih za starejše dovoljeni obiski tudi izven ur odprtih vhodnih vrat.

⁸⁸ V Domu starejših Laško so vrata doma v poletnem času odprta od 6.00 do 21.00, za obiske stanovalcev pa je dom odprt med 9.00 in 19.00.

Hišni red Centra za starejše občane Lucija brez posebnih opredelitev dovoljuje tudi obiske hišnih ljubljencev. Pri tem hišni red Doma Danice Vogrinec Maribor navaja naslednje: »Obiski svojcev oz. obiskovalcev s psi v Domu so dovoljeni, vendar ob upoštevanju varnosti stanovalcev.« Tej določbi je dodano še navodila, da morajo biti psi ustrezno vodeni na povodcu, po potrebi pa morajo imeti nadet tudi nagobčnik.

V jedilnici obiski v času obrokov največkrat niso dovoljeni⁸⁹.

Po hišnem redu Pegazovega doma Rogaška Slatina je zaželeno, da obiskovalci niso prisotni v sobah, ko zdravstveno negovalno osebje opravlja storitve zdravstvene nege.

Stanovalci, ki živijo v večposteljnih sobah, morajo sprejemati obiske v dnevnih prostorih, razen če se s sostanovalci dogovorijo drugače oz. jim to zdravstveno stanje tega ne dopušča.

Vsak obisk je natančno zabeležen: »Vsi obiskovalci Doma se morajo zgledati pri receptorju, ki zabeleži ime in priimek obiskovalca, uro prihoda, koga bo obiskal in čas odhoda.« V hišnem redu Doma starejših občanov Fužine (kot tudi v ostalih) pa denimo ni razloženo, čemu služi tako natančno vodena evidenca obiskov. »Od obiskovalca lahko receptor zahteva tudi uradni dokument, s katerim le-ta izkazuje svojo identiteto,« je zapisano v hišnem redu Doma »Tisje« Šmartno pri Litiji. V hišnem redu Doma za varstvo odraslih Velenje je navedeno, da receptorka obiskovalcu ponudi identifikacijsko priponko z napisom obiskovalec.

Hišni red Zavoda sv. Rafaela Vransko navaja, da se obiski začasno lahko omejijo zaradi preventivno zdravstvenih razlogov ali dobrega počutja ostalih stanovalcev v sobah. Krajši čas obiskov je odrejen, kadar obiski motijo druge sostanovalce.

Svojci lahko stanovalca odpeljejo ven iz doma, če se slednji s tem seveda strinja.

Za skupinske obiske je potreben predhodni dogovor – evidentirani so posebej.

⁸⁹ Hišni red Doma Danijela Halasa Velika Polana sicer navaja, da v kolikor svojci izrazijo željo, lahko pomagajo pri hranjenju po navodilih osebja.

Nekateri hišni redi opredeljujejo tudi poslovne obiske. Za poslovni obisk se štejejo vsi obiski predstavnikov drugih podjetij in zavodov, katerih cilj je izmenjava delovnih izkušenj. V takem primeru je ogled sobe stanovanca dopusten zgolj z njegovo odobritvijo.

Osebam, ki niso stanovalci, prenočevanje v domu ni dovoljeno.

3.3.8 Vera in druge opredelitve

»Izpovedovanje vere in drugih opredelitev v zasebnem življenju stanovalcev je svobodno. Vsak stanovalec lahko izraža svoje versko prepričanje, vendar s tem ne sme motiti drugih. Nikogar ni dovoljeno siliti k izvrševanju verskih dolžnosti ali mu jih prepovedovati,« navaja hišni red Doma starejših občanov Fužine. Pravica do lastnega idejnega in svobodnega verskega prepričanja v hišnih redih podpira avtonomijo stanovalcev.

Verski obredi se v določenih terminih izvajajo v prostorih doma, če pa se stanovalec slednjih ne more udeležiti, se lahko na njegovo željo duhovnika pokliče tudi v sobo⁹⁰.

Hišni red Doma starejših Ljubljana – Bežigrad ima obiske duhovnika zelo natančno definirane:

Duhovnik lahko:

- *obiskuje bolne, ki so ga naročili redno, vsak prvi petek in soboto v mesecu,*
- *obiskuje stanovalce v izrednih primerih, če se naroči izreden obisk pri receptorju Doma ali kakemu drugemu pristojnemu delavcu Doma,*
- *obišče težko obolelega stanovalca ob kateri koli uri, če tako naročijo stanovalčevi svojci ali skrbniki, ob dogovoru z dežurno sestro Doma.*

Vsak stanovalec lahko po svojih željah izraža tudi volilno pravico (udeležba na volitvah v organe znotraj doma ali na volitvah v organe politične oblasti). »Delavci in drugi zaposleni morajo upoštevati svetovni nazor stanovanca,« narekuje hišni red Trubarjevega doma upokojencev Loka pri Zidanem Mostu.

⁹⁰ V hišnem redu Obalnega doma upokojencev Koper je zapisano, da se po potrebi oskrbovanca med obredom loči od drugih s špansko steno.

3.3.9 *Pravila, povezana s kajenjem in uživanjem alkohola*

Zakon o omejevanju uporabe tobačnih izdelkov v 16. členu določa, da je kajenje dovoljeno v domovih za ostarele v prostorih, ki niso namenjeni skupni rabi, kadar v njih bivajo samo kadilci. Kljub temu nekateri domovi za starejše prepovedujejo kajenje v prostorih, kjer bi zakon sicer to omogočal. »Zaradi varnosti je kajenje prepovedano tudi v sobah stanovalcev,« opredeljuje hišni red Doma za starejše občane Fužine. V nekaterih domovih je dovoljeno kaditi v prostorih, ki so za to posebej označeni.

Hišni red Doma starejših občanov Trebnje medicinski sestri celo dovoljuje, da po večernem obhodu zahteva od stanovalca, da ugasne cigareto in po oceni (hišni red navaja primer vinjenosti) tudi odvzame vžigalne pripomočke.

Natančno pravilo glede kajenja ima hišni red Doma starejših Laško. Slednji navaja, da si morajo stanovalci prizadevati, »/.../ da je prepovedano kajenje v vseh zaprtih javnih in delovnih prostorih (jedilnica, sanitarije, etažne jedilnice ...). Ne glede na navedeno določilo je dovoljeno kaditi v domovih za stare v prostorih, ki niso namenjenih skupni rabi, kadar v njih bivajo samo kadilci. Da zaposleni, ki delajo v domu za stare ne bodo izpostavljeni tobačnemu dimu, je v času prisotnosti zaposlenih v sobah prepovedano kaditi.«

V domovih za starejše je prepovedano opijanje, prinašanje večjih količin alkohola ali psihoaktivnih snovi. V hišnem redu Doma starejših Šentjur je posebej navedeno, da je v primeru hujših kršitev hišnega reda in zlorabe opojnih substanc možen začetek postopka za odpust ali premestitev stanovalca v drug zavod. »Uporabnikom je dovoljeno uživanje alkohola v zmernih količinah, prepoveduje pa se opijanje in prinašanje alkohola v količinah, večjih od lastnih dnevnih potreb,« je zapisano v hišnem redu Trubarjevega doma upokojujencev Loka pri Zidanem mostu.

Hišni red Doma starejših Laško navaja še posebno funkcijo receptorske službe: »Receptorska služba mora kontrolirati prinašanje večjih količin alkoholnih pijač in količine, ki presegajo 0,5 litra⁹¹ tudi odvzeti.«

⁹¹ Hišni red Špesovega Doma Vojnik navaja sicer količine, ki presegajo 1 liter, hkrati pa navaja, da mora receptor o tem (in o ostalih kršitvah hišnega reda) takoj obvestiti socialno delavko.

Nekateri domovi za starejše, kot je denimo Dom Nine Pokorn – Grmovje pa v celoti prepovedujejo prinašanje alkohola v dom: »Ob prihodu, kakor tudi med bivanjem, v dom ni dovoljeno prinašanje alkoholnih pijač in poživil, raznega orodja ter ostrih predmetov.«

Omejitve glede kajenja in alkohola kažejo na dejstvo, da mora stanovalec v domu za starejše prositi za dovoljenje za stvari, o katerih je zunaj odločal sam.

3.3.10 Domske dejavnosti

V domovih za starejše se stanovalci lahko združujejo v zbor stanovalcev (skličiče⁹² se npr. enkrat letno, vodi ga socialna delavka) ali oblikujejo svet stanovalcev. Zbor stanovalcev tako na primer voli in odpokliče predstavnike v svet stanovalcev in obravnava pomembna vprašanja življenja in dela v domu. Zbor stanovalcev voli tudi predstavnika v svet doma. Slednji zastopa interese stanovalcev in omogoča, da imajo stanovalci doma vpliv na poslovanje zavoda.

Svet stanovalcev tako denimo »zagotavlja organizirano uresničevanje interesov stanovalcev v Domu,« navaja hišni red Doma za starejše občane Fužine. Svet stanovalcev⁹³ ima določeno število članov, ki so izvoljeni s strani stanovalcev na Zboru stanovalcev za neko določeno obdobje. Po hišnem redu Doma za starejše občane Fužine ima vsaka bivalna enota svoje predstavnike (predstavnika stanovalcev, odgovorno osebo s strani zaposlenih, odgovornega strokovnega delavca), ki spremljajo dogajanje v bivalni enoti in skrbijo za medsebojno povezovanje in dobro počutje stanovalcev.

Hišni redi predvidevajo tudi skupne sestanke s svojci stanovalcev, ki so organizirani po potrebi.

⁹² Hišni red Doma starejših Lendava navaja, da je zbor sklepčen, če je navzoča večina stanovalcev. Sklepe se sprejema z večino prisotnih stanovalcev. Glasovanje na zboru je javno, razen če se zbor odloči za tajno glasovanje.

⁹³ V hišnem redu Doma starejših občanov Laško je zapisano, da Svet stanovalcev vodi socialna delavka, namen sestankov je reševanje težav stanovalcev.

V hišnih redih so navedene možnosti udeleževanja različnih prireditev in aktivnosti, ki želijo stanovalcem zagotoviti višjo kvaliteto bivanja. Gre za različne vrste rekreacij, izletov, delavnic in družabnih iger.

»Za kulturno življenje stanovalcev doma se ob praznikih in drugih priložnostih organizirajo kulturne in zabavne prireditve: likovne razstave, kino predstave, nastopi posameznikov in skupin, pikniki ter izleti,« navaja hišni red Doma ob Savinji Celje.

V številnih domovih stanovalci s pomočjo delavcev doma izdajajo interno glasilo in obiskujejo knjižnico. V Domu upokojencev Domžale imajo tudi pevski zbor, v katerega se lahko stanovalci prostovoljno vključijo. V hišnem redu opredeljujejo tudi praznovanje rojstnih dni: »Enkrat na dva meseca se organizira v jedilnici, v poletnih mesecih pa na terasi Doma, praznovanje rojstnih dni za vse stanovalce, ki so rojeni v tem mesecu.«

Hišni red Doma upokojencev Domžale pripravi tudi posebna darila za stanovalce: »Vsako leto prejmejo stanovalci, ki so v domu okroglo število let, darilo. Darilo v obliki šopka se podari stanovalcem ob okroglih obletnicah.«

3.3.11 Okvirni potek stanovalčevega dne

Dva od analiziranih hišnih redov zajemata tudi tako imenovani okvirni potek stanovalčevega dne. Gre za natančen urnik, ki opisuje predviden potek vsakdana starostnika v instituciji. Navedene so dejavnosti in termini, v katerih te dejavnosti potekajo. Okvirni potek stanovalčevega dne kaže na to, da življenje v domu za starejše ne dopušča veliko prostora za avtonomijo, saj je posamezniku določen, ne glede na to, kakšne so njegove individualne potrebe in želje. Okvirni potek stanovalčevega dne življenje starostnika določa z urnikom, pa tudi s pravili (ki določajo življenje v instituciji) in posledično s sankcijami, kar je značilnost totalne ustanove.

Navajam okvirni⁹⁴ potek stanovančevega dne, skupaj s termini, ki je zapisan v hišnem redu Doma starejših občanov Ljubljana – Šiška:

- *vstajanje: od 7.00 ure dalje,*
- *jutranja nega: od 7.00 do 10.00 ure,*
- *možnost udeležbe jutranje telovadbe: od 9.00 do 9.30 ure,*
- *zajtrk in razdeljevanje zdravil – v jedilnici: od 8.00 ure dalje,*
- *možnost vključevanja v vse organizirane dopoldanske dejavnosti: od 9.00 do 14.50 ure,*
- *kosilo in razdeljevanje zdravil: od 12.00 ure dalje,*
- *možnost vključitve v vse organizirane popoldanske dejavnosti: razne prireditve,*
- *popoldanska malica na oddelkih: od 15.00 do 16.00 ure,*
- *večerja in razdeljevanje zdravil: od 17.30 do 20.00 ure,*
- *priprava na spanje in počitek nepremičnih stanovalcev: od 18.00 do 19.00 ure (po dogovoru tudi pozneje),*
- *nočni počitek: od 22.00 do 6.00 ure zjutraj. V tem času ni dovoljena nobena dejavnost, ki bi motila nočni počitek (televizija in radio – samo sobna jakost).*

⁹⁴ Okvirni potek stanovančevega dne navaja tudi hišni red Doma za varstvo odraslih Velenje, ki pa se ne razlikuje bistveno od okvirnega poteka stanovančevega dne, ki je naveden v hišnem redu Doma starejših občanov Ljubljana – Šiška.

3.3.12 Pravice in obveznosti, ki so posebej opredeljene v hišnih redih

Hišni redi največkrat navajajo, da imajo stanovalci pravico do zagotavljanja vseh temeljnih pravic, opredeljenih v Ustavi Republike Slovenije in v Splošni deklaraciji človekovih pravic.

Navajam seznam pravic stanovalcev, ki so navedene v hišnem redu Doma »Tisje« Šmartno pri Litiji:

Pravice stanovalcev so naslednje:

- *pravica do socialnega varstva,*
- *pravica do uveljavljanja in varovanja zasebnosti,*
- *pravica do upoštevanja in spoštovanja osebne integritete,*
- *pravica do oskrbe, zdravljenja in zdravstvene nege ter rehabilitacije,*
- *pravica do človeškega dostojanstva,*
- *pravica do zaupnosti in tajnosti,*
- *pravica do pritožbe,*
- *pravica lastnega življenjskega sloga,*
- *pravica spoštovanja njihovih odločitev,*
- *pravica do varnosti,*
- *pravica do informacij,*
- *pravica, da ostanejo polnopravni člani družbe,*
- *pravica do razvedrila in prijateljstev,*
- *pravica, da samostojno odloča o nadaljnjem poteku lastnega življenja,*
- *pravica do obiskov sorodnikov, skrbnikov, prijateljev, predstavnikov ustanov in oseb, s katerimi želi navezati stike,*
- *pravica do izbire pomoči,*
- *druge pravice, ki jih določajo zakoni in mednarodno priznane konvencije.*

Zanimivost, ki jo velja izpostaviti, je tudi ta, da hišni red Doma dr. Jožeta Potrča Poljčane navaja, da imajo stanovalci pravico, da se do njih obnašajo kot do vsakega odraslega člana družbe, pravico do bodočnosti, razvedrila in romantike.

Hišni red jasno sporoča, da oseba, ki je sprejeta v institucijo, pridobi pravice in obveznosti stanovalca. Med glavne obveznosti in hkrati tudi dolžnosti spada ravnanje po določenih hišnega reda. Večina hišnih redov najpogosteje še v dveh členih navaja obveznosti, za katere

si morajo stanovalci še posebej prizadevati, vključno s prepovedmi (glej poglavje 3.3.12.1 Prepovedi). Gre za norme, ki jih morajo stanovalci upoštevati za nemoteno⁹⁵ življenje v instituciji in si prizadevati zanje, saj jim tako veleva hišni red. Ta pravila navajam posebej, saj so za institucijo tako pomembna, da njihovi grobi kršitvi lahko sledi izrečen ustni ali pisni opomin, premestitev⁹⁶ stanovalca ali celo njegov odpust iz institucije.

Večino pravil je mogoče zaslediti v vseh hišnih redih, nekaj pa je specifičnih in značilnih zgolj za posamezne domove za starejše. V magistrskem delu so smiselno razdeljena na področja, na katera se nanašajo:

Finance

- Stanovalec mora sodelovati pri varčevalnih ukrepih doma.⁹⁷
- Stanovalec mora pravočasno poravnati svoje finančne obveznosti do doma.

Varnost in zdravje stanovalcev

- Stanovalec mora pooblaščenim delavcem doma nemudoma sporočiti, če pogreša svoje stvari – brez obtoževanja in povzročanja nemira.
- Stanovalec mora predmete večje vrednosti ustrezno hraniti (banka, pošta, sef).
- Stanovalec mora upoštevati navodila zdravnika in zdravstveno negovalnega osebja glede zdravljenja in vzdrževanja osebne ter prostorske higiene.
- Iz varnostnih razlogov se za čas odsotnosti stanovalca, ki je na zdravljenju v bolnici, ključe njegove sobe zapečati v kuverto in preda oddelčni sestri.
- Svojci lahko ob odsotnosti stanovalca vstopijo v njegovo sobo le v spremstvu sestre ali socialne delavke.
- Stanovalec in obiskovalec je dolžan pooblaščenemu delavcu doma dovoliti vpogled v osebno prtljago ob izhodu iz doma, če ta to zahteva.
- Ob morebitnih elementarnih nesrečah in izjemnih dogodkih se morajo stanovalci in svojci ravnati po navodilih oseb, ki so pooblašcene za ravnanje v takšnih primerih.

⁹⁵ Glej Prilogo A: 27. in 28. člen hišnega reda Pegazovega doma Rogaška Slatina.

⁹⁶ Hišni red predvideva premestitev stanovalca zaradi zdravstvenega stanja, vzdrževalnih del v prostoru ali kršitve hišnega reda.

⁹⁷ Hišni red Doma ob Savinji Celje navaja, da si morajo stanovalci prizadevati, da z vso odgovornostjo prispevajo k splošnemu varčevanju pri porabi elektrike in ogrevanju prostorov.

- V primerih epidemije ali okužbe se morajo stanovalci in svojci ravnati po navodilih pristojnih služb.

Prostori in oprema v instituciji

- Stanovalec mora skrbno ravnati s pohištvom in premoženjem, ki je dano v uporabo.
- Stanovalec mora skrbeti za inventar in ključe – izdelava dvojnika je dovoljena samo s soglasjem odgovornega delavca.
- Stanovalec mora povrniti povzročeno škodo na objektih in opremi.
- Stanovalec mora sproti sporočati ugotovljene napake oziroma okvare na opremi in objektih.
- Zaposlenim delavcem mora stanovalec omogočiti izvajati vsa opravila za vzdrževanje reda in čistoče v sobi, v omari ter predalih.
- Stanovalci so po svojih zmožnostih, enako kot delavci, dolžni ob neurjih, dežju in sneženju zapirati okna in vrata v vseh dostopnih prostorih doma.
- Stanovalec mora uporabljati prostore in opremo v domu v skladu z njihovim namenom.
- Stanovalec mora preprečiti odnašanje, prilaščanje, poškodovanje osebne in domske lastnine.
- Stanovalec mora po svoji moči prispevati k vzdrževanju higiene v vseh prostorih doma.

Red in mir v instituciji

- Stanovalec mora radio in televizijo⁹⁸ poslušati oziroma gledati na sobni jakosti zvoka.
- Stanovalec mora zagotavljati splošni red in mir.
- Stanovalec mora zagotavljati mir za nemoten počitek v času, ki je določen za počitek.

Komunikacija v instituciji

- Osebje doma, stanovalci in njihovi svojci se morajo obnašati med sabo dostojno: brez vpitja, groženj in očitkov.
- Stanovalec mora spoštovati mišljenje in prepričanje drugih stanovalcev ter upoštevati njihove potrebe.
- Stanovalec mora strpno in brez obtoževanj ter preprirov reševati nastale težave.
- Stanovalec mora po svojih zmožnostih pomagati sostanovalcem.

⁹⁸ Nekateri hišni redi specifično navajajo, da lahko stanovalci v dnevnem prostoru televizijo gledajo do zadnje oddaje, vendar s tem ne smejo kaliti nočnega miru.

- Stanovalec mora sodelovati z zaposlenimi z namenom zagotavljanja kvalitete bivanja in reševanja morebitnih težav in problemov.
- Stanovalec mora razvijati in ohranjati dobre prijateljske odnose in medsebojno spoštovanje med stanovalci in osebjem.
- Stanovalec mora strpno reševati morebitne spore, da ne pride do medsebojnih fizičnih obračunavanj.
- Stanovalec si mora prizadevati, da ne širi vznemirljivih in lažnih vesti o dogajanju v domu.
- Stanovalec si mora prizadevati, da z medsebojnimi obtožbami ne škodi odnosu med posameznimi stanovalci in delavci doma.
- Stanovalec si mora prizadevati, da s svojim obnašanjem ne nadleguje, žali ali smeši stanovalcev ali delavcev doma.
- Stanovalec mora sporočiti svojo odsotnost recepcijski službi, socialni delavki ali vodji zdravstveno negovalne službe.
- Pred vsako daljšo odsotnostjo iz doma mora stanovalec pridobiti ustrezno pisno dovoljenje za izhod od socialne delavke ali osebja iz zdravstveno negovalne službe.
- Stanovalec si mora prizadevati za sodelovanje z vodstvom doma za izboljšanje in reševanje problemov, ki nastanejo v domu.
- Stanovalec si mora prizadevati za spoštovanje osebne svobode, drugačnosti in veroizpovedi.

Ostalo

- Stanovalec mora upoštevati urnik in organizacijo dela v domu.
- Stanovalec mora skrbeti za bivalno okolje in okolico doma.
- Ob izpadu električnega toka mora stanovalec uporabljati samo baterijske svetilke.

Navedene obveznosti, za katere si mora stanovalec v domu za starejše še posebej prizadevati, so obsežne in tudi natančno opredeljene. Starostnika opominjajo na dejstvo, da je sedaj del institucije in da se mora natančno držati pravil, ki v njej veljajo.

3.3.12.1 Prepovedi v instituciji

Del institucionalnega življenja pa niso zgolj pravice in obveznosti, pač pa tudi prepovedi. Sem sodijo pravila v hišnem redu, ki izrecno prepovedujejo kakšno dejanje. Prepovedi so sicer v hišnih redih že sproti navedene glede na področje, na katerega se nanašajo (denimo prepoved odstranjevanja inventarja iz sobe ali prepoved sušenja perila na balkonih pri pravilih življenja v bivalnih prostorih). Vendar so v hišnih redih, ki posebej navajajo obveznosti, za katere si morajo stanovalci še posebej prizadevati (glej poglavje 3.3.12 Pravice in obveznosti, ki so posebej opredeljene v hišnih redih), med temi izrecno navedene tudi prepovedi. Slednje zapovedujejo stanovalcem, da morajo upoštevati:

- prepoved prekomernega prinašanja in uživanja alkohola ali psihoaktivnih snovi,
- prepoved kajenja v zaprtih javnih in delovnih prostorih in v sobah,
- prepoved nošenja jedilnega pribora in posode v sobe,
- prepoved uporabe kuhalnikov, električnih ali plinskih peči za ogrevanje, likalnikov, sveč, božičnih lučk⁹⁹, vnetljivih tekočin ipd. v sobah,
- prepoved hranjenja prosto živečih ptic na balkonih, v atrijih in v okolici doma,
- prepoved metanja predmetov in hrane ter vlivanja vode preko balkonov,
- prepoved obdarovanja¹⁰⁰ zaposlenih z denarjem in vrednostnimi predmeti,
- prepoved stepanja preprog in sušenja perila na balkonih,
- prepoved posedovanja predmetov, s katerimi bi stanovalci lahko poškodovali sebe ali druge osebe,
- prepoved odnašanja hrane¹⁰¹ in drugih stvari iz doma, tudi če ne gre za kaznivo dejanje po Kazenskem zakoniku,
- prepoved shranjevanja hitro pokvarljivih živil v sobi.

Prav tako kot obveznosti, tudi natančno opredeljene prepovedi starostnika opominjajo na dejstvo, da je sedaj del institucije in da se mora upoštevati pravila (v konkretnem primeru prepovedi), ki jih slednja zapoveduje.

⁹⁹ Prepoved božičnih lučk zaradi varnosti sem zasledila samo v hišnem redu Doma starejših na Fari.

¹⁰⁰ »Pozornostna darila (darila neznatne vrednosti, kot je 10 dag kave, steklenica vina, zavitek bombonov in podobno) delavec lahko sprejme,« je zapisano v hišnem redu Doma starejših občanov Ljubljana Vič – Rudnik.

¹⁰¹ Hišni red Zavoda sv. Terezije specifično navaja, da odnašanje posode, pribora, kruha in ostale hrane iz zavoda ni dovoljeno.

4 SKLEP

Hišni red Doma upokojencev Kranj pravi: »Dom je stanovanjsko in delovno okolje številnih ljudi, katerih delo, opravki in srečanja se prepletajo. Da je sobivanje lahko prijetno, ugodnejše in ne nazadnje kakovostno, so potrebna pravila, ki jih morajo spoštovati tako delavci, stanovalci in njihovi svojci, kot tudi vsi drugi, ki prihajajo v dom. Z upoštevanjem pravil spoštujemo sočloveka, stanovalca, svojca, delavca in samega sebe.« V navedenem hišnem redu je tako lepo prikazano, da v institucionalnem življenju kraljujejo pravila in ne posameznik.

Hišni red je namreč skupek pravil, ki jih stanovalec mora upoštevati, saj je ob kršenju slednjih lahko izpostavljen sankcijam. Domovi za starejše si prizadevajo (in to zapišejo tudi v določbe hišnega reda), da bi institucija postala čim večji približek pravega doma starostnika, da bi slednjemu zagotovila dostojanstvo, avtonomijo, individualnost in zadovoljila ne le biološke, pač pa tudi socialne in psihološke potrebe ter omogočila samostojno in varno življenje v urejenih in prilagojenih prostorih. K uresničitvi vseh teh zapisanih prizadevanj institucijo omejuje, ironično, ravno taisti skupek pravil – hišni red.

Pred začetkom analize šestdesetih hišnih redov, ki veljajo v slovenskih domovih za starejše, sem namreč predpostavila, da s pravili natančno določen potek življenja v instituciji onemogoča avtonomnost in individualnost stanovalcev, pri čemer sem v hišnih redih domov za starejše iskala elemente totalne ustanove, predstavljene v teoretskem okvirju. V empiričnem delu sem z analizo prišla do naslednjih dognanj:

Stanovalec se s hišnim redom, ki ga zavezuje k spoštovanju zapisanih pravil, seznanja že ob samem sprejemu v dom za starejše (ponekod podpiše tudi izjavo). Prvi element totalne ustanove je tako mogoče prepoznati že ob samem sprejemu starostnika v institucijo. Starostnik se namreč sreča s pravilom označevanja garderobe, ki dejansko pomeni programiranje – zapuščanje svojega sveta in vstop v svet institucije, v katerem bo starostnik verjetno postal številka v administracijskem stroju. Naslednji vidik programiranja je tudi takojšnja izročitev zdravstvenega kartona in izkaznice (oba ostaneta shranjena v ambulanti doma). Na kartoteki so zbrane informacije (prej so bile slednje na vpogled zgolj osebnemu zdravniku), kaj je posameznemu starostniku storjeno in kdo je odgovorna oseba za to. Karton,

ki je starostnikova etiketa (kot etiketa produkta v proizvodnji), slednjega spremlja do smrti in tudi po njej so še vidni ostanki birokratskega sistema. Starostnik v domu za starejše lastno identiteto zamenja za identiteto stanovalca (ali celo bolnika), kar vodi v socialno omrtničenje identitete. Da je v instituciji pravzaprav številka, starostnika spominja tudi dejstvo, da je soba, v kateri prebiva, označena s številko ter z imenom in priimkom. V nekaterih domovih za starejše obstaja možnost, da se ime in priimek starostnika ne navedeta.

Tudi v pravilih komunikacije med osebjem gre prepoznati element totalne ustanove. Hišni red namreč sam po sebi razmejuje ljudi v instituciji na osebje in varovance (svet osebja in svet varovancev), s tem, ko s pravili zapoveduje neformalne odnose. Na ta način ustvarja distanco med stanovalci in osebjem.

Starostniki so v domovih za starejše nameščeni v enoposteljne ali večposteljne sobe. Slednje zmanjšujejo zasebnost stanovalcev. Zmanjšana zasebnost v primerjavi z domačim okoljem je tako element totalne ustanove, še bolj očitni element pa je kontaminacija, ki jo lahko povzroči že samo življenje v skupini, saj je starostnik prisiljen bivati z ljudmi, tudi če mu slednji niso všeč.

V domovih za starejše so sobe opremljene z domsko opremo. V večini domov za starejše si lahko stanovalci po dogovoru opremijo sobo s predmeti, ki jih spominjajo na dom (kos pohištva, slike), televizijskim in radijskim sprejemnikom, ponekod tudi s hladilnikom in klimo. Takšni domovi za starejše so bolj dojemljivi za individualnost stanovalcev, čeprav je premeščanje in odstranjevanje domskega inventarja iz sobe največkrat prepovedano, torej ni prostora za obilo starostnikovih predmetov. Spet drugi hišni redi so glede opremljanja bivalnih prostorov zelo omejujoči glede prinesenih stvari (najnujnejša garderoba zaradi omejene kapacitete omar). Slednje povzroča kontaminacijo, saj so lastni predmeti, ki jih posameznik pozna doma, nadomeščeni z institucionalnimi.

Da nekateri domovi za starejše skušajo življenje v instituciji čim bolj približati prejšnjemu življenju posameznika, kaže dejstvo, da so ponekod dovoljene domače živali. Starostnik sam skrbi za svojo domačo žival, kar spodbuja tudi njegovo samostojnost. Nekateri domovi za starejše imajo lastne domače živali v terapevtske namene, tudi za slednje pomagajo skrbeti stanovalci sami.

V hišnih redih je pravica stanovalca do zasebnosti navedena. Še najbolj je slednja omejena s pravili čiščenja bivalnih prostorov. Namreč, stanovalec mora osebju omogočiti, da svoje delo opravlja nemoteno, pri čemer stanovalec nima vpliva na urnik čiščenja. Osebje ima pravico (in dolžnost), da odstrani neuporabne stvari, pri čemer ni v vsakem hišnem redu izrecno navedeno, da mora slednje storiti v prisotnosti stanovalca. V kolikor se stanovalec ne strinja z odstranitvijo, o tem odloči nadrejeni del osebja (glavna sestra ali socialna delavka). Hišni red sicer določa, da mora osebje pred vstopom v sobo stanovalca potrkati in opravljati delo tako, da je stanovalcu zagotovljena pravica do zasebnosti, a je slednja krnjena ob pravilu, prav tako določenim s hišnim redom, da se lahko iz sanitetno-higienskih razlogov najmanj dvakrat letno pregledajo sobe, pohištvo in osebna garderoba (ob prisotnosti stanovalcev) in da mora biti soba, sicer zaradi varnosti, vedno dostopna pooblaščenim delavcem. Hišni redi so zelo omejujoči glede shranjevanja stvari pod posteljo in omarami – prepoved slednjega je navedena skoraj povsod, v nekaterih hišnih redih pa je izrecno navedeno, da sme stanovalec v sobi imeti samo tri lončnice, ki pa se ne smejo nahajati na pohištvu ali na tleh. Dejstvo, da sme osebje posegati v dejanja stanovalca, kaže, da institucija prekinja dejanja, ki dajejo osebi izvršno oblast nad svojim svetom, kar je še en element totalne ustanove.

V domovih za starejše je trajanje obrokov točno določeno. Posameznik izven institucije lahko avtonomno odloča o svojih preferencah. V dotičnem primeru to pomeni, da lahko odloži kosilo, če to želi in ga premakne na kasnejši termin. V domu za starejše kaj takega ni mogoče. Pomanjkanje avtonomije pri odločanju je element totalne ustanove. Je pa hrana kar najbolj prilagojena željam in potrebam starostnikov (dieta), slednji lahko tudi dajejo predloge in pripombe, s čimer se daje večji pomen posamezniku in manjšo moč instituciji.

Še en element totalnih ustanov v hišnih redih domov za starejše se pojavlja pri pravilih, ki se nanašajo na uporabo kopalnice. Zaradi varnosti je v nekaterih domovih za starejše treba prositi za dovoljenje za kopanje. To pomeni, da mora stanovalec prositi za dovoljenje za stvari, o katerih je zunaj institucije lahko odločal sam. Stanovalci, ki se sami ne morejo kopati (kopanje je s hišnim redom zapovedano), so dolžni sprejeti pomoč osebja, kar lahko vodi v medosebno kontaminacijo (element totalne ustanove), saj je starostnik, poleg tega, da se mu dogaja nekaj neprijetnega, prisiljen dovoliti, da ga pri tem nekdo gleda.

Stanovalci imajo v domovih za starejše pravico do pritožbe, kar podpira njihovo avtonomnost v instituciji. Možnost podajanja pritožb in ugovorov je v nekaterih hišnih redih tudi daljše obrazložena, torej hišni redi tej pravici stanovalcev pripisujejo pomembno vlogo.

Da domovi za starejše niso več toge institucije, dokazujejo številne dejavnosti in prostori za druženje, kjer se slednje odvijajo. Za aktivno preživljanje prostega časa so na voljo številne aktivnosti, prireditve in izleti, ki zagotavljajo višjo kvaliteto bivanja. Starostniki lahko obišejo tudi knjižnico ali pa kavarno, ki se nahaja v domu. Največkrat je na voljo tudi delovna terapija, ki je v pomoč starostnikom, ki imajo željo po samostojnosti, da ostanejo čim dlje aktivni. V domovih za starejše sta največkrat na voljo tudi pediker in frizer, za učinkovito zdravstveno oskrbo skrbi domska ambulanta, v primeru stisk in težav pa je starostnikom na voljo tudi socialna delavka. Da bi uresničili svoje interese, se lahko stanovalci združujejo v zbor stanovalcev ali oblikujejo svet stanovalcev, ki sodeluje pri obravnavi pomembnih vprašanj življenja in dela v domu. S tem uresničujejo tudi svoje interese in vplivajo na prilagajanje hišnega reda njihovim potrebam.

Eden od elementov totalnih ustanov, ki ga je mogoče prepoznati v domovih za starejše, je tudi ta, da se vse faze dnevnega ritma življenja dogajajo na istem kraju. Eden očitnih pokazateljev tega je okvirni potek stanovalčevega dne, ki življenje starostnika v instituciji določa z natančnim urnikom in pravili, pri čemer vsaj na videz ne dopušča veliko prostora za avtonomijo. A kljub temu lahko stanovalci iz doma in v dom prihajajo po svoji želji, pod pogojem, da niso nastanjeni na varovanem ali negovalnem oddelku (imajo dodatno oskrbo). Če se stanovalci vrnejo v dom po uri, ko so vhodna vrata doma že zaprta, pozvonijo pri vratih. Domov za starejše tako ne moremo označiti za institucije, ki so zaprte pred zunanjim svetom, saj so izhodi dovoljeni, so pa resda omejeni za stanovalce, ki ne morejo sami zapustiti doma. Moč institucije na tem področju vseeno pride do izraza ob natančnem evidentiranju vsakega izhoda stanovalca. V primeru daljših izhodov je o tem treba opozoriti osebje ter predvideti čas prihoda. Najdaljša odsotnost, ki jo hišni red še dovoljuje, je 30 dni v enem letu.

Da domovi za starejše niso več zaprte ustanove, kaže tudi dejstvo, da so obiski ne le dovoljeni, ampak tudi zaželeni. Obiski so sicer omejeni, kar krepi moč institucije, pri čemer imajo stanovalci, ki so nastanjeni na negovalnih oddelkih, na razpolago krajši čas za obiske, sicer pa so se institucije pripravljene tudi prilagajati, v večini hišnih redov je namreč

navedeno, da je po dogovoru omogočen čas obiskov tudi izven uradnih terminov. Ponekod je dovoljeno, da stanovalce obiskovalci obišejo tudi s hišnimi ljubljenci. Tudi obiski so v recepciji natančno evidentirani.

Stanovalci v domovih za starejše imajo pravico do svobodnega izpovedovanja vere in drugih opredelitev v zasebnem življenju. Starostnike, ki se verskih obredov ne morejo udeležiti, lahko duhovnik obiše v sobi. Stanovalci lahko izražajo volilno pravico, osebje pa je dolžno spoštovati njihov svetovni nazor, je zapisano v hišnem redu.

V omejitvah (ali celo prepovedih, čeprav zakon tega ne predvideva) kajenja in uživanja alkoholnih pijač bi lahko prepoznali še en element totalne ustanove. Stanovalec mora namreč prositi za dovoljenje za stvari, o katerih je zunaj institucije odločal sam (podobno kot pri kopanju). Nekateri hišni domovi izrecno določajo količino alkohola, ki jo lahko stanovalec prinese v institucijo (če sploh), ponekod ima osebje tudi moč, da zahteva od stanovalca, da ugasne cigareto ali mu odvzame vžigalne pripomočke.

Hišni redi največkrat navajajo, da imajo stanovalci pravico do zagotavljanja vseh temeljnih pravic, opredeljenih v Ustavi Republike Slovenije in v Splošni deklaraciji človekovih pravic. Nekateri tudi specifično navajajo listo pravic, ki jih ima stanovalec v instituciji. Hišni red pa ne navaja zgolj pravic, pač pa jasno sporoča, da oseba, ki je sprejeta v institucijo, pridobi tudi obveznosti stanovalca (in celo prepovedi). Ena izmed glavnih obveznosti je ravno ravnanje po določenih hišnega reda. Groba kršitev določb, ki so v hišnem redu določene kot posebej pomembne, lahko vodi v ustni ali pisni opomin stanovalcu ali celo v njegovo premestitev ali odpust iz institucije.

Na splošno so hišni redi v svojih pravilih zelo restriktivni. Največkrat do potankosti opisujejo kakšno dejanje, kot denimo, da v kuhinji ni dovoljeno prekuhanje perila ali da je sušenje perila na balkonih sicer dovoljeno, vendar le, če gre za manjše perilo do višine ograje balkona ali pa, da je v jedilnico dovoljen vstop le primerno oblečenim. Kakor koli, vsa ta točno določena pravila kažejo na moč institucij in povzročajo izgubo avtonomije starostnikov v njih. Starejši so pogosto stigmatizirani že zaradi položaja, ki ga imajo v družbi, preostanek avtonomnega ravnanja pa jim tako vzame še institucija, s tem ko prevzame kontrolo nad njihovim lastnim življenjem.

Mnogi starostniki in njihovi svojci se tako srečujejo z dilemo: dom za starejše ali oskrba na prvotnem starostnikovem domu. Dejstvo je, da dom, kjer starostnik prej prebiva, in institucija nista primerljiva, prav tako se na nasprotnih polih nahajata tudi družina in totalna ustanova, kajti posameznik z vstopom v institucijo postane del nje. In če starejši v ustanovi pričakujejo takšen nivo zasebnosti in avtonomnosti, kot so ga bili vajeni v domačem okolju, to v novem bivališču ni več mogoče, treba je sklepati kompromise, saj so varovanci delček v velikem kolesju organizacije. Seveda je od narave institucije odvisno, kakšne izkušnje bodo imeli njeni varovanci. Pod primarnim ciljem, skrbeti za potrebe ljudi, ki jih sami niso več zmožni zadovoljevati, se tako lahko odkriva večja ali manjša moralnost. Bolj je dotična ustanova usmerjena k posameznemu varovancu, večje zadovoljstvo mu daje, institucije, ki so naravnane bolj kolektivno, se odmikajo od približka prvotnega doma in družine za starostnika. Dom za starejše je institucija, ki vključuje veliko ljudi, njihovo vedenje pa uravnavajo norme in vloge, določene s strani administrativnih struktur, opredeli Hojnik-Zupančeva (1999). Je skupek tujih ljudi, ki si delijo čas, seveda pa tudi osebe. Tudi slednje je močno ujeto v totalnost ustanov, pogosto njegovo delo postane mehansko in varovanci zanj postanejo razosebljeni, predmeti, grobo rečeno. Morda tukaj dostopamo do ravni institucije, ki predstavlja odlagališče nepotrebnih, nezaželenih posameznikov, pri čemer institucionalni stroj ustvarja ubogljive posameznike (Goffman 1991).

Ne glede na razvoj domov za starejše imajo njihovi uporabniki še vedno omejeno¹⁰² možnost izbire, ne glede na to ali gre za namestitev (bivanje v enoposteljni ali večposteljni sobi) ali za način oskrbe. Težko je zadovoljiti specifične individualne potrebe, tudi način oskrbe ne omogoča ohranjanja in razvijanja posameznikovih zmožnosti. »Življenje v domu je v celoti institucionalizirano, človekove potrebe so zajete totalno, kar ne dopušča storitev po izbiri stanovalca.« (Milošević Arnold 2005, 60)

¹⁰² Možnost izbire v instituciji ni samodejna, temveč je v korelaciji z značilnostmi posameznika (osebnih okoliščin, statusa, bolezni) in institucionalnega sistema (način, organizacija dela osebja), v katerem biva. Osebu ustreza pokroviteljska drža, da vzdržuje in povečuje interese institucije, obenem pa opravičuje vlogo strokovnjakov v instituciji. Tako uporabnik institucije sploh ni v položaju, da bi izbral – nima moči, hkrati pa tudi nima pomoči drugih, saj je pomoč v instituciji domena osebja. Seveda lahko hierarhično razmerje moči porušijo zunanji dejavniki (svojci) ali status posameznika (pomembna življenjska zgodba), a zgolj začasno, saj sta podrejeni položaj uporabnika in nadrejeni položaj osebja nujna za vzdrževanje institucionalnega sistema (Flaker 2008, 314).

Kot kaže, je v Sloveniji še vedno prevladujoč medicinski model institucije, ki zadovoljuje biološke in materialne potrebe stanovalcev, medtem ko psihološke in socialne potrebe največkrat spregleda ali celo zanika. Temu nasproten socialni model institucije holistično razume človeka, zagovarja njegovo avtonomijo in je usmerjen v zadovoljevanje njegovih vsestranskih potreb (Prav tam, 60).

Kljub temu ne moremo trditi, da so domovi za starejše, kot jih poznamo v sodobnosti, docela totalne ustanove. Pregled zgodovinskega razvoja institucionalne pomoči na Slovenskem namreč kaže, da so domovi za starejše postali bolj odprte in sodobne institucije, kjer imajo stanovalci možnost, da po svojih močeh kreativno razmišljajo o življenju v domu in sodelujejo pri izboljšanju pogojev. Čeprav je v domovih za starejše moč najti elemente totalne ustanove, je oznaka totalna ustanova za današnje tovrstne institucije neustrezna. Številne elemente totalnosti je mogoče z bolj socialnim pristopom, kot predvideva Milošević Arnoldova, tudi eliminirati. Pri tem morajo sodelovati vsi, tako stanovalec kot tudi osebje in svojci. Zagotovo to pomeni več sprememb za samo institucijo, predvsem za zmanjšanje njene moči. Do neke mere je sicer razumljivo, da so pravila, ki omogočajo sobivanje velikega števila različnih posameznikov natančno določena. A kljub dejstvu, da se slednji nahajajo na istem kraju, jih je potrebno obravnavati ne kot celoto, pač pa kot vsakega posameznika posebej. Z individualističnim pristopom in morda z malo manj restriktivno določenimi pravili, ki ne puščajo prostora za dejstvo, da s(m)o posamezniki različnih življenj in navad, mora institucija starostniku omogočiti avtonomijo, samostojno in dostojanstveno človeka vredno življenje, ki ga je ta živel tudi pred vstopom institucijo.

5 LITERATURA

1. Accetto, Bojan. 1968. *Staranje, starost in starostno varstvo*. Ljubljana: Republiški odbor Rdečega križa.
2. --- 1987. *Starost in staranje: osnove medicinske gerontologije*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
3. Albreht, Anica. 1999. Starostnik – človek, bitje odnosa. V *Delovna terapija v domu upokojencev: strokovni članki, izkušnje in razmišljanja*, ur. Ema Brelih. Vrhnika : Galerija 2.
4. Berlé, Marie Anne. 2000. *Tu je moj dom: življenje v domu upokojencev*. Ljubljana: Naša žena.
5. Bugliarello, George. 2009. Engineering for an Aging World Population. *The Bridge* 39 (1). Dostopno prek: <http://www.nae.edu/File.aspx?id=12500> (1. marec 2014).
6. Cafuta, Janko. 1998. Starost in starostniki v domovih za stare. *Socialno delo* 36 (2): 141–146. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
7. Center slepih, slabovidnih in starejših Škofja Loka. 2012. Hišni red. Dostopno prek: [http://www.css-sl.si/UserFiles/file/hi%C5%A1ni%20red%20-%20%C4%8Distopis%202012%20\(2014\)1.pdf](http://www.css-sl.si/UserFiles/file/hi%C5%A1ni%20red%20-%20%C4%8Distopis%202012%20(2014)1.pdf) (23. avgust 2014).
8. Center starejših Zimzelen. 2014. *Hišni red*. Dostopno prek: http://www.cs-zimzelen.si/filelib/dokumenti_pv_zimzelen/hisni_red_-_februar_2014.pdf (23. avgust 2014).
9. Center za starejše občane Lucija. 2014. *Hišni red*. Dostopno prek: http://www.center-lucija.si/images/stories/dokumenti/hisni_red.pdf (23. avgust 2014).
10. Deos, d.d. Center starejših Cerknica. 2006. *Hišni red Centra starejših Cerknica*. Ljubljana: interno gradivo.
11. Deos, d.d. Ljubljana Center starejših Črnuče. 2012. *Hišni red Centra starejših Črnuče*. Ljubljana: interno gradivo.
12. Deos d.d. Center starejših Gornji Grad. 2012. *Hišni red Centra starejših Gornji Grad*. Ljubljana: interno gradivo.
13. Deos, d.d. Center starejših Medvode. 2012. *Hišni red Centra starejših Medvode*. Ljubljana: interno gradivo.
14. Deos, d.d. Center starejših Notranje Gorice. 2012. *Hišni red Centra starejših Notranje Gorice*. Ljubljana: interno gradivo.

15. Deos, d.d. Center starejših Trnovo. 2012. *Hišni red Centra starejših Trnovo*. Dostopno prek: <http://www.deos.si/galerije/trnovo/Hi%C5%A1niRed15.10.12.pdf> (23. avgust 2014).
16. Dom dr. Jožeta Potrča Poljčane. 2010. *Pravilnik o hišnem redu doma dr. Jožeta Potrča Poljčane*. Poljčane: interno gradivo.
17. Dom Lenart d.o.o. 2009. *Hišni red Dom Lenart d.o.o.* Lenart: interno gradivo.
18. Dom Nine Pokorn – Grmovje. 2003. *Hišni red*. Pernovo: interno gradivo.
19. Dom ob Savinji Celje. 2013. *Hišni red Doma ob Savinji Celje*. Celje: interno gradivo.
20. Dom počitka Mengeš. 2009. *Hišni red Doma počitka Mengeš in enote Trzin*. Dostopno prek: http://www.dom-pocitka-menges.si/docs/hisni_red/Hisnired_web.pdf (23. avgust 2014).
21. Dom starejših Hrastnik. 2006. *Hišni red Doma starejših Hrastnik*. Hrastnik: interno gradivo.
22. Dom starejših Lendava. 2009. *Hišni red Doma starejših Lendava*. Dostopno prek: http://www.dslendava.si/dokumenti/44/2/2009/hisni_red_949.doc (23. avgust 2014).
23. Dom starejših na Fari na Prevaljah. 2013. *Hišni red Doma starejših na Fari*. Dostopno prek: <http://www.ds-nafari.si/wp-content/uploads/2013/03/hisnired2013.pdf> (23. avgust 2014).
24. Dom starejših občanov Črnomelj. 2004. *Hišni red Doma starejših občanov Črnomelj*. Črnomelj: interno gradivo.
25. Dom starejših občanov Fužine. *Hišni red Doma starejših občanov Fužine*. 2007. Ljubljana: interno gradivo.
26. Dom starejših občanov Ilirska Bistrica. 2006. *Hišni red*. Dostopno prek: <http://www.dso-ilb.si/hisni.htm> (23. avgust 2014).
27. Dom starejših občanov Kamnik. 2014. *Izvleček iz hišnega reda*. Dostopno prek: <http://www.dso-kamnik.si/uploads/izvlecek%20iz%20hisnega%20reda%281%29.pdf> (24. avgust 2014).
28. Dom starejših občanov Kočevje. 2014. *Hišni red doma starejših Kočevje*. Dostopno prek: http://www.dsokocevje.si/pdf/hisni_red.pdf (23. avgust 2014).
29. Dom starejših občanov Ljubljana – Bežigrad. 2007. *Hišni red Doma starejših občanov Ljubljana – Bežigrad*. Dostopno prek: <http://www.dsolj-bezigrad.si/media/uploads/files/hi%C5%A0NI%20RED-2007.doc> (23. avgust 2014).

30. Dom starejših občanov Ljubljana – Šiška. 2012. *Hišni red Doma starejših občanov Ljubljana – Šiška*. Dostopno prek: http://www.dso-siska.si/data/file/Hisni%20red_2012.pdf (23. avgust 2014).
31. Dom starejših občanov Ljubljana Vič – Rudnik. *Hišni red*. 2004. Ljubljana: interno gradivo.
32. Dom starejših občanov Metlika. 2014. *Hišni red Doma starejših občanov Metlika*. Dostopno prek: <http://www.dso-metlika.si/wp-content/uploads/2013/08/hisni-red.pdf> (23. avgust 2014).
33. Dom starejših občanov Polde Eberl – Jamski Izlake. 2014. *Hišni red Doma starejših občanov Izlake*. Dostopno prek: [http://www.dso-izlake.si/uploads/Zakoni,%20pravilniki/Hi%C5%A1ni%20red%20\(28-2-2014\).pdf](http://www.dso-izlake.si/uploads/Zakoni,%20pravilniki/Hi%C5%A1ni%20red%20(28-2-2014).pdf) (23. avgust 2014).
34. Dom starejših občanov Ribnica. 2008. *Hišni red Doma starejših občanov Ribnica*. Dostopno prek: <http://www.dsoribnica.si/pdf/hisni-red-dsoribnica.pdf> (23. avgust 2014).
35. Dom starejših občanov Tezno. 2013. *Hišni red*. Maribor: interno gradivo.
36. Dom starejših občanov Trebnje. 2005. *Pravilnik o hišnem redu Doma starejših občanov Trebnje*. Dostopno prek: <http://www.dso-trebnje.si/File/hisni-red-dso-trebnje.pdf> (23. avgust 2014).
37. Dom starejših Šentjur. 2011. *Hišni red Doma starejših Šentjur*. Šentjur: interno gradivo.
38. Dom starejših Videm-Dobropolje Zavod sv. Terezije. 2013. *Hišni red Zavoda sv. Terezije*. Dostopno prek: http://www.domstarejsihvidem.si/files/hisnired_2013.pdf (23. avgust 2014).
39. Dom Tisje. 2012. *Informacije in pravila za življenje v Domu Šmartno pri Litiji*. Dostopno prek: http://www.dom-tisje.com/data/upload/Hisni_red___Dom_Tisje_2012.pdf (23. avgust 2014).
40. Dom upokojencev Center, Tabor – Poljane. 2011. *Hišna pravila stanovalcev Doma upokojencev Center, Tabor – Poljane, Ljubljana*. Ljubljana: interno gradivo.
41. Dom upokojencev Danice Vogrinc Maribor. 2010. *Pravilnik o hišnem redu Doma Danice Vogrinc Maribor*. Maribor: interno gradivo.
42. Dom upokojencev Domžale. 2008. *Hišni red doma upokojencev Domžale*. Domžale: interno gradivo.
43. Dom upokojencev dr. Franceta Berglja Jesenice. 2012. *Hišni red*. Jesenice: interno gradivo.

44. Dom upokojencev Idrija. 2012. *Hišni red – enota Idrija*. Dostopno prek: http://www.duidrija.si/images/razno/hisni_red_idrija.pdf (23. avgust 2014).
45. Dom upokojencev Kranj. 2013. *Informacije in pravila za bivanje*. Dostopno prek: <http://www.du-kranj.si/uploads/files/informacije.pdf> (23. avgust 2014).
46. Dom upokojencev Nova Gorica. 2005. *Hišni red*. Dostopno prek: http://www.dung.si/wp-content/uploads/2012/04/hisni_red_ng.pdf (23. avgust 2014).
47. Dom upokojencev Podbrdo. 2013. *Hišni red*. Dostopno prek: <http://www.dompodbrdo.si/Portals/0/DU%20Podbrdo%20-%20Hi%C5%A1ni%20red.pdf> (23. avgust 2014).
48. Dom upokojencev Postojna. 2012. *Hišni red Dom upokojencev Postojna*. Postojna: interno gradivo.
49. Dom upokojencev Sežana. 2009. *Hišni red (izvleček iz hišnega reda)*. Dostopno prek: <http://www.dus.si/images/files/dokumenti/hisni-red.pdf> (23. avgust 2014).
50. Dom upokojencev Šmarje pri Jelšah. 2005. *Hišni red doma upokojencev Šmarje pri Jelšah*. Šmarje pri Jelšah: interno gradivo.
51. Dom upokojencev Vrhnika. 2012. *Hišni red Doma upokojencev Vrhnika*. Dostopno prek: http://www.du-vrhnika.si/Objects/PageContent/16/HISNI_RED_2012.pdf (23. avgust 2014).
52. Dom za starejše Bor. 2011. *Hišni red*. Dostopno prek: <http://www.vitadom.si/ASPDatoteka.asp?ID=268> (23. avgust 2014).
53. Dom za varstvo odraslih Velenje. 2006. *Hišni red*. Dostopno prek: http://www.dom-velenje.com/images/stories/dokumenti/hisni_red.doc (23. avgust 2014).
54. Dosor, Dom starejših občanov d.o.o. 2008. *Hišni red*. Radenci: interno gradivo.
55. Duden. 2011. *Slovar tujk*. Tržič: Učila International.
56. *Evropska socialna listina*. Ur. l. RS 24/1999. Dostopno prek: <http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/svet-evrope/evropska-socialna-listina> (16. april 2014).
57. Flaker, Vito. 1988. Erving Goffman: Azili (povzetek). V *Hrastovski anali za leto 1987*. Ljubljana : Republiška konferenca ZSMS, Center za mladinsko prostovoljno delo.
58. --- 1996. Rojstvo totalne ustanove in racionalizacija dobrodelnosti v dobi razuma. *Socialno delo* 35 (3): 185–195.
59. --- 1998. *Odpiranje norosti: vzpon in padeč totalnih ustanov*. Ljubljana: Založba /cf*.
60. --- 2008. *Dolgotrajna oskrba: očrt potreb in odgovorov nanje*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

61. Foucault, Michel. 2004. *Nadzorovanje in kaznovanje: nastanek zapora*. Ljubljana: Krtina.
62. Fulcher, James in John Scott. 2011. *Sociology*. New York: Oxford University Press.
63. Gerontološko društvo Slovenije. *Poslanstvo*. Dostopno prek: <http://www.gds.si/index.php?path=poslanstvo> (19. april 2014).
64. Giddens, Anthony. 1997. *Sociology*. Cambridge: Polity Press.
65. Goffman, Erving. 1991. *Asylums: essays on the social situation of mental patients and other inmates*. London: Penguin Books.
66. Haralambos, Michael in Martin Holborn. 1999. *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.
67. Hojnik-Zupanc, Ida. 1994. *Institucionalno bivanje starih ljudi*. Ljubljana: Gerontološko društvo Slovenije.
68. --- 1999. *Samostojnost starega človeka v družbeno-prostorskem kontekstu*. Ljubljana: Znanstvena knjižnica FDV.
69. Imperl, Franc. 2012. *Kakovost oskrbe starejših: izziv za prihodnost*. Logatec: Firis Imperl & Co.: Seniorprojekt.
70. Javni socialno varstveni zavod Hrastovec. 2010. *Hišni red Socialno varstvenega zavoda Hrastovec*. Dostopno prek: http://www.hrastovec.org/fileadmin/user_upload/dokumenti/Splosni_dokumenti/Hisni_red_SVZH.pdf (23. avgust 2014).
71. Kladnik, Tone. 2010. Nematerialne potrebe starih ljudi. V *Priročnik za vodenje skupin starih ljudi za samopomoč*, ur. Martina Slokar in Ema Brelih. Maribor: Zveza društev za socialno gerontologijo Slovenije.
72. Mali, Jana. 2003. *Koncept totalne ustanove in domovi za stare: magistrsko delo*. Ljubljana.
73. --- 2006. Koncept totalne ustanove in domovi za stare. *Socialno delo* 45 (1/2): 17–27. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
74. --- 2008a. *Od hiralnic do domov za stare ljudi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
75. --- 2008b. Raziskovanje značilnosti totalne institucije v domovih za stare. *Dialogi* 44 (10): 181–197. Maribor: Obzorja.
76. --- 2009. Spremembe v institucionalnem varstvu starejših. V *Starejši ljudje v družbi sprememb*, ur. Valentina Hlebec. Maribor: Aristej.
77. Milošević Arnold, Vida. 2003. *Socialno delo s starimi ljudmi: izbrani članki in referati*. Ljubljana : Fakulteta za socialno delo.

78. --- 2005. Kakovost bivanja v domovih za stare ljudi. V *Ali smo pripravljeni na starost jutrišnjega dne*, ur. Mojca Muršec. Maribor: Tabula.
79. --- 2006. Razvoj domov za stare ljudi. V *Zgodovina socialnega dela v Sloveniji : med družbenimi gibanji in političnimi sistemi*, ur. Darja Zaviršek in Vesla Leskošek, 263–279. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
80. Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti. *Domovi za starejše*. Dostopno prek: http://www.mddsz.gov.si/si/delovna_podrocja/sociala/izvajalci/dso/ (26. julij 2014).
81. Mlinar, Anton. 2008. So domovi za ostarele še vedno totalne institucije? *Kakovostna starost: časopis za socialno gerontologijo in gerontagogiko* 11 (4): 35–40.
82. Moore Stephen. *Sociologija – ključni pojmi in dejstva*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
83. Nastran Ule, Mirjana. 1997. *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana : Znanstveno in publicistično središče.
84. Obalni dom upokojencev Koper. 2011. *Hišni red*. Koper: interno gradivo.
85. Pahor, Majda in Barbara Domajnko. 2006. Zdravje starejših ljudi v očeh strokovnjakov. V *Zbornik predavanj / Posvetovanje Celostna obravnava starostnikov*. Ljubljana: Visoka šola za zdravstvo.
86. Pegazov dom Rogaška Slatina. 2013. *Hišni red Pegazov dom Rogaška Slatina*. Rogaška Slatina: interno gradivo.
87. Počkar, Mirjam et.al. 2011. *Uvod v sociologijo: učbenik za sociologijo v gimnazijskem izobraževanju*. Ljubljana: DZS.
88. Požarnik, Hubert. 1981. *Umetnost staranja: leta, predsodki in dejstva*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
89. *Pravilnik o postopkih pri uveljavljanju pravice do institucionalnega varstva*. Ur. l. RS 38/04 s spremembami. Dostopno prek: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV4776> (26. julij 2014).
90. Ragin, Charles C. 2007. *Družboslovno raziskovanje: Enotnost in raznolikost metode*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
91. Ramovš, Jože, Tone Kladnik in Branka Knific. 1992. *Skupine starih za samopomoč: metodični priročnik*. Ljubljana: Inštitut za socialno medicino in sodno varstvo.
92. Ramovš, Jože. 2003. *Kakovostna starost: socialna gerontologija in gerontagogika*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.

93. Republika Slovenija Varuh človekovih pravic. 1999. *Letno poročilo 1999 (Peto redno letno poročilo)*. Dostopno prek: http://www.varuh-rs.si/fileadmin/user_upload/pdf/lp/vcp_lp_1999_slo.pdf (26. julij 2014).
94. Satir, Virginia. 1995. *Družina za naš čas*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
95. Skupnost socialnih zavodov Slovenije. 2012. *Podatki iz kumulativnega statističnega poročila 2012: Pregled področja institucionalnega varstva starejših in odraslih s posebnimi potrebami*. Dostopno prek: http://www.ssz-slo.si/Media/Default/documents/publikacije/Poudarki_iz_kumulativnega_porocila_2012.pdf (5. april 2014).
96. Služba Vlade Republike Slovenije za lokalno samoupravo in regionalno politiko. Dostopno prek: http://www.arhiv.svlr.gov.si/si/delovna_podrocja/podrocje_lokalne_samouprave/obcine/index.html (5. april 2014).
97. Statistični urad Republike Slovenije. 2011. *Projekcije prebivalstva za Slovenijo, 2010–2060 - končni podatki*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=3989 (5. april 2014).
98. --- 2013a. *Javni socialnovarstveni zavodi, Slovenija, 2012 – končni podatki*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=5763 (5. april 2014).
99. --- 2013b. *Mednarodni dan starejših 2013*. Dostopno prek: http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=5780 (5. april 2014).
100. --- 2014a. Dostopno prek: <https://www.stat.si/obcinevstevilkah/Vsebina.aspx?leto=2013&ClanekNaslov=SocialnaDomovi> (16. april 2014).
101. --- 2014b. Dostopno prek: https://www.stat.si/obcine/images/slikiceUpload/SOCZASC1_DOS_2011.jpg (16. april 2014).
102. --- 2014c. Dostopno prek: <https://www.stat.si/obcinevstevilkah/Vsebina.aspx?leto=2013&ClanekNaslov=SocialnaOskrbovanci> (16. april 2014).
103. --- 2014č. Dostopno prek: https://www.stat.si/obcine/images/slikiceUpload/SOCZASC5_OskrbovanciObcPreb_2011.jpg (16. april 2014).
104. --- 2014d. Dostopno prek: http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=1262307S&ti=&path=../Database/Dem_soc/12_socialna_zascita/02_soc_varstvo/12623-socio-DOM/&lang=2 (16. april 2014).
105. Špesov dom Vojnik. 2013. *Hišni red Špesovega doma Vojnik*. Dostopno prek: <http://www.dom-vojn timer.si/images/stories/dokumenti/akti/Hini%20red-popravek%20aug%202013.pdf> (23. avgust 2014).
106. Talita kum zavod. 2011. *Hišni red*. Postojna: interno gradivo.

107. Thermana Laško. 2009. *Hišni red Doma starejših Laško*. Dostopno prek: <http://www.thermana.si/uploads/media/HisniRedPreciscenoBesedilo.pdf> (27. januar 2014).
108. Trubarjev dom upokojencev Loka pri Zidanem Mostu. 2010. *Hišni red Trubarjevega doma upokojencev Loka pri Zidanem Mostu*. Loka pri Zidanem Mostu: interno gradivo.
109. United nations. 1992. *Proclamation on ageing*. Dostopno prek: <http://www.un.org/documents/ga/res/47/a47r005.htm> (26. julij 2014).
110. Vertot Nelka ur. 2007. *Invalidi, starejši in druge osebe s posebnimi potrebami v Sloveniji*. Ljubljana : Statistični urad Republike Slovenije.
111. --- 2008. *Prebivalstvo Slovenije se stara – potrebno je medgeneracijsko sožitje*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
112. *Zakon o omejevanju uporabe tobačnih izdelkov*. Ur. l. RS 93/07. Dostopno prek: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO471> (5. avgust 2014).
113. *Zakon o socialnem varstvu*. Ur. l. RS 3/07 s spremembami. Dostopno prek: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO869> (27. julij 2014).
114. Zavod Čebela, dnevno varstvo Kartitas, Dom Danijela Halasa Velika Polana. 2012. *Hišni red Doma Danijela Halasa Velika Polana*. Velika Polana: interno gradivo.
115. Zavod Čebela, dnevno varstvo Karitas, Dom sv. Eme. 2008. *Hišni red Doma sv. Eme*. Slovenske Konjice: interno gradivo.
116. Zavod sv. Rafaela Vransko. 2007. *Hišni red Zavod sv. Rafael Vransko*. Vransko: interno gradivo.
117. Zavod sv. Martina. 2010. *Hišni red Doma sv. Marina*. Srednja vas v Bohinju: interno gradivo.
118. Zavod Župnije Trnovo – Karitas Dom Janeza Krstnika. 2009. *Hišni red Doma Janeza Krstnika*. Dostopno prek: <http://www.dom-janeza-krstnika.si/dok/Hisni%20red%20Doma%20Janeza%20Krstnika.pdf> (23. avgust 2014).

PRILOGE

PRILOGA A: HIŠNI RED PEGAZOVEGA DOMA ROGAŠKA SLATINA

HIŠNI RED

Pegazov dom Rogaška Slatina

I. SPLOŠNE DOLOČBE

1. člen

Pegazov dom Rogaška Slatina je podružnica družbe Comett domovi d.o.o., družbe z omejeno odgovornostjo, ki je pridobila koncesijo za izvajanje storitev institucionalnega varstva v domovih za starejše.

Skrb in želja delavcev doma je, da stanovalci živijo čim bolj samostojno in varno, seveda v okviru svojih psihofizičnih sposobnosti.

Ta Hišni red ureja pravice in dolžnosti stanovalcev v domu.

Dom si prizadeva, da je čim bolj odprta institucija, ki se povezuje z ožjim in širšim družbenim okoljem.

2. člen

Dom nudi stanovalcem starosti in zdravju primerno celodnevno prehrano in nastanitev, ter zdravstveno nego in oskrbo v skladu z veljavno zakonodajo s področja socialnega varstva in zdravstva, s ciljem čim smotrneje zadovoljevati družbene in osebne potrebe stanovalcev.

3. člen

Odnose zaposlenih delavcev do stanovalcev in obratno ter odnose do domskega in osebnega premoženja stanovalcev urejajo posamezni akti doma. Delavci doma ne smejo sprejemati daril večje vrednosti od stanovalcev ali njihovih svojcev. Zaposleni se morajo obnašati v skladu z etičnimi kodeksi pristojnih poklicev.

4. člen

Vsaka soba stanovalca mora biti oštevilčena in opremljena z imenom in priimkom stanovalca, ki biva v njej.

Informacije o tem, kje prebiva posamezen stanovalec, je možno dobiti v recepciji, socialni službi in pri gospodinji posamezne skupine. Sezname o namestitvi stanovalcev morajo biti tekoče ažurirani. Sezname stanovalcev so v recepciji.

5. člen

Vse napake, ki jih ugotovijo stanovalci ali delavci na objektu, opremi ali instalacijah, le-ti sporočijo najprej gospodinji skupine ali na recepcijo, kjer se o tem vodi ustrezna evidenca. Recepcija naročila odda vzdrževalcu doma.

6. člen

Za vzdrževanje reda in čistoče v domu in okolici doma so zadolžene ustrezne službe doma, dobrodošla pa je prostovoljna pomoč stanovalcev.

Metanje odpadkov hrane ali drugih predmetov skozi okna oz. vrata ni dovoljeno, prav tako ni dovoljeno krmiti raznih ptic.

Prehodi na stopniščih, hodnikih in v skupnih prostorih morajo biti vedno prosti.

Stanovalci so po svojih zmožnostih, enako kot delavci, dolžni ob neurjih, dežju in sneženju, zapirati okna in vrata v vseh dostopnih prostorih doma.

7. člen

Tisti stanovalci, ki želijo v sobi imeti hišnega ljubljenca morajo za to predhodno zaprositi upravo doma. Stanovalci, ki prebivajo v dvoposteljni sobi imajo hišnega ljubljenca lahko le v soglasju s sostanovalcem. Zanje morajo sami skrbeti.

II. DOLOČBE O VSELITVI V DOM

8. člen

Postopek v zvezi s sprejemom ureja socialna delavka. Novo sprejetega stanovalca se namesti v stanovanjsko skupino glede na njegovo trenutno zdravstveno stanje.

Pred sprejemom v dom mora kandidat za sprejem oziroma njegov svojec socialni službi predložiti:

- prošnjo za sprejem,
- mnenje o zdravstvenem stanju,
- izjavo o (do)plačilu storitve v primeru, če prosilec nima dovolj lastnih sredstev za plačilo oskrbnih stroškov,
- pooblastilo oz. odločbo o postavitvi zakonitega zastopnika v primeru ko prosilec ne more sam zastopati svojih interesov.

Pred sprejemom prosilca v dom socialna delavka opravi razgovor z njim.

Na dan sprejema mora bodoči stanovalec oziroma svojec še predložiti:

- osebno izkaznico,
- zdravstveno kartico,
- podatki ostale podatke za izpolnitev osebnega kartona,

- vso dosegljivo zdravstveno dokumentacijo (zdravstveni karton).

Bodočega stanovalca sprejme socialna delavka, ki ga nato predstavi naslednjim strokovnim sodelavcem:

- vodi zdravstvene nege in oskrbe
- gospodinji stanovanjske skupine, kamor je stanovalec nameščen.

Gospodinja novega stanovalca ob prvi priložnosti predstavi ostalim stanovalcem v skupini, prav tako se z novim stanovalcem spoznajo direktorica, fizioterapevtka in delovna terapevtka.

9. člen

O namestitvi bodočega stanovalca odloča komisija za sprejem, odpust in premestitev stanovalca, v sestavi: socialna delavka, vodja zdravstveno-negovalne službe in delovna terapevtka.

10. člen

Ob vselitvi v dom mora vsak stanovalec prinesiti s seboj:

- oblačila in osebno perilo,
- primerno obutev,
- sredstva potrebna za osebno higieno,
- vse ortopedske pripomočke, ki jih je pridobil že doma.

Perilo stanovalca se označi v domu. Storitve se plača po veljavnem ceniku.

11. člen

Prijavo o začasnem prebivališču uredi dom. Stanovalci imajo v domu prijavljeno začasno bivališče. Stanovalci, ki nimajo druge prijavljenega stalnega prebivališča, imajo v domu prijavljeno stalno prebivališče.

12. člen

Dom v primeru odsotnosti stanovalcu zaračuna ceno, znižano za stroške živil, če stanovalec odsotnost najavi najmanj 1 dan prej. Če odsotnost ni najavljena, se znižana cena obračuna od tretjega dneva odsotnosti dalje. Odsotnost praviloma ne more biti daljša kot 30 dni v letu. Odsotnost stanovalec najavi gospodinji skupine ali v socialni službi.

Ob sprejemu v dom do vselitve je možna tudi rezervacija proste postelje. Strošek rezervacije se obračuna po veljavnem ceniku, vključuje pa vse stroške z odbitkom prehrane.

III. POOBLAŠČENE OSEBE

13. člen

Za urejanje problematike stanovalcev doma so pooblaščen naslednji delavci doma: socialna delavka, vodja zdravstvene nege in oskrbe in direktorica.

IV. POSLOVNI OBISKI STANOVALCEV

14. člen

Za poslovni obisk se štejejo vsi obiski predstavnikov drugih podjetij in zavodov, katerih cilj je izmenjava delovnih izkušenj oziroma vseh drugih vprašanj, ki obravnavajo delo in življenje v domu.

15. člen

V primeru skupinskega obiska oz. obiska z namenom ogleda prostorov doma, se je potrebno predhodno dogovoriti z direktorico doma, v primeru njene odsotnosti pa z osebo, ki jo nadomešča.

16. člen

Obiski v domu so vsak dan med 7. in 20. uro. Zaželeno je, da obiskovalci niso prisotni v sobah, ko zdravstveno negovalno osebje opravlja storitve zdravstvene nege.

Po predhodnem dogovoru je dovoljeno prenočevanje svojcev v primeru spremljanja umirajočega, prav tako je v primeru izraženega interesa s strani svojcev po predhodnem dogovoru mogoče prenočevanje pri stanovalcih doma.

V. URESNIČEVANJE INTERESOV STANOVALCEV

17. člen

Uresničevanje interesov stanovalcev v domu poteka preko sestankov v posameznih gospodinjstvih skupinah. V vsaki skupini (razen v skupinah za demenco) so najmanj enkrat letno organizirana srečanja z direktorico, vodjo zdravstvene nege in oskrbe in socialno delavko. Na teh srečanjih se iz strani stanovalcev predstavi vsa aktualna problematika, pobude in predlogi, ki se v okviru možnosti v kar se da največji meri upoštevajo pri organizaciji dela v domu.

VI. ODNOS DO VERSKIH SKUPNOSTI

18. člen

Izpovedovanje vere in drugih opredelitev v zasebnem življenju stanovalcev je svobodno. Tisti, ki zaradi svoje bolezni ne morejo obiskovati verskih obredov izven doma, lahko na svojo željo oziroma željo sorodnikov naročijo obisk duhovnika v sobo, vendar tako, da s tem ne motijo svojega sostanovalca.

Za verski obred - maše v domu se dogovorijo predstavniki verskih skupnosti in direktorica oz. pooblaščenca osebna doma.

19. člen

Predstavniki verskih skupnosti se morajo ob prvem prihodu v dom oglasiti direktorici doma, ki je tudi pooblaščenca za komuniciranje s predstavniki verskih skupnosti. Direktorica lahko za komuniciranje pooblasti tudi drugega delavca doma. Za redne in že dogovorjene prihode predstavnikov verskih skupnosti se le ti javijo na recepciji doma.

VII. RAVNANJE OB NESREČAH IN VOJNIH AKCIJAH

20. člen

Delavci doma v sodelovanju s stanovalci ob naravnih in drugih hudih nesrečah ali drugih izrednih razmerah ter ob vojnih akcijah ravnajo tako, da je predvsem zavarovano življenje stanovalcev in da se zagotovijo pogoji za nadaljnje delo v domu.

21. člen

Dom mora imeti pripravljeno za izvajanje reševalnih akcij potrebno opremo in sicer po veljavnih predpisih.

Za varnost stanovalcev mora imeti dom ustrezno opremo za gašenje požara in usposobljene delavce za uporabo te opreme.

22. člen

V primeru izrednih razmer, med katere spadajo razne epidemije, se morajo delavci in stanovalci ter njihovi svojci ravnati po izdanih navodilih pristojnih služb.

23. člen

Klubi svojcev se organizirajo po potrebi (najmanj 2x letno). Ob tej priložnosti lahko stanovalci ali njihovi svojci podajo vse predloge, pritožbe, mnenja in pohvale nad delom in življenjem v domu.

24. člen

Za kulturno življenje stanovalcev doma se ob praznikih in drugih priložnostih organizirajo kulturne in zabavne prireditve: likovne razstave, nastope posameznikov in skupin, piknike, izlete in druge aktivnosti.

VIII. DRUGE DOLOČBE

25. člen

Stanovalcem doma je zajamčena tajnost in nedotakljivost pošte in hitra vročitev, zlasti priporočene in nujne pošte.

26. člen

Stanovalci so dolžni poleg določil tega hišnega reda upoštevati še druge akte doma, pravila o požarnem varstvu idr..

27. člen

Za nemoteno življenje v domu morajo stanovalci zlasti:

1. redno plačevati oskrbne stroške,
2. uporabljati prostore in opremo doma v skladu z njihovim namenom,
3. povrniti povzročeno škodo na objektih in opremi,
4. sproti sporočati ugotovljene napake oziroma okvare na opremi in objektih,
5. strpno in brez obtoževanj reševati nastale težave,
6. pooblaščenim delavcem doma nemudoma sporočati pogrešanje svojih stvari,
7. radio in televizijo gledati na sobni jakosti zvoka,
8. skrbeti, da vlada mir za nemoten počitek med 22. in 6. uro zjutraj,
9. po svojih zmožnostih pomagati sostanovalcem,
10. sporočati svojo odsotnost gospodinji, receptorki ali socialni delavki,
11. sodelovati pri varčevalnih ukrepih doma,
12. predmete večje vrednosti ali gotovino ustrezno hraniti (banka, pošta, sef),

13. v primeru elementarnih nesreč in drugih izrednih razmer, se ravnati po navodilih oseb, ki so za ravnanje v takih primerih zadolženi,
14. ravnati se po navodilih zdravnika v primerih okužbe, epidemije ali kolonizacije.

28. člen

Poleg navedb v 27. členu, si morajo stanovalci zlasti prizadevati še za naslednje:

- da eventualne spore rešujejo strpno in da ne pride do medsebojnih fizičnih obračunavanj ali medsebojnega žaljenja,
- da ne širijo vznemirljivih in lažnih vesti o dogajanju v domu,
- da z medsebojnimi obtožbami ne škodijo odnosu med posameznimi stanovalci in delavci doma,
- da s svojim obnašanjem ne nadlegujejo, žalijo ali smešijo sstanovalce ali delavce doma,
- da ne odnašajo in da preprečijo odnašanje, prilaščanje, poškodovanje osebne in domske lastnine,
- da kadijo le v za to namenjenih prostorih,
- da po svojih močeh prispevajo k vzdrževanju higiene v vseh prostorih v domu,
- da v bivalnih sobah ne uporabljajo plinskih in električnih kuhalnikov, peči za dodatno ogrevanje (razen po predhodnem dogovoru z vodjo zdravstvene nege in oskrbe) in likalnikov ter da ne hranijo vnetljivih tekočin,
- da z vso odgovornostjo prispevajo k splošnemu varčevanju pri porabi elektrike in ogrevanju prostorov,
- da se v domu ne opijajo in da vanj ne prinašajo večjih količin alkohola,
- da skozi okna in preko terase ne mečejo hrane in drugih predmetov.

29. člen

Za spoštovanje norm, ki so navedene v 27. členu, si morajo prizadevati vsi stanovalci doma.

Kdor teh norm ne upošteva, razpravljajo o njem člani komisije za sprejem, odpust in premestitev stanovalca (vodja zdravstvene nege in oskrbe, socialna delavka in delovna terapevtka), ki sprejmejo sklep o odpustu oz. premestitvi stanovalca v drug zavod.

30. člen

Pristojna služba doma (računovodstvo) je odgovorna le za prevzem pokojnin in drugih denarnih nakazil tistih stanovalcev, ki prebivajo v domu in sami niso zmožni prejeti pokojnine, na podlagi pooblastila stanovalca ali sorodnika, samo v tistih primerih, ko pokojnina še ni urejena preko banke.

31. člen

Oskrbni stroški se plačujejo za pretekli mesec.

Vplačila na blagajni se pričnejo drugi delovni dan v mesecu. Blagajna posluje vsak dan od 8.00 do 15.00 ure. Stanovalci oz. zavezanci za plačilo lahko stroške oskrbe poravnajo tudi s položnico ali preko trajnika.

Če oskrbni stroški niso poravnani do 15. v mesecu, dom zaračuna zakonske zamudne obresti.

32. člen

Žepnine in ostanke pokojnin stanovalci prevzamejo v računovodstvu. Stanovalci, ki tega ne zmorejo, izrazijo željo gospodinjji skupine, le ta pa o tem obvesti računovodstvo, ki poskrbi za realizacijo.

IX. IZSELITEV IN PREMESTITEV

33. člen

Stanovalca je možno preseliti začasno ali stalno v drugo sobo:

- zaradi zdravstvenega stanja,

- kršitve hišnega reda,
- zaradi vzdrževalnih del v prostoru.

O preselitvi odloča komisija za sprejem, odpust in premestitev stanovalca.

Stanovalec se lahko izseli iz doma na lastno željo. V takšnem primeru mora svoj namen javiti socialni delavki, pri kateri poda pisno izjavo in sicer 15. dni pred dnevom, ko želi dom zapustiti.

34. člen

Stanovalec je lahko iz doma odpuščen, če je kršil oz. ni upošteval določb iz 27. in 28. člena Hišnega reda.

Ugotovitev sprejme komisija za sprejem, odpust in premestitev stanovalca, ki jo sestavljajo: vodja zdravstvene nege in oskrbe, socialna delavka in delovna terapevtka. Komisija predlaga direktorici, da izda Sklep o odpustu.

Stanovalec ima pravico, da v roku 8. dni po prejemu pisnega odpravka sklepa o odpustitvi iz doma vloži pritožbo skladno s pravnim poukom na sklepu.

V primeru, da stanovalec pritožbe ne vloži, se ga v skladu z dogovorom s pristojnim skrbstvenim organom, odpusti iz doma ali premesti v drug zavod.

35. člen

Na dan izselitve iz doma mora stanovalec:

1. izprazniti sobo do 11. ure,
2. pred odhodom zahtevati komisijsko ugotovitev stanja inventarja v sobi, v kateri je prebival,
3. urediti finančne zadeve doma.

V primeru smrti stanovalca se osebne stvari stanovalca v sobi komisijsko popišejo in se predajo svojcem oz. skrbnikom. Stvari popiše gospodinja skupine ali takrat prisotno zdravstveno negovalno osebje, pri čemer morata biti prisotna vedno 2 delavca.

Svojci umrlega so dolžni najkasneje v roku 3 dni po smrti odnesti iz sobe osebne stvari stanovalca, če tega v zahtevanem roku ne storijo, se stvari deponirajo za dobo 30 dni v skladišče doma. V tem primeru za deponirane stvari dom ne odgovarja, po preteku navedenega roka se stvari zavržejo.

36. člen

Svojci stanovalca oz. skrbnik, smejo v času odsotnosti stanovalca, v sobo le v spremstvu socialne delavke ali druge pooblaščen osebe gospodinjske skupine.

V primeru, da želijo v tem času odnesti stvar, ki je last stanovalca, se o tem napiše ustrezno potrdilo. Le – to sestavi socialna delavka ali pooblaščen oseba gospodinjske skupine.

X. PROSTORI IN SLUŽBE NAMENJENE STANOVALCEM

1. BIVALNE SOBE

37. člen

Opremljene so z opremo ki je last doma. Zaželeno je, da stanovalci sobe dodatno opremijo s svojimi predmeti.

Za inventar v sobi in za ključke so stanovalci osebno odgovorni.

Premeščanje in odstranjevanje inventarja iz sobe je dovoljeno ob soglasju socialne delavke ali vodje zdravstvene nege in oskrbe.

Če se ugotovi, da je stanovalec namenoma povzročil škodo na inventarju oz. da inventar manjka, dom zahteva povračilo za povzročeno škodo od stanovalca ali plačnika oskrbnine.

Sobe vzdržuje osebje doma po dnevnem urniku dela, katerega stanovalci sami ne morejo spreminjati. V sklop vzdrževanja in čiščenja spada tudi skrb za red in čistočo v omarah in predalih.

Pri lažjih delih je zaželeno sodelovanje stanovalcev.

Stanovalci in delavci zdravstveno – negovalne službe morajo sobe redno in po potrebi prezračevati.

Stanovalci ne smejo osebju braniti prezračevanja prostorov.

V bivalnih sobah kajenje ni dovoljeno.

V bivalnih sobah je uporaba kuhalnikov, peči, likalnikov in plina strogo prepovedana, prav tako se v sobah ne pere perila.

V bivalnih sobah se živila (razen v hladilniku) ne shranjujejo. Osebje jih je dolžno odstraniti iz sobe.

Iz sanitarno – higienskih razlogov se po potrebi oz. najmanj dvakrat letno ob prisotnosti stanovalcev pregledajo njihove sobe, pohištvo in osebna garderoba.

Neuporabne stvari se odstranijo.

V nujnih primerih, ko stanovalec potrebuje pomoč, uporabi sobni zvonec. Delavec zdravstveno – negovalne službe se bo zvonjenju odzval v najkrajšem možnem času.

Zaradi varnosti stanovalcev mora biti soba vedno dostopna pooblaščenim delavcem doma.

2. SKUPNI PROSTOR – KUHINJA Z JEDILNICO IN DNEVNIM PROSTOROM

38. člen

Skupni prostor je namenjen pripravi hrane, gledanju televizije, sprejemanju obiskov in za druge oblike družabnega življenja v domu.

3. KOPALNICE

39. člen

Redno kopanje je obvezno za vse stanovalce doma.

Kopanje, tuširanje in umivanje v kopalnici med 7. in 20. uro je neomejeno. Zaradi varnosti stanovalci uporabljajo kopalnico pred 7. uro in po 20. uri le z vednostjo osebja, kateremu javijo svoj namen.

V primerih, ko je potrebno ali stanovalci to želijo sami, se jim pri kopanju nudi pomoč delavcev zdravstveno – negovalne službe.

4. HODNIKI

40. člen

Hodniki so namenjeni:

- za nemoten prehod stanovalcev in osebja,
- za prevoz in prinašanje hrane,
- za posedanje.

Hodnike mora osebje obvezno zračiti. Hodniki morajo biti razsvetljeni. Za ugašanje luči skrbijo delavci doma in stanovalci.

5. DVIGALA

41. člen

Z osebnim dvigalom je treba ravnati tako kot določajo navodila in predpisi.

V dvigalu ni dovoljeno kaditi.

Prvi dan bivanja novega stanovalca, socialna delavka preveri, če je stanovalec večč upravljanja z dvigalom.

6. PRALNICA IN ŠIVALNICA

42. člen

Označeno umazano perilo dajejo stanovalci v vrečo za umazano perilo. Gospodinje in delavci zdravstveno – negovalne službe so dolžni perilo odnesti v pralnico oz. poskrbeti, da se perilo sproti odnaša v pralnico ali v utiliti posamezne stanovanjske skupine, kjer se lahko opere manjše količine osebnega perila.

Oprano perilo se nato prinese stanovalcem.

Za vzdrževanje posteljnega perila skrbijo delavci zdravstveno – negovalne službe.

Vsako na novo prineseno oblačilo je potrebno predati gospodinji posamezne skupine, ki le to odda v označevanje v pralnico doma.

Če osebno perilo in druga oblačila niso označena, pralnica doma ne prevzame nobene odgovornosti pri pranju.

V šivalnici je proti plačilu možno naročiti posamezne storitve – popravilo, šivanje.

43. člen

Bolnim stanovalcem se hrana razdeli v sobe.

Za stanovalce se pripravlja hrana po vnaprej pripravljenih jedilnikih. Pri sestavljanju jedilnikov vodja kuhinje skuša upoštevati želje stanovalcev in zaposlenih.

Vodja kuhinje pripravi predlog jedilnika, ki ga pregledajo direktorica, vodja zdravstvene nege in oskrbe in delovna terapevtka. Po upoštevanju pripomb se predlog jedilnika obravnava še na sestanku stanovalcev, na katerem sodelujejo predstavniki stanovalcev iz posamezne skupine.

Dietno prehrano odredi zdravnik.

Hrana, posoda in pribor, ki je last doma, se ne sme odnašati v bivalne sobe ali druge prostore doma.

V primeru da namerava stanovalec zapustiti dom za en dan (izlet), lahko dobi hladno malico. Stanovalec javi svoj izhod, z željo za hladno malico pa seznanijo gospodinjstvo skupine, ki poskrbi, da stanovalec dobi hladno malico.

8. VHODNA VRATA

44. člen

V domu mora vladati mir za nemoten počitek od 22. ure zvečer do 6. ure zjutraj.

Vhodna vrata so odprta v mesecih od maja do septembra od 6. ure zjutraj do 21. ure zvečer, ter v mesecih od oktobra do maja od 6. ure zjutraj do 20. ure zvečer.

Stanovalci, ki se v dom vrnejo kasneje, morajo pozvoniti pri vhodnih vratih. Delavec doma se mora zvonjenju odzvati takoj, razen v primeru, ko nudi drugemu stanovalcu nujno zdravniško pomoč.

Stanovalci, ki imajo dodatno oskrbo, naj bodo v primeru, ko jih sorodniki odpeljejo iz doma, nazaj najkasneje do 20. ure.

9. RECEPCIJA

Receptorsko službo opravljajo receptorke. Recepcija dela dnevno v mesecih od maja do septembra od 7.30 ure zjutraj do 20. ure zvečer, v mesecih od oktobra do maja pa od 7.30 ure zjutraj do 19. ure zvečer.

10. BAR

45. člen

Za potrebe stanovalcev in obiskovalcev je v domu odprt bar, kjer lahko stanovalci kupijo mineralno vodo, kavo, čaj, vino, sok, idr..

11. SOCIALNA SLUŽBA

46. člen

Socialna služba ureja in pomaga urejati življenje stanovalcev v domu. Stanovalci in njihovi svojci lahko socialni delavki povedo svoje prošnje, želje in pritožbe, težave in stiske. Vso dokumentacijo, ki zadeva osebno situacijo stanovalcev mora socialna delavka hraniti v zaklenjenih prostorih.

12. AMBULANTA

47. člen

V ambulanti dela zdravnik Zdravstvenega doma Šmarje pri Jelšah, medicinska sestra in zdravstveni tehniki doma. Zdravnik zdravi stanovalce in jih po potrebi pošilja na preglede k specialistu.

Samo zdravnik lahko daje informacije o zdravstvenem stanju stanovalcev njim in njihovim svojcem. Medicinska sestra in zdravstveni tehnik v okviru svojih kompetenc izvajata naročila zdravnika.

Samovoljno prinašanje zdravil s strani svojcev ni dovoljeno. Vsa dobljena zdravila mora stanovalac ali njegov svojec izročiti zdravniku, le – ta pa presodi uporabo glede na zdravstveno stanje.

Ob smrti stanovalca se potrebna dokumentacija uredi v domu, za pokop pa poskrbijo svojci. Za tiste umrle stanovalce, ki nimajo nobenega svojca socialna delavka doma obvesti pristojni Center za socialno delo, ki ureja naprej vse v zvezi s pokopom umrlega.

Ob smrti stanovalca se dogodek obeleži v posamezni stanovanjski skupini v skladu z željami stanovalcev tiste skupine.

SPECIALISTIČNA DEJAVNOST

13. FIZIOTERAPIJA

48. člen

Fizioterapevtka v domu opravlja fizioterapevtske storitve, ki jih predpiše zdravnik fiziater ali domski zdravnik ali po svoji strokovni presoji.

Delo poteka v bivalnih prostorih, skupnem prostoru in v prostoru fizioterapije.

14. DELOVNA TERAPIJA

49. člen

Delovna terapevtka:

- vodi zaposlitveno terapijo,
- sodeluje pri izvajanju družabnega življenja stanovalcev,
- opravlja storitve funkcionalne delovne terapije, ki je v nadaljevanju fizioterapevtske obravnave.

XI. KONČNE DOLOČBE

50. člen

Hišni red sprejme direktorica doma.

Veljati začne osmi dan po objavi na oglasni deski doma.

Kristina Kampuš
Direktorica

Rogaška Slatina, 25.3.2013